

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2018/3. SZÁM

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALTERNATÍV BÜNTETŐPOLITIKÁJA

A BUDAPESTI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK
KÍSÉRLETI KRIMINOLÓGIAI OSZTÁLYÁNAK MŰKÖDÉSE
1919

ERDŐS ANDRÁS PATRIK

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám

Felelős szerkesztő: Bödők Gergely
Olvasószerkesztő: Kuffart Hajnalka

© Erdős András Patrik, 2018
© Clio Intézet, 2018

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma
támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: Csoportkép a Tanácsköztársaság ideje alatt 1919-ben.
Forrás: Fortepan, 76742, Erky–Nagy Tibor.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

4 BEVEZETÉS

6 KRIMINOLÓGIAI TEÓRIÁK, BÜNTETŐPOLITIKAI ELKÉPZELÉSEK

13 A KÍSÉRLETI KRIMINOLÓGIAI OSZTÁLY

22 A FENNMARADT ESETEK ISMERTETÉSE

22 Lopás

39 Orgazdaság

43 Más vagyon elleni
bűncselekmények

47 Testi sértés, gyilkossági kísérlet

51 Emberölés

61 Szexuális bűncselekmények

66 Egyéb esetek

70 ÖSSZEGZÉS

75 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Bevezetés*

A Magyarországi Tanácsköztársasággal kapcsolatos történeti kutatások a mai napig bővelkednek kitölthető hézagokban, megíratlan, esetenként eltorzítottan elmondott eseményekben, meg nem értett jelenségekben. Ilyen a Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztályának (a továbbiakban: KKO) története is, melyet még nem mutattak be átfogóan a történeti irodalomban. Pedig e kérészetű intézmény meglehetősen különleges volt. Célkitűzése elsősorban abban állt, hogy érvényesítse a forradalmi törvényszékek laikus bíraskodása mellett a korszak modern bűnözés-kutatási szempontjait, s a bűnelkövető személyének vizsgálatával hozzájáruljon a büntetési rendszer tervezett újragondolásához. Ennek érdekében pedig nem csak laikus bírókat, hanem professzionális vizsgálókat és szakorvosokat is bevontak.

Tanulmányomban ismertetem a KKO működését, majd bemutatom a fennmaradt ügyeket, amelyek révén betekintést nyerhetünk a Tanácsköztársaság büntetőjogi-kriminológiai gyakorlatába.

Munkám fő kérdésfeltevései a következők: hogyan működött a Kísérleti Kriminológiai Osztály? Mennyire tudott professzionális maradni egy alapvetően professziómentesített szervezeti közegben (főleg, ami a jogászságot illeti)? Milyen szerepe volt – ha volt – működésében a kommunista ideológiának? Megfigyelhető-e bármiféle teleologikus „proletár-burzsoá” felosztás az ügyek vizsgálatában, vagy más elgondolások mentén végezték munkájukat? Kit tartottak javítható, s kit javíthatatlan bűnösnek? A fenti kérdéseken túl, annak érdekében, hogy könnyen párhuzamba állíthatók legyenek a KKO döntései a proletárállam bukása utáni jogszolgáltatás döntéseivel, a büntetőügyek 1919 utáni tovább élését is – ahol módomban állt – feldolgoztam.

Az ügyeket hét kategóriába csoportosítottam a szerint, milyen típusú bűncselekményekről volt szó. Az első és legnépesebb kategória a lopás, amely 26 esetet tartalmaz. A második az orgazdaság esete, mely természetesen az előbbivel óhatatlan átfedést is tartalmaz, mivel az orgazda tevékenysége egy tolvaj előzetes bűnelkövetését feltételezi. A harmadik kategóriába a kis számban fellelt egyéb vagyon elleni bűncselekmények, így például a sikkasztás vagy a csalás esetei kerültek. Mivel általában ezek számítanak a leggyakoribb bűneseteknek, viszonylag nagy számuk nem meglepetés. A negyedik és ötödik csoport az

* Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Zeidler Miklósnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar habilitált egyetemi docensének, valamint Lugosi Andrásnak, Budapest Főváros Levéltára főlevéltárosának a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért és tanácsaikért. A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatásával készült.

erőszakos bűncselekményeket, a testi sértéseket, illetve a gyilkosságokat tartalmazza. A hatodik esetkörbe a szexuális bűncselekmények kerültek. Az utolsó kategóriát a besorolhatatlan, „maradék” ügyek alkotják, amellyel kapcsolatban külön érdekesség, hogy két, politikai vádak alapján letartóztatott személy vizsgálata is a KKO elé került.

II. Kriminológiai teóriák, büntetőpolitikai elképzelések

Már a világháború előtt megjelentek Magyarországon a korszak legjelentősebb bűnözéskutatással kapcsolatos elméletei. Három jól elkülöníthető megközelítés terjedt el a bűnözéstudomány századvégi tudományos diskurzusában: az antropológiai (illetve biológiai), a pszichológiai, valamint a szociológiai irányzat. Az antropológiai megközelítés arra törekedett, hogy differenciált képet alkosson az elkövetőkről. Török Aurél, az irányzat legnevesebb magyarországi képviselője támadta Cesare Lombroso olasz orvosnak a „bűnöző emberről” alkotott híres elképzelését. Török kijelentette, *„voltaképpen nincs emberi lény, a mely bűnbe nem eshetik”*, és a bűnöző embernek nincs jellegzetes kinézete, egyértelműen azonosítható degenerációi. Méltatta ellenben Lombrosónak azon törekvéseit, ami az elkövetők családi-társadalmi háttérét is beemelte vizsgálódásaiba.¹ Kisvártatva megjelent a már ideológiai színezettel is rendelkező antropológia-kritika. A később a kommunizmusigazságügyi népbiztosává váló Rónai Zoltán a szociológiai megközelítést kevesellte és az „osztályhelyzet” beható elemzését hiányolta Lombroso munkásságából.²

Mindez már jelezte az ún. szociológiai pozitivista irányzat előretörését. Az úttörők a bűnözők statisztikai kutatói, Konek Sándor és Földes Béla voltak, munkáik pedig még Lombroso magyarországi kritikája előtt ágyazták meg az utat a bűnelkövetőkről szerzett társadalmi információ alapján történő kutatásnak. A statisztika alapvető kategóriái (Konek esetében) a nem, az életkor, a családi állapot, a foglalkozás, a képzettség, a vallás, a vagyoni helyzet, s a bűnözésbe való visszaesés alapján gyűjtött információk voltak. A birodalomszintű összehasonlításban kiugróan magas értékeket – így a feljelentések és az erőszakos bűncselekmények nagyobb arányát az osztrák birodalomfélhez képest – egyszerűen magyar néplelki sajátosságokkal magyarázta.³ Földes a morálstatisztika intézményének bevezetésén túl – mellyel azt vizsgálta, mennyire vannak egyensúlyban deviáns és példamutató viselkedések a társadalomban – a vagyon és a gazdasági tényezők, más szempontok mellett a földrajzi determináció és az alkoholizmus-bűnözésben betöltött szerepét is vizsgálta. Nem tekintette a statisztikát sem mindenhatónak, sem öncélúnak. Végző célként a szegény rétegek társadalmi-erkölcsi felzárkóztatása lebegett a szeme előtt. A köztes álláspont képviselője volt, nem hitt a bűnözés determinált kialakulásában, ahogy a külső tényezők kizárólagos szerepében sem, de nagy jelentőséget tulajdonított a

¹ Török, 1906: 280; Perényi, 2012: 46.

² Rónai, 1909: 454–459.

³ Perényi, 2012: 28–29. A fenti példánál maradva: az erőszakos bűncselekményeket a forrófejűséggel, hirtelenséggel kapcsolta össze Konek, amit a magyarokra a szomszédos népeknél jellemzőbbnek tartott.

körülményeknek. Nem kizárólag a szegénységet értette ez alatt. Korát némileg megelőzve, Földes azt az álláspontot képviselte, hogy a bűnözés nem enyészik el pusztán az életkörülmények javulásával, a társadalom felső rétegeinek megvan a saját maguk ún. intellektuális bűnözése.⁴ Ennek azonban nem voltak látható statisztikai jelei a századelőn. Földes bűnözés-földrajzi vizsgálatait azt igazolták, hogy a legszegényebb területeken a legmagasabb az elítéltek aránya.⁵

A pszichológiai irányzat részéről már megfogalmazódtak az igények a magyarországi büntetőrendszer átalakítására. Ferenczi Sándor, a világhírű lélekbúvár, a pszichoanalitikus terápiának a büntetés-végrehajtásba való tömeges bevonását álmodta meg, mint azt a módszert, amivel az elkövető megjavíthatóvá válik. Érvelése szerint így a megtorlás helyett a nevelésre helyezheti a hangsúlyt a büntetőpolitika. Mi több, Ferenczi úgy ítélte meg, a bírák és ügyvédek számára is hasznos lenne némi lélektani ismerettel „felvérteződni”.⁶ A bírák kriminálpszichológiai oktatásának pártolója volt Kármán Elemér, a kriminálpedagógia úttörő alakja is, aki kifejezetten a fiatalok bűnelkövetők erkölcsi megjavítását tűzte ki célul. 1917-ben az erzsébetvárosi fiatalok törvényszéke mellett lehetőséget kapott egy kísérleti intézet megszervezésére, amelynek működése azonban – noha pusztán léte figyelemre méltó változást jelentett a hatályos büntető törvénykönyv alapjához képest – komoly gyermekbetegségekkel küszködött.⁷ A magyarországi bolsevik hatalomátvétel után Kármán jelentősnek mondható kormányzati forrásokat kapott elképzelései kibontakoztatására, országos szintű gyermekvédő-nevelő struktúra megtervezésére és feltételezhetően a Kriminálpedagógiai Intézet országos intézetté formálására is, ám ezek az intézkedések mindörökké csak papíron maradtak meg.⁸

A magyarországi kriminológiának a fentiekén túl három egyetemi tanár is úttörő alakjai közé tartozik: Balogh Jenő, Irk Albert, illetve Vámbéry Rusztem. Balogh a fiatalok bűnözését érintő kutatásaival alapján határozta meg a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) első módosító novelláját (1908. évi XXXVI. tc.), amely a fiatalok bűnelkövetőkkel szemben új bírói intézkedéseket vezetett be, a büntető helyett a nevelő jelleget szem előtt tartva. Irk a bűnözés okai viszonyait kutatta, bűnözés-földrajzi kutatásokat végzett, s ő írta az első kriminológiai összefoglaló művet Magyarországon. Ahogy a korszak magyarországi bűnözés-kutatásának szinte minden jeles alakjára, rá is nagy hatással volt a Franz von List névvel fémjelzett ún. közvetítő iskola. Az iskola – szemben

⁴ Perényi, 2012: 30–36.

⁵ Földes, 1889: 102.

⁶ Ferenczi, 1914: 13–15.

⁷ Domokos, 2012: 12–15.

⁸ Lőrincz, 1989: 57–58.

a külső tényezőknek determinatív, bűnelkövetésre adott körülmények esetén feltétlenül készítő hatást tulajdonító pozitivisták megközelítéssel – azt hirdette, hogy a külső körülmények mellett az emberi mentalitás, gondolkodás, akarat-és érzésvilág ugyanúgy szerepet játszik a bűncselekmények elkövetésében. Irk szerint azonban a szociális tényezők szerepe nagyobb. Álláspontját azzal támasztotta alá, hogy az „akut kriminalitás”, amikor az elkövető életében kirívónak lehet minősíteni a bűncselekményt, mert erős érzelmi felindulás vagy nagyon szorult anyagi helyzet váltotta ki, statisztikailag mérhetően dominánsabb a „krónikus kriminalitásnál”, amit életvitelszerűen bűnöző emberek követnek el, belső okokból fakadóan.⁹

Vámbéry Rusztem, a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem büntetőjogi magántanára, 1913-ban jelentette meg *Büntetőjog* című tankönyvét, mellyel a kriminológiát az egyetemi oktatásba emelte. Definíciója szerint a kriminológia nem a büntetőjog része, hanem félig társadalomtudomány, félig pedig természettudomány, amely „*a természet szabályainak felderítésével foglalkozik, melyek az ember és a társadalom felett uralkodnak.*” Álláspontja annyiban hasonlított Irkéhez, hogy ő is elkülönítette az emberen belüli, illetve külső bűnözésre vivő tényezőket. Szintén úgy gondolta – igaz, nem List, hanem Durkheim nyomdokain –, hogy a kriminalitás önmagában nem patológus jelenség, hanem a társadalmi együttéléshez hozzátartozik.¹⁰ Megemlített továbbá egy ismeretlen örökletes tényezőt, amely hajlamosíthatja az embert a bűnözésre, mert a bűnelkövetési szándék – elgondolása szerint – valamilyen mértékben örökölhető.

A köztársasági rend puccs-szerű összeomlása és a proletárdiktatúra létrejötte után a magyar jogásztársadalom radikális nézeteket valló tagjai szabadon tehették közzé elképzeléseiket a magyar büntetőjog és jogszolgáltatás tervezett átszabásáról. Utóbbi, a laikus bírakkal ítélkező forradalmi törvényszékek létrejöttével nagyrészt okafogyottá vált, előbbi viszont annál több felvetés övezte. Az elgondolásoknak közös vonása volt a „jogászkodás” elleni küzdelem (ami alatt a büntető törvénykönyv végletes leegyszerűsítését értették), a „proletár osztályuralom” védelmének tervezete és a büntetőszankciók rendszerének átszabása. A cikkeknek a Proletárjog – az újonnan létrejött Szocialista Jogászszevetség folyóirata – adott teret, más, például kifejezetten kriminológiai jellegű írárok mellett.

Földesi Kálmán, az egykori törvényszéki jegyző két alapvető princípiumot határozott meg *A proletárállam büntetőjoga* című, kétrészes cikksorozatában. Az új büntetőjog fő feladata – álláspontja szerint – a proletárdiktatúra védelme és az új állami termelési rend szankciókkal

⁹ Irk, 1912: 299.

¹⁰ Vámbéry, 1913: 2–4, 15.

való megóvása volt. Megjegyezte ugyanakkor, hogy az erőszakos (mind élet elleni, mind szexuális) bűncselekmények terén a büntetéseket a régi büntetőjoghoz hasonlóan képzelel. Álláspontja szerint „*a kommunista állam büntetőjogát jellemző két alapelv folytán ezen büntetőjogban a súlypont a politikai és közigazgatási bűncselekményekre esik*”. Mivel a magántulajdon meg fog szűnni, „*a vagyon elleni bűncselekmények a büntetőjogi rendszerből teljesen kiesnek*” – írta. A fenti két alapelv érvényesítése érdekében azt látta szükségesnek, hogy a bírósági szabályozást és jogszabályrendszert direkt visszabontsák, mert a tényállást részleteztető, a bíróknak kereteket szabó szabályokra semmi szükség, önmagában „*a proletárszolidaritás és a proletáröntudat mindkét irányban [ti. az alapelvek érvényesülése] kellő garanciát nyújt a proletárság részére*”.¹¹

Földesi szerint „*a ma büntetőjoga nem ismer többféle szabadságvesztés büntetési nemet. A bűncselekmények elbírálásánál az egyetlen irányadó szempont azoknak a társadalomra való veszélyessége. Ezért az általános büntetőjogot tartalmazó rendeletben megállapítandó büntetések bármelyike alkalmazható lesz a jogalkalmazó által bármilyen bűncselekményre. A ma büntetőjoga háromféle büntetést ismer: 1, halálbüntetést 2, szabadságvesztésbüntetést, 3, testi fenyítéket*”. Álláspontja szerint a (rendkívül atavisztikusnak mondható) testi fenyítésre azért van szükség, mert a „rövid” – néhány napos fogházbüntetés értendő ez alatt – elzárásnak nincs sem megtorló, sem elrettentő ereje. Börtönbüntetés szerinte két hónap és 15 év közötti időre lenne csak ennél fogva kiszabható.¹²

Javaslat szerint a büntetés-végrehajtási intézményeknek széles jogosítványokkal rendelkező külön tanácsa lenne, például bármikor próbára bocsáthatná az elítéltet, ha a személyisége alapján ezt ésszerűnek ítélnék. A jogalkalmazó pedig oktató-nevelő intézkedést is hozhatna – felnőttek esetében is. Mivel úgy látta csak a tett társadalmi veszélyessége számít, a deliktum befejezése és kísérlete között nincs helye megkülönböztetésnek. Ugyanezen okból Földesi szerint szükségtelen felbujtót, bűnsegédet és elkövetőt is elkülöníteni, de még a gondatlanság vagy a szándékosság között sem kell különbséget tenni, elvégre a „*megvédendő érdek ugyanaz*”. A „relatív beszámítást” is bevezette volna, ami szerint, ha a tettesnek a „*társadalom rendje szempontjából tanúsított jövőbeli magatartása érdekében*” ez szükséges, mellőzhető mindenfajta büntetés kiszabása. A halmazat és az elévülés kérdését érdektelennek tartotta, mert mindent magában kell megítélni, „*a ma büntetőjoga a legszélsőbb határig való individualizáció alapelvét fogadja el*”.¹³

A cikk különös részt taglaló folytatásában világnézetileg még inkább elfogult felvetéseket olvashattak a lapot forgatók. Földesi egyebek mellett arról írt, hogy szükségtelen

¹¹ Földesi, 1919a: 6. A kiemelések az eredeti szövegből származnak.

¹² Uo. 6–7.

¹³ Uo. 7.

eskü alatt vallani, mert „*a ma büntetőjoga az emberek vallási bigotteriájára nem épít*”, illetve, hogy a politikai bűncselekményeket szükségtelen definiálni. A bírónak nagy mozgásteret hagyva csupán annyit kell meghatározni, hogy „*politikai bűncselekményt követ el az, aki a proletárországyuralmat veszélyeztető magatartást tanúsít.*” A nemi erőszakkal kapcsolatban azt állította, hogy mivel a proletárnők nem lesznek többé kiszolgáltatva a „gazdag kéjenceknek”, a probléma nagysága önmagától lecsökken, a kapcsolódó büntetést pedig szigorítani így szükségtelen.¹⁴

A nők prostitúcióját illetően Földesi azt gondolta, az intézményt teljesen el kell törölni, mert sem a „fajegészség”, sem az „új erkölcs” nem fogja azt megengedni. és szigorítani kell a kerítés büntetését is. Szerinte a nagyobb elrettentés és a társadalmi morál javítása érdekében – bár a proletárdiktatúra a nem házásoknak ugyanolyan jogokat biztosított – a házassági ígérettel visszaélőket is büntetni kell. Szükségtelennek tartotta viszont a homoszexuális kapcsolatok büntetését, de még a férfi prostitúciót sem tartotta társadalmilag veszélyesnek. Utóbbi kiemelkedően megengedő álláspontnak számított.¹⁵

Név nélkül jelent meg, de lehetséges, hogy szintén Földesie egy harmadik cikk is, amelyben további büntetőjogi kérdések kerültek terítékre. Ezek között szerepel például annak gondolata, hogy a rágalmazás és becsületsértés büntetési tételét jelentősen meg kell emelni, mert a sértett életét adott esetben súlyosan megnyomorító bűnről van szó. A régi rendszer – e sommás értékítélet szerint – csupán azért büntette enyhén ezt a tényállást, mert becsstelen emberek vezették azt, ezzel szemben „*a proletárállamban nem képzelhető olyan állami érdek, amely szükségessé tenné valamilyen visszaélés vagy bűncselekmény elpalástolását vagy eltitkolását.*” A cikk szerint az élet elleni bűncselekményeknél szigorúan kell mérni az ítéletet, a „ne ölj!” elvet belevésve a társadalom agyába. S ugyan lehet különbség gondatlan és szándékos között, de például, ha egy gyáros takarékoságból nem alkalmaz munkavédelmi eszközöket és halálos baleset történik, az a részéről szándékos emberölés. Végül úgy látta, hogy a hivatali bűncselekmények büntetési tételét szintén emelni kell.¹⁶

A gyermekölést, ellentétben a korábbi, külön kategóriát alkotó szabályozással, gyilkosságként kezelte volna, viszont dekriminalizálta volna az abortuszt. A szerző szerint az elnéptelenedés veszélye e miatt nem fenyeget, mert „*a nőben kiolthatatlanul él a vágy az anyaság után*”, és az eljövendő tökéletes társadalomba mégis ki ne akarna gyereket szülni? Viszont a nőt megilleti annak a joga, hogy akkor és attól vállaljon gyereket, amikor és akitől szeretne.¹⁷

¹⁴ Földesi, 1919b: 13.

¹⁵ Uo. 13.

¹⁶ *A proletárállam büntetőjoga.* 20.

¹⁷ Uo. 20.

A korábbi jogszolgáltatási rendszer perei felülvizsgálatának, azaz a likvidálás szükségességét Östreicher Andor vetette fel először. Szerinte két különös irányelvet érdemes figyelembe venni: „1, *A letűnt társadalmi rendszerben elkövetett bűncselekmények ma csak akkor büntethetők, ha a kommunista társadalmi rendszerre is veszélyesek.* 2, *Még akkor sem büntethetők a cselekmények [ha ez így lenne] ha a motívumok, amelyek a tettet előidézték, a régi társadalmi rend bűneire: a nyomorra, az alkoholra és a műveletlenségre vezethető vissza*”. Kibúvó nélkül büntetni kell viszont az élet, a testi épség, a személyes szabadság és becsület elleni bűncselekményeket, illetve a „hivatásos bűnözők” büntetteit. Ez a két párhuzamos szándék – ahogy az a KKO iratanyagából látszódni fog – a gyakorlatban meglehetősen ellentmondásos helyzeteket eredményezett. Tekintettel a pillanatnyi helyzetre – vélte Östreicher – ezekben a büntetendő esetekben a forradalmi törvényszékeket fel kell hatalmazni az ügyek lehető legszigorúbb lefolytatására, hogy szükség esetén akár halálbüntetést is kiszabhassanak.¹⁸

A Forradalmi Kormányzótanács LXII. rendelete valóban elrendelte a likvidálást, amelynek következtében a folyamatban lévő perek nagy többségét megszüntették. A rendelet célja „*a dolgozó proletárok jogos egyéni érdekeinek oltalma*” volt, ami a gyakorlatba az „indokolatlan büntetés kerülése” elv mentén került át, de természetesen a proletárdiktatúra a saját szabályrendszerében dönthetett arról, mikor tartott egy ítéletet indokolatlannak.¹⁹ A két laikusból („munkásból”) és egy jogászból álló grémiumok a nagyjából az Östreicher által megfogalmazott elvek alapján, megszüntették a budapesti helyi bíróságok, illetve a felsőbb bíróságok előtt folyamatban lévő büntetőperek nagyjából négyötödét.²⁰

Rövid fennállása során, a Proletárjog című folyóiratban két cikket is megjelentettek a (javarészt budapesti) „likvidátorok” által feldogozott anyagokból. Ezekben rendőrspicliség megtagadása miatt tönkretett munkásról, a munkások kislányait szabadon zaklató pedofilról, az átvert, kihasznált, prostitúcióba kényszerített fiatal nőkről szóltak a történetek, amelyeket nyilvánvalóan azzal a céllal válogattak össze, hogy csináljanak egy tablót a „burzsoá rend” borzalmainak; a több száz likvidált ügy közül célzatosan kiválasztották a legfelkavaróbbakat.²¹ A Tanácsköztársaság utolsó napjaiban látott napvilágot egy olyan írás, ami az Országos Kriminológiai Intézet munkájára épült, 200 likvidált kúriai aktán keresztül szándékozta bemutatni az 1919 előtti rendszer jellemző bűncselekményeit. A végeredmény egy, még az előzőeknél is moralizálóbb, vagdalkozóbb és felületesebb vádirat lett, ami az alkoholizmusról, babonaságról, műveletlenségről, nyomorról és elterjedt magánéleti

¹⁸ Östreicher, 1919a: 15.

¹⁹ Földvári, 1971: 66.

²⁰ *A jogszolgáltatás régi szervezetének likvidálása.* 55–56.

²¹ Balázs, 1919: 58.

devianciákról sokat beszélt, a kriminalitás ehhez kapcsolódó jelenségeiről ellenben vajmi keveset.²²

A kriminológia elméletével és gyakorlatával kapcsolatos kérdések a *Proletárjog* négy közleményében bukkantak fel.²³ Hámor Andor a korabeli magyar kriminológiát legnagyobb mértékben befolyásoló Listet kritizálta. Cikke szerint bár úttörő elveket képviselt a német tudós, de félúton megállt és nem volt igazán forradalmi. Hibáját abban látta, hogy bár a bűnözőt, mint individuumot átértékelte, a bűncselekmények büntetésére fenn akarta tartani a börtönrendszert. Figyelmeztető és javító célú intézkedésekkel pedig nem börtön helyett, hanem azzal párhuzamosan számolt. Hámor amellet kardoskodott, hogy a bűnözés „rendezési” probléma, s a bűnöző a rehabilitációja, társadalmi integrációja szempontjából lényegében olyan, mint a fogyatékos, vagy a súlyos beteg. Az „antiszocialitást”, ami kulcs a bűnözők személyiségében, külső feltételek is okozhatják. Mivel pedig rehabilitációról van szó, „a kódex tényálladékaival”, vagyis a büntető törvénykönyvre sem lesz szükség a jövő ítélkezésében.²⁴

Östreicher Andor nem a jövő ítélkezése, hanem a már elítélt személyek körüli kérdéskört feszegette. Azt sérelmezte, hogy maga a proletárdiktatúra sem hallgat az idők szavára, és az állami hivatalok, illetve erőszakszervezetek nem szívesen alkalmaznak rovvott múltú embereket. A kriminológia eredményeivel amellet próbált érvelni, hogy az érintettek nagy része nem is valódi bűnöző. Ahogy írja: „*A kriminálpszichológia vállvetve a kriminálszociológiával már régen kimutatta, hogy eltekintve az esetek kevés számától, a büntető jogrendbe való beleütközésnek rendszerint az egyéni kívül álló okai vannak. A kriminálantropológia eredményeit vizsgálva pedig, bizony könnyen megállapítható, hogy az úgynevezett büntetettek nagyobb részénél az átlagembertől elütő különös degenerációs tünetek²⁵ fellelhetők nem voltak*”. Az elítélt bűnelkövetőkkel szembeni tartózkodó hozzáállás Östreicher szerint egyszerűen a régi világbeli „valláserkölcsei nevelés” hatása, amit a proletárállamnak, ha szükséges, ki kell nevelnie állampolgáraiból.²⁶

²² *A hadviselő kapitalizmus kriminalitása. Az Országos Kriminológiai Intézet közleményeiből.* 101–102.

²³ Kádár Imre cikke a szövegkohézió okán a következő fejezetben ismertettem.

²⁴ Hámor, 1919: 63–64.

²⁵ A különös degenerációt mutató külső jegyek a KKO leírásai alapján összegyűjtve az alábbiak voltak: „alacsony, szűk homlok, degenerált fülek, lenőtt fülcimpák, aszimmetriás, kifejezéstelen arc”.

²⁶ Östreicher, 1919b: 73.

III. A Kísérleti Kriminológiai Osztály

A fenti teóriák mellett nem kérdéses, hogy a Tanácsköztársaságnak szüksége volt egy olyan, a bírósági rendszerrel szimbiózisban működő intézményre, ahol az elméletet a bűnügyek mindennapi gyakorlatába ültethetik át. A bűnözés és a bűnöző definíciójának átszabásával kapcsolatos kérdések, illetve a korábbi bíróságokról – minden likvidálás dacára – megmaradt ügyek elintézésének ódiума ezt egyaránt megkövetelték. Így született meg a Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztálya, amely Rákos Ferenc forradalmi törvényszéki elnök leírása szerint a kötelező elmeorvosi vizsgálatból fejlődött ki.²⁷ Érdekes, hogy Rákos mind munkáiban, mind a vele készült interjúkban passzívan utal a KKO megszületésére, ugyanakkor a róla írt nekrológ – egyetlen ilyen forrásként – egyértelműen őt nevezi meg az intézmény szellemi atyjaként.²⁸

A KKO vezetője Kádár Imre lett: egy fiatal jogász, a forradalmi törvényszék elnöki titkára és vádbiztosa. Ő eleinte polgári radikális elveket vallott, később lett kommunista. A háború előtt a Galilei Kör tagja volt, tanította őt Vámbéry Rusztem, s régi ismerősének mondhatta Rákos Ferencet is. Visszaemlékezése szerint az ő intézetvezetősége afféle szükségmegoldás volt, ugyanis a pozíció betöltésére felkért Vámbéry Rusztem – a kommunistaperek későbbi védője – egy szűk körű megbeszélésen visszautasította a tisztséget.²⁹

Kádár a saját kriminológiai elképzeléseit két, viszonylag hosszú lélegzetvételű cikkben osztotta meg a nyilvánossággal a *Proletárjog* hasábjain. A *Kriminológiai alapkérdések* című írásában egészen az emberiség hajnalától vezette le a társas együttélés szabályrendszerét. A megcsontosodottnak minősített jogszolgáltatás fő okát abban látta, hogy a közösség fölött működő, a normák betartásáért felelős testület elszakadt a közösségtől. Ennek, szerinte, egyszerű oka van: túl sok lett a felügyelt ember. Ahogy nőtt a népesség, úgy erodálódott a jogalkotó-joggyakorló személyek és a rájuk utaltak közötti kapcsolat. „*A törvény receptkönyvvé változik: vedd a cselekmény elemeit, keverd össze néhány minősítő körülménnyel s üsd fel a kódex megfelelő szakaszát, ahol pontosan megtalálod a fegyházban eltöltendő éveket, hónapokat és napokat azon mennyiségét, amely egyrészt hajszálalig kimért igazságos viszonzása az elkövetett rossznak, másrészt éppen elegendő arra, hogy másokat elrettentsen hasonló cselekedetek elkövetésétől.*” – ironizált Kádár.³⁰

²⁷ Rákos, 1953: 95.

²⁸ Uo. 95; „A. G.”: 1959: 5; Kádár, 1963: 671.

²⁹ Kádár, 1959: 468–470.

³⁰ Kádár, 1919a: 83–84.

A börtönbüntetésen alapuló büntetés-végrehajtást sikertelennek látta, megítélése szerint a visszaesőre nem gyakorolt preventív hatást a szankció, a „társadalmias érzésű” elítélteket viszont megnyomorította. Úgy látta, hogy két úton lehet fellépni a normaszegő cselekményekkel szemben. Az egyik „a társadalomgazdasági és jogi viszonyok javítása”, ami azt jelenti, hogy a sok apró tilalom helyett az alapvető normák hangsúlyozását kell fontossá tenni. Másfelől kulcsszerepet tulajdonított a termelés fokozásának, s ezzel az általános jólét növelésének. Ez az egyénre ható külső, környezeti tényezők esete. A belső tényezők ellen „gátló képzetek erősítése” által lehet fellépni, és ez nemcsak a büntetéssel való fenyegetést jelenti, hanem inkább átfogó nevelőmunkát. Szerinte mind az iskolában, mind a magánéletben együttműködésre, kölcsönösségre, szolidaritásra épülő normákat kell hangsúlyozni, s ezzel beépíteni az emberekbe a normaszegéstől való tartózkodást.³¹

Kádár a cikkben négy csoportra osztotta a köztörvényes bűnözők feletti ítélezést. Szerinte először a delikvens külső körülményeinek rendezésére kell törekedni, kudarc esetén pedig a „társadalmi felügyelet” intézményére bízni az illetőt. Szóhasználatából is érződik, hogy bízott abban, ha életbe tud lépni az új rendszer, az radikálisan csökkenteni fogja a bűnelkövetők számát. Az „egészen gátlás nélküli egyének” esetében már produktív munkára nevelő és tanító zárt intézetben elhelyezést javasolt, s csak a véglegesen javíthatatlan elkövetőknek szánta a fegyházban, vagy beszámíthatatlanság esetén az elmeorvóintézetben történő elhelyezést.³²

Kádár az *Aktuális kriminálpolitikai reformok* című cikkében, nemcsak elvekről és törekvésekről, de a konkrét megvalósulásról is szólt. Eszerint a kriminológia célja felkutatni a „külső és belső kriminogén tényezőket”, vagyis megtalálni, miért lesz valaki bűnöző. Innen kettéágazik, mit kell tenni: egyrészt találni egy módot arra, hogy e tényezők megváltoztatásával az emberek elforduljanak a bűnelkövetéstől, másrészt a „legkedvezőtlenebb határeseteket”, vagyis a menthetetlen bűnözőket el kell zárni a társadalomtól. Szerinte a megvalósuló kommunizmus, ahol megszűnnek a társadalmi egyenlőtlenségek, önmagában megszünteti majd a bűnözés tömeges jellegét.³³ Ezt konkrét bűncselekmény- és büntetéstípusok követik. A körülményekre vonatkozóan külön kiemelte, hogy „a szakirodalom” szerint részegen követik el a bűncselekmények 40–65%-át, így a szesztilalom fenntartását indokoltnak látta. A törvényszéki statisztika szerint ugyanakkor – tilalom ide vagy oda – március 21. óta is igen magas volt a részegen elkövetett bűncselekmények aránya. A vagyoni jogi deliktumok megszüntetésére a legjobb módszernek

³¹ Uo. 83–84.

³² Uo. 84.

³³ Kádár, 1919b: 76–77.

az egy kijelölt vagyonmaximumon felüli kíméletlen államosítást tartotta. A családjogi kérdések (ti. női jogok, szabad szerelem, családjogi bíraskodás) rendeződésétől, illetve az oktatásügyi reformoktól a kriminalitás csökkenését várta.

A börtönrendszerrel kapcsolatban kettős volt Kádár álláspontja. Hangsúlyozta, hogy a szabadságvesztés-büntetés nem megoldás, mert a régi rendszer fogházaiban gyakorlatilag csak még nagyobb bűnözők képződtek. Két dolog szól mégis a fenntartása mellett. Egyrészt a diktatúra „átmeneti idejében” el kell zárni, illetve meg kell büntetni az államrend ellenségeit. A másik szempont érdekesebb: aggodalmát fejezte ki az iránt, hogy ha a külső körülmények kizárólagos hatása miatt felmentene a jogrend olyanokat, akik másoknak ártottak, a sértett magánúton akarna majd elégtételt venni. Tehát azért tartja fontosnak – jobb híján – az elzárás fenntartását, mert alternatíva nélküli megszüntetése a vendetta, a családok közötti vérbosszú visszatéréséhez vezetne.³⁴

Kádár sikerként könyvelte el, hogy a társadalom tudomásul vette bizonyos deliktumok elkerülhetetlenségét. Ahogy írja: *„mindenki természetesnek tartja az önvédelemből elkövetett emberölést, senki sem háborodik fel az éhség veszedelmében elkövetett élelmiszerlopáson, vagy az elmebeteg bűntettein.”*. A minden bizonnyal nem reprezentatív módon megállapított közvélekedés alapján a rövid tartamú börtönbüntetést ajánlotta a „megtévedt”, a határozatlan idejű elzárást a „javíthatatlan” elemek büntetéseként.³⁵ Hangsúlyozta viszont, hogy a politikai bűnöző az állam és a fennálló társadalmi rend ellensége, ennél fogva nagyobb bűnös, mint akármelyik köztörvényes elkövető. Politikai bűnözőkkel szemben szerinte „bármilyen kíméletlen” elrettentés és megtorlás megengedett, csupán a „közönséges bűnözők” esetében tartotta fontosnak, hogy ne alkalmazzanak olyan elveket, *„amelynek hasznavehetetlenségét szüntelenül hirdettük a kapitalizmus büntetőjogának merev dogmatizmusával szemben”*.³⁶

A cikk utolsó részében tért ki az „új eljárás”, a kriminológiai előkészítés mikéntjére. Leírása szerint a budapesti forradalmi törvényszék vádbiztossága minden olyan friss köztörvényes ügyet át kell adjon a kriminológiai osztálynak, ami akár a tettes egyénisége, akár az ügy jellege miatt tudományos érdeklődésre tarthat számot. A kriminálszociológus és a pszichológus, az ügy vizsgálói együttesen döntenek a vádlott sorsáról. Tárgyalásra akkor kerül sor, ha büntetés kiszabására, vagy zárt intézetben elhelyezésre tettek javaslatot, ilyenkor a törvényszéknek a kriminológiai osztályon működő külön tanácsa ítélt. *„Eljárási és anyagi*

³⁴ Uo. 77.

³⁵ A gyakorlatban ez aligha jelentett volna változást a „régí rend” büntetőpolitikájához képest, hiszen a büntető törvénykönyvben többet között ezt a megkülönböztetést szolgálta a halmazatok, illetve az enyhítő körülmények rendszere.

³⁶ Kádár, 1919b: 77.

szabályok híján észszerű és természetes ügymenet alakított ki” „a J-erdőtől el nem vakított látású” közreműködők által – dicsérte Kádár a KKO-t. Megjegyezte ugyanakkor, hogy az osztályon kívül a szükséges intézmények egyelőre nem állnak rendelkezésre. Tervei szerint a kényszeres bűnözőknek kriminálpatológiai gyógyintézetet kéne létrehozni. Munkatelepek, gazdaságok létesítését javasolta azok számára, akiknek nevelő munkát kell biztosítani, mert depresszált környezetük miatt nem szokhattak munkához. Úgy vélte, meg kellene szervezni a társadalmi felügyelet alá helyezés rendszerét a szakszervezetek bevonásával, és az esetleges orvosi kezelést azok érdekében, akiknek csak ennyire van szükségük a társadalomba való beilleszkedéshez. További szakemberképzést is szükségesnek tartott, mert számukat túl kevésnek becsülte. Mindezek megszervezését és a KKO országos intézetté duzzasztását – tervei szerint – azonnal meg kellett volna kezdeni, s létre kellett volna hozni egy országos pártfogó szervezetet is a fegyházakból szabaduló rabok számára.³⁷

A gyakorlatban a Kísérleti Kriminológiai Osztály a forradalmi törvényszék szomszédságában működött, a Markó utca 27. szám alatt. A fejléces levelezőpapírok alapján a kiindulópontja egyetlen szoba volt: a II. emelet 49. szám alatt rendezkedtek be. Valószínűleg a szobát gyorsan kinőhették, ugyanis az osztálynak – Kádárt magát nem számolva – 22 munkatársát sikerült azonosítani. Közöttük 12 jogász és 10 orvos volt.³⁸

Működése – ahogy Kádár is írta – teljesen *ex lex* volt abból a szempontból, hogy sem törvény, sem rendelet nem szabályozta a működését. A KKO illetékessége – bármiféle írott megerősítés híján – nagyjából úgy körvonalazható, hogy elbírálása alá tartozott a budapesti helyi bíróságok és a budapesti székhelyű felsőbb jogszolgáltatási szervek minden olyan folyamatban lévő bűnügye, amelyben a likvidációs bizottságok nem szüntették meg az eljárást. Bónis Györgynek a Budapesti Forradalmi Törvényszékkel foglalkozó tanulmánya szerint a budapesti és pestvidéki járásbíróságoktól a Kúriáig minden, a főváros vonzáskörzetében található bírósági likvidáló szerv küldött ügyeket a KKO-nak.³⁹ Az utolsó ismert ügyirat iktatószáma a KKO anyagában 3258. Emellett az ügycorpus mellett a budapesti forradalmi törvényszék vádbiztossága is átutalt elbírálásra szánt ügyeket hozzájuk. A vádbiztosok külön elmeorvosi vizsgálatot is kezdeményezhettek, amelyek lebonyolítását

³⁷ Uo. 77–78.

³⁸ Az azonosított munkatársak az alábbiak. Szociológus vizsgálók, illetve igazságügyi megbízottak: Neményi László, Dobrai Sámuel, Kurzweil István, Tolnai [?], Mayersberg [?], Vámos Henrik, Fürst Ödön, Schön Viktor, Nagy Vilmos, Schwarcz (Schumann) Károly, Litzmann Pál, László Jenő. Orvosok: Nyitrai [?], Rózsa Gyula, Vértes Lajos, Neumann Antal, Somogyi István, Schuster Gyula, Hermann Imre, Hajdu Lili, Balassa László, Schmiedt [?]. A korábbi kutatás 12–15 munkatársat állapított meg. Lásd: Gödöny, 1969: 80.

³⁹ Bónis, 1959: 308.

szintén a KKO hatáskörébe utalták.⁴⁰ Gödöny József szerint más forradalmi törvényszékek is utalhattak az osztálynak ügyeket.⁴¹

A cél tehát az volt, hogy a szociológiai és pszichológiai tényezőket, a vádlott jellemének, környezetének alapos vizsgálatát beemeljék a büntetőügyi ítélkezésbe. Mindez a korszak modern kriminológiai elveivel éppúgy összhangban állt, mint a Tanácsköztársaság jogszolgáltatási *tabula rasa*-ra vonatkozó szándékával. A vizsgálaton túlmenően egy komplett büntetésre, felmentésre, vagy a fegyelmezés valamilyen új formájára (pl. társadalmi felügyelet alá helyezés)⁴² tett javaslatot is várt a törvényszék az osztály munkatársaitól. A fennmaradt adatok azt mutatják, hogy teljesen megbíztak a KKO által tett javaslatokban, s az általuk javasoltak alapján ítélték el vagy éppen engedtek szabadon vádlottakat.

A proletárdiktatúra 1945 utáni történetírása szerint a „mélységesen humanista” laikus bírók maguk is részt vettek az osztály felállításában az által, hogy erre a vádlott sorsa iránti érdeklődésükkel megteremtették az igényt. Ez az állítás nyugodtan sorolható a „dicsőséges 133 nap” más legendáriumai közé: amennyire adatolható, a munkásbírákat maguktól nem különösebben érdekelte vádlottaik háttere. A Budapesti Forradalmi Törvényszék minden szempontból „proletárnak” minősíthető embert is ítél halálra és nem csak a politikai foglyok közül.⁴³ Fontosabb szerepet szántak a KKO-nak az új büntető törvénykönyv megalkotásában. Ilyen módon a modern kriminológiát közvetlenül a „szocialista törvénykezés” szolgálatába kívánták állítani, ám a magyar Vörös Hadsereg katonai veresége miatt az új büntető törvénykönyv sosem készült el.⁴⁴

A KKO-on a vizsgálat kétfelé oszlott: egyik felét a környezetvizsgálók végezték, másik felét az orvosok. A környezetvizsgálókat a KKO iratai „vizsgáló szociológusokként” vagy „kriminálszociológusokként” emlegetik, de ez nem azt jelenti, hogy ők valóban szociológusok lettek volna. Jogászok, titkárok, fogalmazók, ügyvédjelöltek, egy fiatal generáció radikális tagjai voltak. Feltételezhetően 1918–1919 előtt kezdtek szimpatizálni a (szélső)baloldali eszmékkel, minden bizonnyal érdeklődtek a társadalom alávetett rétegeinek helyzete iránt, tanulhattak is a bűnözés külső tényezőiről (talán éppen Vámbérytól), de nem voltak képzett társadalomtudósok. Nem véletlen, hogy időnként felbukkan az „igazságügyi

⁴⁰ Szirmai, 1919: 79.

⁴¹ Gödöny, 1969: 80. Konkrét nyoma ennek a fennmaradt iratanyagban nem található.

⁴² A társadalmi felügyelet azt jelentette volna, hogy az illető a munkahelyi szakszervezet távolságtartó, de érezhető gyámkodása alá kerül; viselkedését, esetleges deviáns magatartását a bizalmiak figyelemmel kísérik, és vagy a KKO-nak, vagy a törvényszéknek jelentést tesznek róla. Az idő rövidsége miatt az intézmény kiépülése végül meg sem kezdődött a Tanácsköztársaság idején.

⁴³ BFL. XVI.2. 1. doboz. 70/1919. Schlacker Károly és Nick Gusztáv rablási ügye. Az állítás Kádár Imrénél szerepel (Kádár, 1959: 469.) és átveszi Földvári is (Földvári, 1971: 69–70.).

⁴⁴ Kádár, 1959: 469.

megbízott” megnevezés az iratokban, ami a képzettségüket illetően közelebb áll a valósághoz. A minden bizonnyal leghíresebb munkatárs közülük László Jenő volt, akit a történelem elsősorban úgy ismer, mint a forradalmi törvényszéki szervezetet felügyelő politikai megbízottat. Lászlót utóbbi pozíciójáért a kommün főbűnösei között tartották számon, a kommunistaperekben halálra ítélték és kivégezték.

A kriminálszociológusok feladata volt a környezettanulmány elkészítése. Ők végezték a gyanúsított és a tanúk kihallgatását, a vádlott környezetének, lakásának, munkahelyének feltérképezését, amennyiben ez módjukban állt. Az összeállított környezettanulmány a következő vázlatot kellett, hogy kövesse:

„I. 1. Kérdések az apára, anyára, nagyszülőkre, testvérekre /bány?/ vérrokonra vonatkozólag: Előfordult és melyikükénél elme- idegbaj, öngyilkosság /kísérlet/, lues, iszákosság, morfinizmus, karakteri rendellenességek, különködés, bűnözés, zsenialitás?

2. Kérdések a terhelt születési körülményeire és csecsemő korára vonatkozólag: Rendesen született? Rendes időben? Hányadik szülött? A születésekor milyen korban voltak szülei? Nem voltak-e ittas állapotban a fogamzáskor? Voltak-e csecsemőkori betegségei /különös tekintettel a luesra/, görcsös-rángósos betegsége /frász/? Mekkora meddig, kinek a tejét szopta?

3. Testi és lelki rendellenességek a gyermekkorban? Óriási, törpenövés, angolkór, vízfejűség, visérülés, görcsök az első gyermekkorban vagy a fogamzásnál, éjjeli ágybavizelés, tulságos féltékenység, bűnözés kezdete, lopkodás, hazudozás, állatkínzás, szökés, alkoholizmus, fantáziálás; kivel aludt, meddig? Milyen viszonyban volt szüleivel, testvéreivel, pajtásaival?

4. Az első gyermekkor miliőrajza:

Szülők viszonya egymáshoz s a gyermekekhez /tulságos szigor, majomszeretet/, a szülők intelligenciája, társadalmi és gazdasági körülményei: a gyermek kedélyi élete, mikor kezd járni, beszélni? Falun vagy városban él?

5. Első iskolázása:

Hol, hogyan tanul, hányszor váltogatja iskoláit, miért? Hány elemi végzett? Hogyan viselkedett társaival és tanítójával szemben? Milyen tárgyakban volt különösen erős vagy gyenge? Esetleg miliőváltozás leírása.

6. A nemi érése ideje:

Mikor? /korán-későn/ Nőknél az első menstruáció szexualitásának megnyilvánulásai a nemi érése előtt és alatt /testi rendellenességek/ feltűnő sápadtság, elbizás, makacs fejfájások; lelkiek: karakterváltozás, általános idegesség, visszavonultság, agresszivitás, onánia, bűnöző hajlam, elmebaj elmosódott jelei

7. Kérdések a serdült korra vonatkozólag:

Gazdasági, socialis viszonyok: pályaválasztás kérdése, oka, mikéntje, szerelmi /sexualis/ életének további fejlődése; alkoholizmus, bűnözés; intellektualitása, könyvek, ismeretek, társas élet, munka, fegyelmezhetőség; világnézet /politikai, vallásosság, szocialitás/, konfliktusok a környezettel, testi egészség, lelki problémák, szülői környezettől függetlenítés, öngyilkossági tervek, csavargás stb.

8. Felnőttkor a mai napig:

Ösztönéletének megnyilatkozásai /sexualitás, házassági körülményei, abnormalitások, indokolatlan indulatkitörések/

Intellektualitásának foka /ismeretek, érdeklődési kör/

Érzelmi élet /vonzalmak, ellenszenvok családon belül és kívül, feltünőhangulatbeli ingadozások/
Elme- idegbaj, öngyilkosság /kísérlet/, lues, más nemi betegség, alkoholizmus, morfinizmus, különködés, bűnözés, zsenialitás, karakter

Külső életkörülmények /lakás élelem/, szociális helyzet. Sikertendenciák és ehhez viszonyított elért eredmények; nőknél az eddigi terhességek száma, lefolyása, abortus.

II. A bűncselekmény közvetlen miliőrajza”.⁴⁵

Kontroll-adatok hiányában (főleg a nem budapesti illetőségű vizsgáltak tekintetében) sok adatot bemondásra kellett felvenniük a vizsgálóknak, ami a vádlottak számára lehetővé tette a mellébeszélést. A kihallgatások leírásai alapján az sem kizárható, hogy a fiatal, rutintalan vizsgálokat a rutinos szélhámosok megpróbálták „megnyerni maguknak”, bebeszélni nekik, hogy bármit is mutasson a priuszuk, ők nem rossz emberek. Természetesen felderíthetetlen, hogy ez milyen eredményekkel kecsegtető próbálkozás volt. Az utókor kutatójának a csonka iratanyag fényében szintén nem egyszerű hazugságon kapnia az egykori vádlottakat, de egyes esetekben, a fennmaradt iratok segítségével mégis lehetséges. Mi több, arra is került elő példa, hogy kifejezetten az ellenőrizhetetlen hazugság miatt hozott a KKO kedvezőbb ítéletet.⁴⁶

Orvosi vizsgálok tekintetében szakszerűbb volt a KKO személyi állománya: ideg-és elmeorvosok, pszichológiailag képzett szakemberek alkották a KKO gárdáját. Nézeteik a lélektanról nem voltak egységesek: pszichoanalitikusok, a Moravcsik Ernő-féle „konzervatív” elmekórtani iskola tagjai, valamint Ranschburg Pálnak, a gyógypedagógia és a kísérleti pszichológia úttörő alakjának tanítványai egyaránt voltak soraikban.⁴⁷ Ilyen módon a KKO fennállása alatt a vizsgálati módszerekről nem született konszenzus, csupán feltételezhető, hogy a bábeli zűrzavar elkerülése érdekében ugyanazokat a tesztek és vizsgálatokat hajtották végre minden alanyon. Mindez csak azonban csak feltételezés, mert a töredékes iratanyag sem pro, sem kontra nem bizonyíték.⁴⁸ A „felemás iskolák” jelensége egyébként a jogász vizsgálok esetében is felbukkant, mégpedig az államszocialista kor történetírásának kritikájaként. Több, a KKO-val említés szintjén foglalkozó munka tesz

⁴⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. sz.n./1919. Környezettanulmányi mintalapok.

⁴⁶ Drach Lázár lentebb ismertetett esete. BFL. XVI. 2. 7. doboz. 1751/1919.

⁴⁷ Kádár, 1959: 470.

⁴⁸ Bónis György egy lábjegyzetben utal arra, hogy a Gyermeklélektani Intézet akkori igazgatója, Dr. Molnár Imre pszichológus foglalkozott a KKO lélek- és elmekórtani anyagainak analízisével. Ennek a munkának a sorsa ismeretlen. Bónis, 1959: 307.

olyan megállapítást, hogy szerintük túlságosan kötődött még a „századfordulós determinista iskolákhoz” a tanácsállammal szimpatizáló jogászság büntetőjogi gondolkodása.⁴⁹

A KKO – vélhetően – heti rendszerességgel fogadott meghívott előadókat, akik valószínűleg a teljes apparátus előtt beszéltek. Révész Margit pszichológus több előadást is tartott, amelyekben az intelligencia és a bűnözés összefüggéseit vizsgálta, valamint a vádlottak ösztönéletének vizsgálati módszereit ismertette. Moravcsik Ernő a tanúvallomásokról és emlékezet szerepéről adott elő, azt a tanácsot adva, hogy kihallgatás során beszéltetni kell a kikérdezettet, hogy ne legyen lehetősége konfabulálni.⁵⁰

Neumann Antal, a KKO munkatársa a *Proletárjog* utolsó számában cikket jelentetett meg munkájuk hasznáról. Írásában azt állítja, az orvosok szerepe jelentősen megváltozott, mert amíg korábban csak a vádlott beszámíthatóságát (így büntethetőségét) vették figyelembe, most magát a vádlottat elemezhetik. Neumann szerint a vádlott lélektana – s ahogy eljutott a bűncselekményhez – jobb igazságszolgáltatási támpont, mint pusztán a beszámíthatóság kérdésének vizsgálata. Megállapítása szerint az orvoshoz szívesebben közeledik az elítélt/vádlott, mint a jogszolgáltatás képviselőihez, ezt pedig ki kell használni. Neumann amellet kardoskodik, hogy a környezeti vizsgálatokhoz az orvosnak is ki kell szállnia a szociológus vizsgáló mellett, mert az első kézből szerzett tapasztalatok fontos támpontot adnak a munkájához. Cikkét azzal zárja: „*Az orvosi vizsgálat áthidalja azt, ami az egyén ösztöneinek játéka és szociális determináltsága között van. [...] A kriminalpszichológiai intézet úgy dolgoz fel egy-egy bűnügyet, mint klinikus a beteget*”.⁵¹ Vagyis az orvosok bevonása megtestesíti a közvetítést a mentalitás és a környezet vizsgálata között.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a KKO működése egészében visszhangtalan maradt a nagyközönség számára, ám működésükről mindössze két cikk jelent meg a korabeli sajtóban – a *Proletárjog* fentebb ismertetett publicisztikáit leszámítva. Az egyik egy egészen rövid hír a *Pesti Hírlap*ban, mely csak a likvidációról számolt be, illetve arról, hogy a megmaradt ügyeket a KKO vette át.⁵² Annál nagyobb lélegzetvételű a Vörös Újság utolsó előtti számának riportja: a kommunista pártlap részletesen közölte két gazdagylkos cseléd kihallgatását. A beszámoló, melynek lényege, hogy a két nő pusztán a deliktum körülményei alapján ugyanolyan büntetést kapna, arra futott ki, hogy „*a proletár igazságszolgáltatás törődik az egyénnel*” és figyelembe veszi a körülményeket. Hozzáfűzi, természetesen az egyéni esetek kezelése csak egy lépés: a végső cél „*a bűnözés szociális előfeltételét megváltoztatni*” és „*szociológiai alapú*

⁴⁹ Szabó, 1979: 180–181; Sarlós, 1961: 115.

⁵⁰ BFL. XVI. 2. 7. doboz. sz.n./1919. Dr. Révész Margit előadásai, Moravcsik Ernő előadása.

⁵¹ Neumann, 1919: 91–93.

⁵² *Pesti Hírlap* 1919. május 10. 8.

tudományos átnevelő munkát” folytatni.⁵³ A cikkben leírt kihallgatások nem négy- vagy hatszemközt zajlottak, hanem egy nagyobb teremben, „*az Alkotmány utcai törvényszék*” (a Budapesti Forradalmi Törvényszék) épületében. Nem bizonyítható egyértelműen, de lehetséges, hogy a Kádár Imre által említett külön törvényszéki tanács üléséről van szó.⁵⁴ Ez megmagyarázná, miért érvényesült mindig a KKO álláspontja a javasolt ítéletek terén, hiszen, ha a feltevés igaz, akkor a KKO alkalmazottai szerves részét képezték a grémiumnak.

A KKO a proletárdiktatúra utolsó napjaiban Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet (OKKrI) formálódott át, két vizsgálati részlege (kriminálszociológiai és kriminálpszichológiai) mellett létrejött egy harmadik, jogtörténeti részleg is. Utóbbi kompilálta *A hadviselő kapitalizmus kriminalitása* című *Proletárjogban* közölt cikket, s a megmaradt iratanyagban fellelhető dualizmus kori ítélet-kivonatokon is feltehetően ők dolgoztak.⁵⁵ Más változásokra azonban nem jutott már idő.⁵⁶ Az OKKrI tervezett jövőbeni jelentőségére főképpen a büntetőeljárásról szóló jogszabály-tervezetből következtethetünk. Az Igazságügyi Népbiztosság megbízásából készült tervezet, melyet Engel József és Komor Imre írtak, a bírósági eljárásokban jelentős szerepet szánt volna a vádlottakról szóló környezettanulmánynak. Ezeknek elkészítése az igazságügyi előadók (a tulajdonképpeni ügyészek) feladata lett volna. Bármilyen, a környezettanulmány által nyitva hagyott kérdés megvilágítására bűnügyi lélektani szakemberek bevonását tervezték, Budapesten belül pedig az OKKrI adhatott volna szakvéleményt az ilyen esetekben. A már említett társadalmi felügyeleti rendszert pedig úgy dolgozták ki, hogy annak nyolcfős országos felügyelő szervéből két széket az OKKrI munkatársai töltöttek volna be. Viszonylag részletesen kidolgozták a munkaterápia és a kényszermunka-büntetés tervezetét is.⁵⁷ Ilyen módon a kriminológia – a tervek szerint – a büntetőeljárás, az ügyészi munka s a büntetés-végrehajtási szervezet (bár a társadalmi felügyeletet az elgondolás intézkedési, nem pedig büntetési nemként kezelte) berkeiben is jelentős szerephez jutott volna. Mindez azonban csak terv maradt. A megvalósítás pedig minden bizonnyal komoly nehézségekbe ütközött volna, elég csak arra gondolni, hogy az ügyészi funkciót ellátó vádbiztosok java nemhogy a kriminológiához vagy a szociológiához nem értett, még csak jogi végzettsége sem volt.

⁵³ Bűn vagy társadalmi hatás? *Vörös Újság* 1919. augusztus 2. 7–8.

⁵⁴ Kádár, 1959: 470.

⁵⁵ BFL. XVI. 2. 7. doboz. sz.n./1919. Büntetőtörvényszéki ügyek kivonatai, 1890.

⁵⁶ Az Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet munkarendi alapszabálya fennmaradt az iratanyagban, azonban az valóban csak a lehető legáltalánosabb irányelvekről szól. Az egyetlen érdemben új információ, amihez hozzájuthatunk belőle, az annak a nyoma, hogy hetente tartottak (jobban mondva tervezhettek tartani) olyan megbeszéléseket, amiknek témája az esedékes előadásoktól a kezük alatt lévő esetek prezentálásáig bármilyen szakmai kérdés lehetett. BFL. XVI. 2. 7. doboz. sz.n./1919. Az OKKrI munkarendjének alapszabályai.

⁵⁷ Schönwald, 1974: 50–54.

IV. A fennmaradt esetek részletes ismertetése

Az alábbiakban bemutatom a Kísérleti Kriminológiai Osztály megmaradt és hozzáférhető ügyeit, ahol a bűncselekményeket fajtáik szerint csoportosítom. Meg kell jegyeznem, hogy egyes iratokból bizonyos neveket, adatokat vagy helyszíneket – annak érdekében, hogy eleget tegyek a hatályos személyi adatvédelmi jogszabályok, illetve a tudományos kutatás etikája által támasztott követelményeknek – eltávolítottam.⁵⁸ Következésképpen nem közlöm ennek megfelelően az ügy időpontjában fiatalok vádlottak és gyanúsítottak neveit. Egyéb világos megkötésről sajnos nem beszélhetünk, konkrétan egyes iratokra vonatkozó jogszabályi védeltséget kellett még figyelembe vennem. Reményeim szerint azonban az alább bemutatott és elemzett 77 eset így is megfelelő rálátást enged a KKO munkájára, és segít elhelyezni annak működését a bűnözés- és a kriminológia-történetben, illetve a Tanácsköztársaság-kutatásban. Elég nagy biztonsággal állítható, hogy az utolsó ismert ügyszámánál, 3258, sokkal több ügy nem kerülhetett a KKO elé. Ebből kiindulva megállapíthatjuk, hogy a vizsgálati anyagoknak mindössze 2,3%-a található meg Budapest Főváros Levéltárában. Ez az elsőre rendkívül alacsonynak tűnő szám sem számít különösen kirívónak a Tanácsköztársaság időszakából származó anyagokban történt elképesztő mértékű iratpusztulások sorában. A válogatás luxusával már csak ezért sem éltem, s a lehető legcsekélyebb irattöredéket is feldolgoztam ebben a tanulmányban.

1. *Lopás*

Mindjárt a KKO egyik legelső ügyében két kecskeméti illetékességű bűnelkövető „felülvizsgálatáról” kellett dönten. Tóth László molnár még 1918 elején egy malomból ellopott nagyjából 180 méter bőr gépszíjat. A lopott holmit ezután eladásra kínálta. Egy részét egy helyi cipésmester, Juhász Péter vette meg, hogy cipőtalpat készítsen belőle. Mindkettőjük ellen büntetőeljárás indult, s a kecskeméti járásbírószágon el is ítélték őket: Tóth 3 év fegyházra, Juhász 3 hónap fegyházra kapott. Fellebbezések folytán az ügy Budapestre került, ekkor adták át a likvidálók az ügyet a KKO-nak.

⁵⁸ 17 további ügyleírás (533/1919, 587/1919, 969/1919, 972/1919, 983/1919, 1063/1919, 1064/1919, 1072/1919, 1093/1919, 1150/1919, 1238/1919, 1250/1919, 1252/1919, 1263/1919, 1264/1919; 3093/1919; 3096/1919.) szerepel a BFL nyilvántartásában, azonban a levéltár tájékoztatása szerint ezen iratok fizikailag nem maradtak meg. További 4 ügy olyan töredékes állapotban maradt meg, hogy csak a delikvensnek nevééről van tudomásunk, a vád tárgyát képező bűncselekményt sem tudjuk. Kutatásom ilyen módon a KKO összes fellelhető és feldolgozható esetére kiterjedt.

A környezettanulmány szerint a sokszoros visszaeső Tóth „*rendetlen, csavargó, dologkerülő*” és „*antiszociális természetű*” ember, dolgozni nem hajlandó (noha, emeli ki a környezettanulmány, a háborús években nagyon is jól fizették a molnárokat), s tizenéves fiát is hasonló életvitelre neveli, a szóban forgó bűncselekménynél is rábírta arra, hogy a lopott áru elszállításában, illetve eladásában segítsen neki. Juhász ezzel szemben büntetlen előéletű, rendezett háterű ember, aki csupán ön-és családfenntartási kényszerből vásárolt kétes eredetű bőrányagot. A háború alatt bőrben is hiány lépett fel, s ezekre is hatósági kiutalás vonatkozott. Pusztán ezeknek a feldolgozása viszont nem fedezte volna családja megélhetését, így más forráshoz kellett nyúlnia. Az elkövetés tehát a nehéz háborús viszonyokkal magyarázható a vizsgálat szerint. Sajnos az ajánlás nem maradt fenn, így csak a vizsgálat szövegéből lehet arra következtetni, hogy Juhászt esetleg felmentésre ajánlhatták.⁵⁹

Szintén összetett eset volt a lopás miatt elítélt Heftner Béla és Zerényi Imre lakatosok, s az orgazdaság miatt elítélt Szepessy Sándorné pestszentlőrinci hentesasszony ügye. 1917 folyamán a Budapesti Városi Vasút Vállalatnál villamos-karbantartóként dolgozó két férfi – egy harmadik társuk rábeszélésére – a telephely pincéjében nagy mennyiségben tárolt szalonna rendszeres lopásával egészítette ki jövedelmét. A lopott élelmiszert Szepessynének azzal a történettel adták el, hogy illetményük kiegészítéseként jutottak hozzá.

A szociológiai vizsgálat környezettanulmánya szerint a vádlottak nehéz anyagi körülmények között éltek, különösen Heftner, akinek csúzos feleségét 10 korona napidíj ellenében voltak csak hajlandók normálisan ellátni a kórházban, ami önmagában is hatalmas anyagi terhet jelentett. (A férfi havi 160–200 koronát keresett ekkoriban.) A lopásra tehát pusztán az vitte rá őket, hogy elviselhetetlen anyagi helyzetükön akartak könnyíteni.⁶⁰ Ennél is tovább megy viszont a vizsgáló értékelése, amikor azt állítja, a bűncselekmény „*tipikus esete a tőkés társadalmi rend igazságszolgáltatásának [...] hogyan kényszeríti a nyereségvágyó, szűkkeblű munkaadó az alkalmazottait arra, hogy a kapitalista büntető igazságszolgáltatás által tiltott cselekményeket elkövessen.*”⁶¹ Az elkövetőkről azt állapítja meg a vizsgálat, hogy Heftner „*mellbajos, gyenge ember, kisebb az ellenállósága intellektuális behatásokra*”, Zerényinek pedig „*alacsony értelmi nivója van*”, de annyira, hogy nem is érzékeli tisztán a tiltott és nem tiltott dolgok határvonalát. Szepessyné pedig „*félős, korlátolt gondolkodású egyén*”, aki nem volt rosszhiszemű, könnyedén megtévesztették a szalonna eredetével, és a néhány filléres árrés, amivel továbbadta a szalonnát, azt bizonyítja, hogy nyereszkeskedni sem akart. A lakatosokra

⁵⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 3/1919. 3, 5–6.

⁶⁰ Uo. 1–6.

⁶¹ Uo. 7.

vonatkozóan azt is megemlíti a leírás, hogy maga a vállalat elnézőnek mutatkozott, s amikor munkaerő-hiány lépett fel, vissza akarta kapni két alkalmazottját, de „*a tőkés társadalmi rend még a sértett sérelménél is súlyosabbnak találta a magántulajdon szentségének megsértését*”, s ezért az eljárás folytatódott.⁶² A bíróság döntése Heftnert és Zerényit 8-8 hónap börtönre és 5 év hivatalvesztésre ítélte, Szepessynét pedig 3 hónap fogházra. Dobrai, a vizsgáló azonban a hosszú eljárásra – amely a munka elvesztésével és a háború alatti kényszerbevonultatással is együtt járt – illetve a kényszerítő körülményekre való tekintettel az eljárás megszüntetését javasolja a törvényszéknek.⁶³ A Tanácsköztársaság után a korábbi ítéleteket végrehajtották, 1920 elején Heftner és Zerényi nyolc hónapra börtönbe kerültek.⁶⁴ Szepessyné büntetése nem volt megállapítható.

Két fiatakorú elkövető, R. R. és L. S. esete volt a következő. Többrendbeli lopásért (postahivatalokból loptak csomagokat és a bennük lévő holmit értékesítették) álltak bíróság elé, illetve R.-t betörésben is bűnösnek találták. Ő két év, L. egy év szabadságvesztést kapott. A rövid, kivonatos értékelés szerint a 18 év körüli, fiatakorú elítélteknek „*megtetszett a könnyen szerzett pénz és a semmittevés*”, s „*dologtalan, züllött felnőttek befolyása*” vonta őket a lopássorozatba, mert egyébiránt nem származnak deprimált családból. Június elején a likvidálók döntése alapján szabadlábra kerültek, ám a vizsgáló nem gondolta, hogy büntetésüket ezzel kitöltötték, véleménye szerint ugyanis „*ajánlatos volna őket szigorú, komoly felügyelethez kötött kényszerszermunkába rakni*”.⁶⁵

Az első olyan tolvaj (a megmaradt iratokat illetően), akit valóban karrier-bűnözőként kezelhetett a törvényszék, Evora Fülöp műszerészsegéd volt. A fiatal férfit sokszor ítélték el már iskoláskorától fogva lopásért és csavargásért, illetve egyszer csalásért is. Amikor éppen szabadlábon volt, a pesti jasszok kártyázó-vigadozó (s ennek költségeit bűnözésből fedező) életvitelét élte, munkát csak nagy néha vállalt. 1915-ben besorozták, s bár harctéri hősiességéért kitüntették és előléptették, kétszer szökött meg a seregből. 1918 májusában egy régi bűntársával együttműködve loptak pénztárcát; ő figyelte a környezetet, míg társa a zsebmetszést végezte. Lebuktak, s Evorát a Tanácsköztársaság kikiáltása előtti napokban lopás miatt – terebélyes priuszára tekintettel – 2 év fegyházbüntetésre ítélte a bíróság.⁶⁶

A környezettanulmány szerint Evora tetteit befolyásolta a családban öröklődő idegi terheltség, illetve a nevelés hiánya. A kis Fülöpöt ugyanis rendszeresen a térre küldték

⁶² Uo. 8–9.

⁶³ Uo. 9–10.

⁶⁴ BFL, VII.102.a. 734/1920 és 735/1920. Utóbbiból kiderül, hogy Heftnert eredetileg nem 8, hanem 3 hónapra ítélték, büntetését csak a Tanácsköztársaság bukása után emelte fel a Kúria ítélete.

⁶⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. 82/1919. 1.

⁶⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 96/1919. 3–11.

játszani, ahol aztán beszippantotta a rossz miliő, s mire 14-15 évesen már reflexszerűen lopott, mint legkényelmesebb eszközt a családi szegénységtől való megszabadulásra, kitagadták. Az idegileg labilis férfinak két öngyilkossági kísérlete is volt, és mióta gránátnyomást kapott a harctéren, még jobban megromlott az elmeállapota, a lipótmezei tébolydát is megjárta katonaideje alatt. A szociológiai vizsgáló azonban meg volt győződve arról, hogy Evora komoly hajlandóságot mutat arra, hogy tisztességes életet folytasson – ezért, ha az orvosi vizsgálat is rendben találja, szabadlábba helyezésre ajánlják.⁶⁷

Igen kevés vizsgált személy 20 kérdéses intelligencia-tesztje maradt fenn, Evoráé köztük van. A teszt általános műveltségi kérdéseket tartalmaz, illetve alapszintű fizika, földrajz és matematika-kérdések találhatók benne. A kitöltött teszt meglehetősen hézagos műveltségre utal.⁶⁸ Az orvosszakértő nehezen tudott állást foglalni, mert ő is azt látta, hogy Evora szándéka a tisztességes életre őszinte, de, mint megjegyezte, *„valami hamis sentimentáliszerű jellemző egész beszédét is jellemét is”*, mindemellett azon a szinten neurotikus és hisztérikus, illetve értelmileg korlátozott, hogy nem fog tudni valószínűleg végleg felhagyni a bűnözéssel. *„Ösztön élete igen intenzív, innen származhatnak a jövőben keletkezendő conflictusai az egyénnel és a társadalommal.”* Mindennek dacára, mintegy kísérletként az orvosszakértő azt ajánlotta, hogy helyezték szabadlábba, azzal a megkötéssel, hogy havonta jelentkezzen a kriminológiai intézetben elmeorvosi és szociológiai vizsgálatra.⁶⁹

Diduch József, albertfalvai illetőségű gyári munkás 1916 folyamán lopott apróbb tárgyakat a helyi repülőgépgyárból. Fiatakorúként volt először büntetve, lopásért összesen négyszer, egyszer pedig izgatásért. Iskolai végzettsége mindössze három elemi osztály. Nehézkes felfogású embernek írja le a vizsgálat, aki csak az ujjai segítségével tud számolni, és aki kihallgatása közben elsírja magát, *„mert tudja hogy lopni nem szabad”*. A lopott tárgyakkal nem kezdett semmit, csak otthon őrizgette őket.⁷⁰

Mivel egyedüli kenyérkereső volt a családjában, s kezdődő tuberkulózisban szenvedett, a vizsgálók a szabadságvesztésre ítéletét nem javasolták, mivel azonban meglátásuk szerint *„korlátolt felfogóképességű”* és *„kevés erkölcsi érzékkel bír”*, potenciális bűnismétlőként kezelték, aki *„alkalom adtán visszaeshet”*. Ezért javaslatként *„állandó és szigorú felügyelet alatti munkáltatást”* írtak elő.⁷¹

⁶⁷ Uo. 11–12.

⁶⁸ Evora pontos iskolai végzettsége nem szerepel a máskülönben igen részletgazdag vizsgálatban. Annyi tudható, hogy a polgári iskolát otthagya, ezt követően szakmát tanult.

⁶⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 96/1919. 14–17.

⁷⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 149/1919. 3–4.

⁷¹ Uo. 4–5.

Az aranyosi⁷² illetőségű Horváth Ferenc asztalossegédet lopás miatt tartóztatták le 1919 januárjában: egy nő pénztárcáját tulajdonította el, ám lebukott. A környezettanulmány szerint a két elemít végzett, írni-olvasni éppen csak tudó férfi még fiataalkorúként, tanoncévei alatt szokott rá az itatra, s ezután nemritkán az egész fizetését kocsmákban élte fel. Mindig jobban és jobban fizető állásokat keresve gyakorlatilag egész Magyarországot bebarangolta „*Pozsonytól-Orsováig, Zsolnától-Brassóig*”. Mindeközben alkoholistává vált, és fizetése „kiegészítésére” időnként bűnözött is, lopás, csalás, bűnpártolás és hatóság elleni erőszak szerepelnek a bűnlajstromán. 1915-ben bevonult katonának, s a háború végéig szolgált, a harctéren többször kitüntették. Miután a háború véget ért, hazatért szülőfalujába, ahonnan azonban a cseh megszállás elől Pestre menekült. Itt nem volt miből élnie, pénz híján kétszer is lopásra vetemedett, ezek után tartóztatták le.⁷³

Az orvosi vélemény szerint „*munkakedve eléggé meg van, de kitartása csekély*” „*lopási alkalommal szemben a gátlások igen kis fokúak és csekélyek*”. A kóborlásra, ivásra, bűnözésre való hajlam pedig „*alacsonyabbrendű egyéniségre*” mutat, akit felügyelni kell. Ennek szellemében a proletárdiktatúra utolsó napjaiban kelt javaslat azt ajánlja, Horváth büntetését a 6 hónapos előzetes letartóztatással vegyék kitöltöttnek, s juttassák őt munkához, mintegy új esélyként. Az üzemi munkástanács azonban folyamatosan figyelje a viselkedését, s 1 év elteltével jelentsen róla.⁷⁴

Gách István színházi díszítő, Mészáros István szerelősegéd és M. I. bűnesetéről nagyon kevés információ maradt meg. Lopás miatt tartóztatták le és adták át őket a KKO-nak vizsgálatra, azonban konkrét adat csak annyi áll rendelkezésre, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezetet károsították meg. Lehetséges, hogy ez a tény szolgált motivációul a vizsgálathoz, amelynek kimeneteléről nincs adat.⁷⁵

Keszli Mihályt rakodót azzal vádolták, hogy feltört egy leplombált vagon és egy zsák cukrot ellopott. A vádat két népőr tanúsította, azonban vallomásuk azonban meglehetősen ellentmondott egymásnak – valószínűleg emiatt került az ügy a KKO-hoz. A környezettanulmány megállapítása szerint a hat elemít végzett Keszli rendes családi körülmények közül jött, és visszahúzódóan, rendesen élt, büntetlen előéletű volt. A háborúban vitézségi érmet szerzett. A bűncselekményre vonatkozó állítása – miszerint a cukrot ott találta már a vagon mellett, s azért nem vitte vissza felszólításra, mert nem lévén köze hozzá, nem tudta, hová kellene visszavinnie – a szociológus vizsgáló szerint teljesen

⁷² A Komárom vármegyei Aranyosról van szó, ma Csallóköz-aranyos (Zlatná na Ostrove) a település neve.

⁷³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 175/1919. 1–4.

⁷⁴ Uo. 5–6.

⁷⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. 226/1919. 1.

életszerű, ahogy mondja, „*a pályaudvarokon 1919. év januárjában uralkodott állapotokat jól ismerem*”. Minthogy a vizsgálók egyike sem tartotta valószínűnek, hogy az egészen eddig mintaszerűen élő Keszli az elmondott körülmények között bűncselekményt kövessen el, a büntetőeljárás megszüntetését ajánlották a törvényszéknek.⁷⁶

Rendkívül érdekes Szüsz [Süß] Andorné (sz. Weisz Hanni) és özv. Kohn Vilmosné (sz. Weisz Fanni) bűnügye: a két nővér egyik tagját lopással, másik tagját pedig orgazdasággal (a lopott vagyon „átalakításával”) vádolták. A környezettanulmány ismertetése szerint a két nagyállói nővér szabónak tanult, majd felkerült Budapestre, ahol meglehetősen eltérő körülmények közé házasodtak: Hanni egy iszákos és szerencsejátékfüggő gyári munkáshoz, Fanni viszont egy szorgalmas, dolgozó szabóhoz ment feleségül. A két család anyagi helyzete ennek megfelelően alakult. 1917 októberében a véletlen úgy hozta, hogy Szüszné elé került albérlőjének, egy Neuwohner Adolf nevű öreg cipésznek a 6800 koronát tartalmazó pénztárcája. A sértett – mikor összes megtakarítása eltűnt – először ismeretlen tettes ellen tett feljelentést, később azonban pótfeljelentést adott be, amiben megnevezte a két nővért. Ezt az motiválta, hogy a Szüsz család – noha kevés keresetüket a férj gyakran felélte saját szenvedélyeire – feltűnően jó viszonyok között kezdett élni. A „feltűnő jólét” annyit jelentett, hogy háztájon tenyészthető baromfikat és új ruhákat vettek. Szüszné sorsuk jobbra fordulását azzal magyarázta, hogy megözvegyült húga rendszeresen támogatja őket. Kohnné szintén ezt vallotta.⁷⁷

Eleinte az ügy előadója – tekintetbe véve, hogy Szüszné másik albérlője, egy hisztérikus, szellemileg nem teljesen ép öregasszony volt az egyetlen tanú – nem tartotta valószínűnek, hogy ők lennének az elkövetők, azonban a lefolytatott környezettanulmány hatására véleménye megváltozott. Tényként rögzítette, hogy Szüszék anyagi lehetőségeiket meghaladóan költekeztek, azt pedig, hogy Kohnné – ismerve sógora természetét – ezt a saját vagyonából állta volna, eléggé valószínűtlennek tartotta. Az elemzés azzal zárult: büntetlen előéletű emberekről van szó, akik azonban nem tudtak ellenállni a kínálkozó alkalom csábításának. A javaslatétel ugyanakkor sajnos nem maradt meg, s elég nehéz lenne bármiféle hipotézist adni arra vonatkozóan, milyen szankciót tartottak (volna) méltányosnak az ügyet vizsgáló munkatársak.⁷⁸

Drimmer Eisig Izidor töredékes vizsgálati anyaga annak köszönhető, hogy a szökésben lévő férfi nem volt kihallgatható. 1917-ben számos lopást követett el pályaudvarokon, ezek miatt került az esete a KKO elé. Az értékelés szerint

⁷⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 227/1919. 1–6.

⁷⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 228/1919. 1–8.

⁷⁸ Uo. 8–10.

Drimmer fiatalokora óta karrierbűnöző volt, tizenegyszer volt büntetve, több országból kitiltották, „*egyike a legveszedelmesebb nemzetközi zsebtolvajoknak*”. Sorozatos tolvajlásait és csalásait semmilyen nehéz anyagi sorsból következő önfenntartási cél nem motiválta, kifejezetten vagyonszerzési célból lopott, munkája nem volt. A börtönbüntetések semmilyen hatást nem gyakoroltak rá, ezt terebélyes bűnlajstroma is igazolta. Ezért az ajánlás szerint „*indokolt, hogy orvosi vizsgálat után, amennyiben ez lehetséges, hosszabb tartamu kényszermunkára ítéltesék*”.⁷⁹

C. F. ifjúmunkás⁸⁰ lopás és orgazdaság miatt került összeütközésbe a törvénnyel – mint kiderült, nem először. A kamaszkorú fiú egyáltalán nem származott lecsúszott családból, egyszerű, de rendezett körülmények, szerető anyja és szigorú, de normálisnak mondható apa mellett nevelkedett. A háborús évek alatt azonban nem volt, aki figyeljen rá – anyja nagyon beteg volt, apja pedig bevonult katonának. 12 évesen lopott először, amiért próbára bocsátották és kicsapták a polgári iskolából. Ezt követően még kétszer ítélték el jogerősen lopásért, mindannyiszor próbára bocsátották, a vizsgálat idején pedig három eljárás volt ellene folyamatban, s legutóbbi munkahelyéről is lopás miatt rúgták ki.⁸¹ C. azzal védekezett, mikor tetteiről kérdezték a vizsgálók, hogy mások vitték a bajba, ő nem rossz ember, csak könnyű befolyásolni. Az orgazdaság vádjáról kifejezetten azt mondta, az a pénz neki járt.⁸² „*Terhelt hazudozó benyomását kelti*” – jegyzi meg a vizsgáló, majd hozzáteszi, C. a májusi idézésre meg sem jelent, azzal az átlátszó hazugsággal, hogy nem találta meg a szobát, ahová idézték, mert rossz ajtószám volt a levélben.⁸³ Az orvosi vizsgálat szerint C. intelligenciája elmarad a korában elvárhatótól, írni-olvasni-számolni megfelelően tud ugyan, általános műveltsége azonban nagyon hézagos. A gyenge akarat okozta azt, hogy C. adott alkalommal és társaságban nem tudott ellenállni a bűn csábításának. A javaslat szerint a jó családi környezet folytán C. kiadható a szüleinek, akik javulásra bírhatják, esetleges visszaesés esetén pedig forduljon a család a gyermekbiztossághoz.⁸⁴

Töredékben maradt ránk Riheczky János és társai esete, pedig nagyon érdekes lett volna annak elemzése, mit határoz a KKO egy fiatalokorából álló tolvaj- és betörőbanda tagjairól. A környezettanulmány azonban nem készült el, így pedig csak annyi tudható, hogy

⁷⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 274/1919. 1.

⁸⁰ A szónak semmiféle szocialista-kommunista értelme nincs, egyszerűen „inas” „segéd” jelentésben volt ekkor használatos.

⁸¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 290/1919. 2–6.

⁸² C. kölcsönadta elemista könyveit egy 8 éves kislánynak, aki azokat elvesztette. Erre C. azt mondta, fizesse meg a kárt, vagy az anyjának megmondja, mi történt. Mikor egy nagyjából 100 koronás összeget kézhez kapott, a fenyegetést megismételte. A lány, illetve nővére két részletben összesen 300 koronát adtak neki a kb. 10 korona értékű könyvekért.

⁸³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 290/1919. 5–7.

⁸⁴ Uo. 8–9.

Riheczkyt azzal vádolták, ő volt a vezetője annak a fiatakorúakból álló tolvajbandának, amely számos lopást és betörést követett el Erzsébetfalván, rettegésben tartva a Budapesthez közeli települést. Megjegyzik, hogy a fiú családi körülményei nagyon rosszak, apja brutális alkoholista, az anyja pedig elhanyagolta őt és összes testvérét.⁸⁵ A leírásakor 15 éves fiút végül 1924-ben ítélték jogerősen egy hónap fiatakorúak fogházára egy 1918-as lopásáért, amit hozzáírtak egy újabb lopásért kapott egy éves börtönbüntetéséhez. Emellett 1921-ben könnyű testi sértésért is elmarasztalták.⁸⁶

Két fiatal postai kézbesítő, Rubint József és Hlavatsek Antal rendszeresen fosztogatta a rájuk bízott csomagokat, ékszerek után kutatva. Az orvul szerzett értékeket eladták, az árukat eldorbézolták. Négy rendbeli lopásért már 1916-ban jogerősen 20 hónap börtönbüntetést kaptak. Később azonban újabb eseteket tártak fel velük összefüggésben, az ezekben indított nyomozás miatt került az ügy a KKO elé. A környezettanulmány szerint Rubint nehéz körülmények között nőtt fel, háromévesen elvesztette édesanyját (bár mostohaanyjával közeli volt a kapcsolata), apja pedig alkoholista volt, s dühöngő örülként halt meg. Négy elemiit végzett, aztán szabónak tanult, de sosem gyakorolta mesterségét, végül a postánál kötött ki. Itt eleinte jó munkaezőnek bizonyult, később azonban – mivel fizetésének egy jó részét hazaadta – szűknek találta a pénztárcáját, s Hlavatsekkel együtt elhatározták, lopni fognak, ha szükségét érzik. Miután lebuktak s elítélték őket, 6 hónapot ültek le büntetésükből. Ezt követően bevonulási amnesztiával szabadultak és a harctérre kerültek, az olasz fronton mindketten kitüntették magukat. Úgy ítélték meg, hogy Hlavatseket Rubint vitte a rosszba, s mindezt pusztán az alapján állapították meg, mert Hlavatsek kifejezetten jó családi körülmények között nevelkedett. Igaz, környezettanulmányt, bővebb vizsgálatot nem lehetett róla készíteni, mert a vizsgálatkor hadifogságban volt Olaszországban.⁸⁷

Rubintról az orvosi vélemény úgy nyilatkozik, „*lelki berendezkedését tekintve a legsimplább*”, s úgy általában a világ dolgai iránt közönyös, egyszerű elgondolások vezérlik. Nem megrögzött bűnöző, csak könnyen belevihető a rosszba,⁸⁸ amin a mentálisan zavart apa „öröksége” sem segít. Az ügy ejtését javasolták, mondván, nem bizonyítható könnyen a szóban forgó cselekmény, s egyébként is, már amnesztiában részesült az eddig felderített hasonló tetteiért.⁸⁹ A környezettanulmány konklúziója kifejezetten moralizáló: „[...] *a régi*

⁸⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. 373/1919. 1.

⁸⁶ BFL, VII.101.d. 9134/1924.

⁸⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 382/1919. 6–10, 14.

⁸⁸ Számomra mondjuk kérdéses, ki vitte őt „bele a rosszba”. Bár korántsem teljes a kép, de éppen Rubint tűnik a lopások értelmi szerzőjének. A környezettanulmány is ezt erősíti meg.

⁸⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 382/1919. 15–17. Az amnesztiához BFL, VII.101.d. 1963/1916, ill. 2018/1916.

igazságszolgáltatás tipikus példáját adja, midőn a fiatal kort csak napokkal túlhaladott fiatalembereket, kik Mammon csábításának nem bírnak ellentállni [...] hogy jogtalan eltulajdonítással szerezzék meg [...] melyeket tőlük sivár sorsuk és silány éhbérük megtagad, évekig terjedő szabadságvesztéssel sújt”. Különösebben nem meglepő, hogy e vélemény után a szociológus vizsgáló is felmentést javasolt, azt is beemelve érveibe, hogy a hadseregben mutatott példás viselkedésük bizonyíték a javulási hajlamra.⁹⁰ A Budapesti Forradalmi Törvényszék a javaslatot adatolhatóan meg is fogadta: Rubintot felmentette, Hlavatsek ellen az eljárást hazatéréséig felfüggesztette.⁹¹

Szabó Ádám malommunkás 1918 augusztusában 70 kg gabonát lopott munkahelyéről, a Hungária malomból. Tette mindezt úgy, hogy szolgálati helyén a földön heverő gabonát összegyűjtötte, s egy pénzzavarra panaszkodó „földijének” adta azzal, hogy adja el – neki csak pálinkát hozzon az árából, a többi pénzt megtarthatja. A környezettanulmány szerint Szabó súlyos alkoholista, aki részegsége alkalmával lóg a munkából, illetve apróbb bűncselekményeket követ el: lopásért kétszer, csavargásért egyszer volt büntetve. A kihallgatása során tisztességes embernek vallotta magát, elítéléseiről nem beszélt, és nagyon félt attól, hogy esetleg be akarják vonultatni katonának. Kiemelik az értékelésnél, hogy az alkoholhoz jutás motiválta a bűncselekményt, illetve „szociológiai érdekességként” megemlítik, hogy Szabó szervezett munkás, már akkor is az volt, mikor korábbi büntetéseit elkövette. Konkrét ajánlásról sajnálatos módon nincs információ.⁹²

Az alkalmi munkákból élő Gregus Spányik (vagy Spanyolik) András tekintélyes bűnlajstrommal rendelkezett: összesen huszonnyolcszor volt büntetve, javarészt lopásokért, negyven évéből tíznél is többet töltött a rácsok mögött. A konkrét esetben, 1919 januárjában, 15 kiló cukrot lopott, állítólag azért, hogy spanyolnáthás felesége számára cukrot szerezzen. Tetteért egy év börtönre ítélték 1919 februárjában, nyár folyamán azonban rövid időre megszökött a kishartai gazdaságból, ahová kiadták mezei munkára.⁹³ Az öt elemít végzett Gregus – ismerteti a környezettanulmány – édesanyját fiatalon elveszítette. Szabósegédnek tanult, azonban részeges és erőszakos apja nem hagyott neki békét. Tizenöt évesen ezért elszökött otthonról, s hogy fedél legyen a feje felett, a rossz hírű Szabó család vezette tolvajbandába állt be, majd itt vált villámgyorsan karrierbűnözővé. Katonaéveiben is sokszor

⁹⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 382/1919. 2. A hadsereget egyébként kifejezetten olyan közegeként határozták meg ebben az elemzésben, mint olyan közeg, ami a „kriminogén” egyéneket visszatarthatja a bűnözéstől.

⁹¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 382/1919. 13–14.

⁹² BFL, XVI.2. 7. doboz. 387/1919. 1–4. Az elkövető vélhetően azonos azzal a Szabó Ádámval, akit 1921 elején két év fegyházra ítélték lopásért. Ha valóban azonos a két ember, valószínűleg nem az itt említett deliktumról van szó. Szabó egyébként a büntetést nem töltötte ki: 1921 májusában megszökött a hartai gazdaságból, ahová munkára vitték. BFL, VII.102.a. 2863/1920.

⁹³ BFL, VII.101.d. 3249/1919.

büntették szökés, illetve önkényes eltávozás miatt.⁹⁴ Az orvosi szakvélemény szerint Gregus életét súlyosan megbélyegezte, hogy család nélkül maradván, bűnözői környezetben kellett kezdenie kezdett önálló életet. Ha néha szerzett is rendes munkát, rovott múltja miatt elbocsátották, vagy toloncházba zárták, ugyanis még fiatalkorúként terebélyesre nőtt bűnlajstroma miatt 1898-ban végleg kitiltották Budapest területéről. Bár felesége jó hatással van rá, előélete miatt valószínű, hogy bármiféle anyagi nehézség esetén reflexszerűen fog ismét lopni. Mindezzel együtt „*a társadalom számára még menthető elem*” a vizsgálat szerint, a javaslat szabadlábra helyezésre és enyhébb büntetésre ajánlja addig, amíg a „*specialis nevelés, melyre terhelte rászorult*” elérhetővé nem válik.⁹⁵ A törvényszék július 22-én két év kényszermunkára ítélte Gregust, de a végrehajtást 5 évre felfüggesztette. Emellett rendszeres OKKRI-jelentkezésre és „felügyelt munkára” kötelezte őt. Az ítélet indoklásában külön szerepel, hogy „*a büntetés felfüggesztését a kriminálszociológiai és kriminálpszichológiai szakértői vélemény alapján kellett kimondani, a társadalmi felügyelet alá helyezés és elhelyezés az ítélet céljának biztosítását célozza*”.⁹⁶

Vlasák Jenő hajóskapitány-jelölt egy imposztor mesterkedései miatt került bajba. Az iskolázott (érettségizett) fiatal férfi a polgári hajózásban, a Dunagőzhajózási Társaság egyik hajóján dolgozott, amikor elkezdtek bizonyos összegek eltűnni a kasszából. Munkatársa, a frissen felvett Lehoczky Viktor kapitányjelölt „leleplezte” őt, mint tolvajt, amikor egy húszkoronást próbált beváltani, s ehhez belenyúlt a kasszába. Vlasák ellen fegyelmi eljárás indult, s bár hivatalosan nem bocsátották el, felfüggesztették, de büntetőeljárás indult ellene.⁹⁷ A tanúk vallomásai azonban nem igazoltak semmit meggyőzően: a kétségbeesett és megszeppent, felügyelője által fenyegetett Vlasák azért vallotta be a lopásokat (vallomását később visszavonta), mert abban reménykedett, hogy a pénz megtérítésével véget ér az eljárás, ami frissen megindult karrierjét fenyegette. Akkor jött csak rá, hogy semmit nem szabad magára vállalnia, amikor Lehoczky levelezni kezdett vele, s magának követelte tőle az 1053 koronás kárt, arra hivatkozva minden bizonyíték nélkül, hogy azt ő saját zsebből térítette meg a vállalatnak.⁹⁸ Mint kiderült, a valódi tolvaj, „Lehoczky” egy életvitelszerű svindler volt, aki kölcsönökből, átverésekből, illetve munkaadói meglopásából élt. Teljesen hamis névvel és életrajzzal állt munkába a társaságnál, akik sokáig semmit nem gyanítottak. Miután azonban több kollégájától, illetve azok családjától is pénzt csalt ki, kitelt a becsülete és kirúgták. Később a katonai rendőrség kezére került, mint katonaszökevény, a vizsgálatkor

⁹⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 426/1919. 1–7.

⁹⁵ Uo. 8–9.

⁹⁶ Uo. 11–12.

⁹⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1425/1919. 1–5.

⁹⁸ Uo. 6–9.

szökésben volt. Miután ilyen módon nyilvánvalóvá vált, hogy Vlasák nem bűnös, az orvosi vizsgálat már csak azt véleményezte, hogy épelméjű, egészséges ember. Az osztály az eljárás megszüntetését javasolta.⁹⁹

A letartóztatásakor éppen pincérként dolgozó Wiesenberger Ferenc Frigyes már a sokadik lopását követte el 1919 februárjában. A környezettanulmány szerint Wiesenberger apja elég részeges, de a családját nem elhanyagoló ember volt, anyja kimondottan gondoskodó. Nem volt jómódú a család, de rendezett körülmények között éltek, taníttatták gyerekeiket¹⁰⁰ – Wiesenberger mégis karrierbűnöző lett. 17 évesen ítélték el először lopásért, s ezt az elítélést gyakorlatilag egymás után követték a továbbiak, a 31 éves férfi majdnem 11 évet töltött börtönben.¹⁰¹ Legutóbbi szabadulása óta tölténygyári munkás volt, majd pincér, s zugkereskedésből is szerzett pénzt. Kártyaszenvédélye miatt pénzzavarba került, vallomása szerint ez vezette arra, hogy Chorin Ferenc ügyvédhez betörjön, s egy prémes kabátot az előszobából ellopjon. A házmester azonban elkapta őt és átadta a rendőröknek.¹⁰² A környezettanulmány szerint „*terhelt igen ügyes ember, csak minden kintartás nélkül való*”, „*rossz társasága, saját könnyelműsége, kártyaszenvédélye*” vitték a bűnözésre. A vizsgáló szerint, mivel börtönbüntetései alatt Wiesenberger ügyészégi iratokat, illetve mostani fogságában a Gyűjtőfogház elmeorvosi szakvéleményeit is másolta, nagy vonalakban ismerte a büntető törvénykönyvet, a különféle védekezési stratégiákat és a modern kriminológiai felfogást, amit láthatóan fel is használt, hogy minél enyhébb ítéletet érjen el. A fennálló rendszerrel való szimpatizálás is stratégiája része: a munka iránti elkötelezettségét hangoztatta, „*elnyomottnak és kizsákmányottnak tünteti fel magát*” – írta véleményében.¹⁰³ Az orvosi és a szociológusi vélemény egyetértett abban, hogy az intelligens, gyors észjárású Wiesenberger megjavítását meg kell próbálni. Ennek érdekében meglehetősen szokatlan javaslattal éltek: azt tanácsolták, hogy szabadulása után azonnal nősüljön meg (menyasszonya van), mert a házasság biztos segíteni fog rajta. Emellett arra kérték az illetékes szerveket, hogy hangsúlyozottan vidéken – nyilván a kártyapartnerektől és a bűntársaktól való távoltartás érdekében – szerezzenek neki szellemi képességeinek megfelelő munkát (pl. bérlejstrom-vezető). Ennek során egy bizalmi felügyelete alatt álljon, aki jelent róla, a munkahelyét pedig bírósági ítélet nélkül nem

⁹⁹ Uo. 9–10., 13–15.

¹⁰⁰ A fogolytörzskönyv szerint (BFL, VII.102.a. 799/1919.) Wiesenberger négy polgári és egy kereskedelmi osztályt végzett, saját bevallása szerint azonban csak egy polgári osztályt. Viselkedését tekintve véve valószínűleg az az eltérés kulcsa, hogy hazudott valódi iskolázottságáról annak érdekében, hogy „proletárabbnak” állítsa be magát. Ugyanez lehet a magyarázata annak, miért pincérként azonosítja magát, amikor a fogolytörzskönyvek szerint „magánhivatalnok” illetve „aranyműves” a foglalkozása.

¹⁰¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1534/1919. 1–5.

¹⁰² Uo. 5–6.

¹⁰³ Uo. 7–8.

változtathatja.¹⁰⁴ A fogolytörzskönyvekből kiolvasható adatok szerint Wiesenberget végül nem helyezték szabadlábra. Az ellenforradalmi rendszer pedig kevésbé volt meggyőződve a javulási szándékairól: 1920-ban négy év fegyházra ítélték, amit egy másik lopási ügy miatt 1922-ben hét év hat hónap összbüntetésre emeltek.¹⁰⁵ Nem támasztja alá Wiesenbergernek a KKO előtt hangoztatott szándékait az a körülmény, hogy az első ítélet jogerőre emelkedése előtt megszökött a fogságból, s két hónapot szökésben volt, majd börtönévei alatt a sötétzárkát is megjárta, amiért egy kihegyezett kanalat találtak nála.¹⁰⁶

Jókai Sándor, a kispesti illetőségű gyári munkás előéletéről igen részletes környezettanulmány készült. A férfi saját család nélkül nőtt fel, anyját ugyanis kisgyerekként elveszítette, vele foglalkozni nem kívánó apja pedig ezután „kosztba adta” őt.¹⁰⁷ Miután nem volt, aki foglalkozzon vele, sokat csavargott, iskolába alig járt, s nagyjából 14 éves lehetett, amikor először büntették betöréses lopásért. Ezt követően sok gondja volt a toloncintézzettel, mert Budapestről öt évre kitiltották, s valahányszor mégis felfedezték ott, szülővárosába, Komáromba toloncolták – amihez csupán annyi köze volt, hogy ott született.¹⁰⁸ Később még egyszer elítélték lopásért, illetve orgazdaságért is. A háborút végigharcolta, kitüntette magát az orosz fronton. Letartóztatásakor gyári munkásként és fuvarosként is dolgozott, s szervezett munkásként ő hozta össze a kispesti fuvarosokat. A konkrét esetben Jókai 1919 februárjában a Vásárcsarnokba ment szalmát szerezni a lovainak – ám eközben ellopták egyik lóva pokrócát. A némileg ittas férfi úgy gondolta, egyszerűen lop magának másikat, azonban észrevették és elfogták. Védelmére azt hozta fel, hogy az eltulajdonított pokrócban a sajátját vélte felismerni és csak vissza akarta szerezni.¹⁰⁹

A vizsgáló véleménye szerint erősen befolyásolta Jókai életútját, hogy család nélkül töltötte gyermekkorát, hamar rossz társaságba keveredett, már gyermekként is számos lopást követett el, melyeket nem bűnként, hanem apró stikliként élt meg. Fokozatosan már fiatalon betörő vált belőle, s amikor börtönbe kerül, kriminalitását a „*régi kapitalista világ intézményei*”, a nagyobb bűnözőkkel teli börtön, s az ismert környezetben elhelyezkedését lehetetlenné tévő toloncház csak súlyosbították. Jókai a vizsgálók szerint ilyen körülmények között gyakorlatilag determinálva volt a bűncselekmények elkövetésére. Azonban azt

¹⁰⁴ Uo. 11.

¹⁰⁵ BFL, VII.102.a. 799/1919.

¹⁰⁶ BFL, VII.101.c. 4867/1920; BFL, VII.101.e. 2565/1919.

¹⁰⁷ A kosztoltatás lényegében azt jelentette, hogy a hozzátartozó fizette a gyermekkel járó alapvető költségeket (étkezés, ruházás), de nem ő gondoskodott róla, hanem egy másik család. Olyasmi konstrukcióról van szó (bár a hasonlat némileg anakronisztikus és pontatlan), mintha nevelőszülőknek gyermektartást fizetne a vérszerinti család.

¹⁰⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1545/1919. 1–4.

¹⁰⁹ Uo. 6–8., 10–13.

pozitívumként hozza fel az értékelés, hogy 1906 óta nem volt büntetve lopásért, az orgazdaság pedig más lapra tartozik, elvégre a házaló kereskedők naponta művelnek hasonló üzleteket, mint amiért őt lecsukták.¹¹⁰ Alapvetően dolgos emberről és szerető családapáról van szó, akit azonban – miután a bűncselekményt bizonyíthatóan elkövette – el kell ítélni, s hosszú idejű felfüggesztett büntetést „mondjuk 10 évig” adni neki, hogy a visszaeséstől elrettentsék.¹¹¹ 1923-ban Jókait jogerősen öt hónap fogházbüntetésre ítélték, de büntetését a korábbi fogsággal kitöltöttnek vették.¹¹²

Boross (vagy Boros) Mária főzőnő 1919 januárjában ellopta munkaadója lányának kelengyéjét, mintegy 15 000 koronás értékkel károsítva meg a családot. A környezettanulmány szerint a három elemi végzett nő már kamaszként csavargó életmódot folytatott, s rászokott az italra. Anyjával hamar megromlott a viszonya, aki 18 éves korától már haza sem engedte, noha ő volt az egyetlen, még életben lévő gyermeke. Boross a beregi Csetfálváról került fel a fővárosba, cselédkedésből és szakácskodásból élt, de sokszor csak ímmel-ámmal dolgozott, amikor pedig alkoholfüggősége elhatalmasodott rajta, különösebb megfontolás nélkül lopott, hogy italhoz juthasson. Ötször ítélték el lopásért, a háborús évek nagyobb részét börtönben, illetve előzetes letartóztatásban töltötte. A bűncselekmény elkövetése és a elfogása közötti egy hónap alatt a lopott áruért kapott négyezer koronát szinte teljesen felélte, és a meglehetősen nagy összegnek majdnem felét alkoholra költötte el.¹¹³ Az elmeorvosi vizsgálat a súlyos alkoholizmuson kívül nem állapított meg mentális problémát. A javaslat is ezt tükrözi: a vizsgálók szerint függősége annyira felőrölte Boross minden bűncselekményekkel szembeni ellenállását, hogy hosszú időre a majdan létrejövő alkoholbetegek intézetébe kell elhelyezni, „amennyiben ez nem vibető ki, hosszabb ideig tartó kényszermunkát” (alkoholelvonással) javasolunk”.¹¹⁴ Miután a Tanácsköztársaság megbukott, Boross 1919 decemberében három év és hat hónap fegyházbüntetésre ítélték.¹¹⁵

A lakatos Kauders Samut 1919 márciusában, nem sokkal a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt tartóztatták le, amiért ruhákat árult, amelynek eredetéről nem tudott számot adni. A rendőr elől elfutott, s csak a járókelők segítségével sikerült elfogni. Kihallgatása során

¹¹⁰ Jókait nyolc hónap börtönre ítélték 1909-ben, amiért több ízben cukrot és gyümölcsöt vásárolt „ellenőrizetlen forrásból”. A vizsgálók meggyőződése szerint a bűncselekményt valójában nem ő követte el, hanem felesége helyett vállalta magára azt.

¹¹¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1545/1919. 13–17.

¹¹² BFL, VII.102.a. 4361/1923.

¹¹³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1557/1919. 2–4.

¹¹⁴ Uo. 8–10.

¹¹⁵ BFL, VII.102.a. 771/1919.

a ruhákról egy rendkívül zavaros és gyakran változó történetet adott elő, amiből a vizsgálók joggal következtethettek arra, hogy valószínűleg lopta őket.¹¹⁶

Kauders a környezettanulmány alapján nem származott rossz családból, egy módos tapolcai szíjgyártó mester fia volt. Nem szeretett azonban tanulni és sokat csavargott, ezért négy elemi elvégzése után az apja Pestre adta lakatosinasnak. Itt is sok gond volt vele, munkaadóit gyakran váltogatta, nagy dorbézoló és szenvedélyes kártyás lett, viszont a törvénnyel jó ideig nem került összeütközésbe. Huszonhat évesen csukták le először lopás miatt, s innentől olyannyira nem volt megállás, hogy a következő húsz évből majdnem tizenhatot töltött el (hatszor volt büntetve) osztrák, illetve magyar börtönökben, Budapest területéről pedig örökre kitiltották. Saját bevallása szerint legutóbbi szabadulása, 1913 óta felhagyott bűnözői életvitelével, de a megkérdezett, Budapesten élő testvérei szerint ugyanolyan dologtalanul, legfeljebb alkalmi munkákat vállalva élt azóta is.¹¹⁷ Az orvosi megállapítás szerint a férfi megrögzött hazudozó, *„előadásai nélkülözik az őszinteséget, vonatkozólag ez általában a gondolat és érzésvilágára”*. A közös javaslat szerint mivel dologkerülő, javarészt kártyázásból élő visszaesőről van szó, *„határozatlan tartalmú”* kényszermunkára kell ítélni, szabadulása után pedig gondoskodni kell *„társadalmi felügyeletéről”*.¹¹⁸ A fogolytörzskönyv tanúsága szerint Kauderst 1919 októberében adta át a Gyűjtőfogház a budapesti büntetőtörvényszéknek, de elítéléséről nincs benne adat.¹¹⁹

Drach Lázár, a komáromi illetőségű szabó 1919 februárjában a villamoson próbált meg a vád szerint ellopni egy kézitáskát. A férfi azt vallotta, csak a menyasszonyát meglátogatni érkezett Pestre, a lopáshoz pedig semmi köze; csupán éppen akkor szállt le, amikor egy nő tolvajt kiáltott, s a detektívek, akik a villamoson utaztak, ismerve múltját, letartóztatták. A vizsgálók nem adtak túl sok hitelt ennek a történetnek.¹²⁰ A környezetvizsgálat szerint Drach szegény, de konszolidált családból származik. Elég problémás gyerek volt, csak néhány elemi osztályt járt ki, sokat csellengett, semmiféle munkát nem tanult ki rendesen, és sehol nem maradt sokáig állásban. Felkerülve Pestre hamar rossz társaságba, tolvajok, betörők közé keveredett, többször került börtönbe betörésért és lopásért, s bár ott kitanulta a szabómesterséget, nem sokat hódolt neki: az 1890 és 1910 közötti húsz évből több mint tizenötöt töltött rács mögött. Saját bevallása szerint

¹¹⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1742/1919. 5.

¹¹⁷ Uo. 1–4.

¹¹⁸ Uo. 6.

¹¹⁹ BFL, VII.101.e. 2686/1919.

¹²⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1751/1919. 5.

1910 óta nem követett el lopást, korábbi bűncselekményeit pedig nehéz életkörülményeivel, rossz környezettel és saját befolyásolhatóságával magyarázta.¹²¹

A valóság ezzel szemben az volt, hogy Drach ebben az időszakban négyszer is volt büntetve lopásért, egyszer hatóság elleni erőszakért, s különböző kihágásokért. Azonban ezek az esetek nem Budapesten történtek, s láthatóan a KKO nem rendelkezett róluk adatokkal.¹²² A hiányos adatok pedig vizsgálói tévedéshez vezettek: az orvosi vélemény szerint Drach nem elmebeteg és nem kleptomán, s az sem határozható meg pontosan, hogy mi készítette korábban folytatott bűnöző életvitelére. A javaslat szerint pedig, mivel 9 éve nem volt büntetve, Drach nem tekinthető „szokásos és visszaeső bűnözőnek”. Ennek megfelelően a KKO azt javasolta, hogy büntetését az öt hónapos vizsgálati fogsággal kitöltöttnek kell venni. Álláspontjuk szerint ez a tett súlyához képest talán még hosszú idő is, de ismerve a férfi előéletét, ennyi keménységre prevenció céljával szükség van.¹²³

A proletárdiktatúra azonban hamarosan megbukott, s Drachot nem helyezték szabadlábra. 1919 októberében tárgyalták az ügyét, s egy év hat hónap börtönbüntetésre, s mellékbüntetésként 20 korona pénzbüntetésre ítélték.¹²⁴ Szabadulása után nem hagyott fel korábbi életvitelével. Tekintélyes priuszát egy kisebb keszthelyi fogházbüntetéssel és egy csavargásért kapott elzárással gyarapította, majd 1925 októberében jogerősen egy év hat hónap összebüntetésre ítélték két, feltehetően az év elején elkövetett lopásáért.¹²⁵

A 22 éves Duchon Ferenc szegény, de tisztességes és semmiféle különösebb terheltséget nem mutató munkáscsaládból származott a környezettanulmány szerint. Öt elemi végzettségűt, aztán kimaradt az iskolából, kifutófiúként, majd munkásként dolgozott. 17 éves korában ítélték el először lopás kísérletéért, amihez rövid úton még egy lopást, egy szökést, és egy hatóság elleni erőszakot sikerült összegyűjtenie. Kapott büntetéseit a katonák amnesztiája miatt nem kellett letöltenie, hanem a frontra került. A háború után katonai rendész volt, de elbocsátották, s 1918 vége óta állástalanul tengődött. 1919 februárjában aztán a Nyugati pályaudvarnál ittas állapotban zsebmetszést kísérelt meg, majd az őt letartóztatni próbáló rendőrré támadt késével. Utóbbit a vizsgálat során beismerte, a lopást tagadta.¹²⁶

¹²¹ Uo. 1–5.

¹²² BFL, VII.101.d. 928/1925. Egyszer Bécsben, egyszer Simmeringben, kétszer Győrben és egyszer Nyitrán volt elítélve.

¹²³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1751/1919. 6–7.

¹²⁴ BFL, VII.101.d. 3358/1919.

¹²⁵ BFL, VII.101.d. 928/1925.

¹²⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1907/1919. 2–8, 10.

Az orvosi vélemény szerint az átlagnál fogékonyabb a bűnözésre, mert alacsony intelligenciájú, hiányos ítélőképességű ember. Dacára annak, hogy Duchonnak mind a tolvajlás, mind a részeg erőszakoskodás esetében volt előélete, a javaslat szerint a munkához juttatásával a probléma kezelhető. Némileg meglepő módon az ügyet – talán valamiféle kísérleti jelleggel – a KKO „házon belül” szándékozott megoldani, ugyanis az akta azzal a megjegyzéssel zárul: „A vádlottat dr. Schmiedt maga vette kezelés alá, és ő fog arról gondoskodni, hogy rendes munkaalkalmat találjon és ezentul rendes életet éljen.”¹²⁷

A két húsz év körüli segédmunkás, B. S. és K. I. esete a fiatalkorú tolvajokról nyújt némi tájékoztatást. A páros 1914-ben ismerkedett meg, és 1917 októberében kezdték bűnözői tevékenységüket. Az akkor mindössze 15 éves B. először fényes nappal lopott kabátot egy lakás előszobájából, a két évvel idősebb K. itt csak statisztált. A könnyen szerzett pénz azonban megtetszett nekik, s 1918. februári elfogásukig összesen 54-szer törtek be házakba a legkülönbözőbb módokon (álkulcs, zár felfeszítése, ablak betörése), ebből 27-szer közösen, 27-szer B. egyedül. A lopott holmiból szerzett pénzt mulatókban vagy szerencsejátékon eltékoztatták. A kezdetekről eltérően vallott. B. szerint K. olyan pénzjátékot¹²⁸ játszó társaságba vitte őt, amely tolvajokból és betörőkből állt. Nekik munka nélkül is mindig volt pénzük, ez szolgált számára inspirációként. K. szerint azonban ő B. előtt egyetlen tolvajjal sem barátkozott, s a fiatalabb fiú azért lopott annyit, mert a pénzére nem tudott vigyázni, mindig számolatlanul költötte.¹²⁹ A 17 hónapos előzetes letartóztatás hatására azonban mindketten megjuhászodtak, s bevallásuk szerint dolgozni akarnak. Mivel még fiatalokként követték el bűncselekményeiket, a KKO úgy intézkedett, hogy átadja őket további kezelésre a Kriminálpedagógiai Intézetnek.¹³⁰

Wieder Hermann ügye azok közé tartozik, amelyek nem likvidálás útján kerültek az osztályhoz, hanem a Tanácsköztársaság alatt elkövetett bűncselekmények közül való. Wieder, a máramarosszigeti kiskereskedő és kocsmáros fia anyagilag konszolidált viszonyok között nőtt fel. Azonban gyerekként már 10 éves korában rákapott az alkoholfogyasztásra, és lopásokat is ekkor kezdett elkövetni. Az iskolát kerülte, írni-olvasni nem tudott, szakmát sem tanult, tizenéves korát azzal töltötte, hogy apjánál segédkezett a boltban, ivott, lányok után járt és csavargott. A háború kitörésekor bevonult, 1917-ig szolgált, akkor vérbaja miatt szabadságolták. Az őszirózsás forradalom kitörésekor leszerelt, majd hazatért. A Máramarosszigetre bevonuló románok el akarták vinni katonának, ám tőlük megszökött és

¹²⁷ Uo. 2, 10.

¹²⁸ Nem nagybani szerencsejátékról van itt szó, inkább gyermekjátékokról, pl. krajcárokkal való célba dobásról vagy célba gurításról.

¹²⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2346/1919. 7–12.

¹³⁰ Uo. 1–2.

már a Tanácsköztársaság idejére érkezett meg a fővárosba. Itt a szülei támogatásából élt és kezelte a betegségét.¹³¹ Június közepén tettén érték, amint egy ember zsebéből akarta kiemelni az aranyóráját. Miután elkapták, szemrebbenés nélkül azt állította, hogy az óra az övé. Ezt egyik, szintén Budapesten tartózkodó bátyja is megerősítette, csak hogy a bűnjelpróbán elbuktak, ugyanis más-más órában ismerték fel a „saját” tulajdont. Mint az az iratokból kiderül, a vizsgáló (Dr. Somogyi) már a vizsgálati fogságba kerülésekor átkérte Wiedert a KKO-ra, mivel „*súlyosan psychopata egyén*”-nek tartotta és szeretne volna megvizsgálni. A diagnózisát a környezettanulmány – ha nem is orvosilag megfogalmazva – megerősítette, végleges javaslat azonban nem készült.¹³² A fogolytörzskönyvekből az tűnik ki, hogy Wiedert a Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után szabadlábra helyezték, azonban 1919 szeptemberében letartóztatták és decemberben egy év hat hónap börtönbüntetésre ítélték lopásért. Nem azonosítható egyértelműen, de gyanítható, hogy a fentebb ismertetett bűncselekményről volt szó.¹³³

Sz. P. M. kislány volt még, amikor cigányzenész családjá Oroszországba költözött. Kényelmesen éltek a zenélésből Péterváron, azonban kitört a háború, s 1915-re a hatósági zaklatások odáig fokozódtak (hiszen egy ellenséges ország állampolgárai voltak), hogy elhagyták Oroszországot és visszatértek Budapestre. Itt összehasonlíthatatlanul szerényebben éltek, viszont a lányt ennek ellenére nem küldték dolgozni, így sokat maradt ki. 16 évesen már jöttek a szeretők, a hosszabb-rövidebb idejű összeköltözések, végül az alkalmi légyottok. Végül egy Dienes Ervin nevű orvostan-hallgatóval bútorozott össze, de viszonyuk hamar megromlott, mert Sz. nem csak rendkívül költekező, hanem agresszív is volt, egy veszekedés hevében tisztítószerrel próbálta meg leönteni párját. Végül a fiatal nő egy reggel kilopott a férfi szekrényéből mindent, amit csak talált benne (1200 korona készpénzt és ruhákat), s távozott. A rabolt értékeket egy ismerősénél rejtette el, annak tudtán kívül.¹³⁴ A lopott holmi értékesítésével vádolt B. A., Sz. nővérenek barátnője szintén Oroszországban töltötte fiatalkorát, s hasonló életmódot folytatott, mint Sz. A vizsgálat hamar tisztázta őt, ennek ellenére kihallgatása során a feljegyzések szerint „*kihívóan viselkedett és fenyegető kifejezéseket használt*”.¹³⁵

Az orvosi vélemény szerint Sz. pszichológiailag nehéz eset, aki teljes érdektelenséget mutat mindenféle mélyebb érzelmi tartalmú jelenség iránt, csak a szép ruhák és a semmittevő, gondtalan élet ideája érdeklik. Tudatlan és iskolázatlan, de nem kimondottan

¹³¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2801/1919. 1–3.

¹³² Uo. 1–3.

¹³³ BFL, VII.101.d. 3422/1919.

¹³⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2928/1919. 1–5.

¹³⁵ Uo. 6–7.

buta, bár előny reményében próbálja annak látszatát kelteni. Viselkedése a leírás szerint „élénk, kellemkedő, típusos prostituált modor”. A javaslat szerint, mivel a fiatal nő semmihez sem ért, és családja szolgáltatta neki alapvetően az ilyen életmintát, a zárt javítóintézetben való elhelyezése lenne ajánlott, ahol szakmát tanulhat és elszakadhta eddig folytatott életvitelétől. Ugyanakkor nem rejtették véka alá, hogy Sz. viszonylag idős kora, nehéz személyisége és az ilyen intézetek fejletlensége miatt e rendelkezéstől nem várnak csodát. B. A.-t, minthogy nem követett el semmit, felmentésre javasolták, azzal a megjegyzéssel, hogy szükséges lenne nemibeteg-gondozói kezelése és egészségügyi felügyelet alá vonása.¹³⁶

Az utolsó, töredékes ügylap G. J. fényképész-tanuló bűnügyéről szól. G. szellemileg korlátozottnak minősített tizennyolc év körüli fiú, aki évek óta lopkodott tárgyakat, értékesebbeket is, otthonából. Mivel az egyik vizsgálatra nem ment vissza, a szakvélemény nem teljes, de a megjegyzések szerint egy amorális, cinikus ember benyomását keltette a vizsgáló orvosban. A javaslat szerint a majdan felállítandó Fegyelmező Intézetben kell elhelyezni (ez egy „*elmeógyógyintézet és fogház közötti átmeneti intézmény*” lett volna), amíg pedig ez nem történik meg, elmeógyógyintézetben kell őt tartani.¹³⁷

2. *Orgazdaság*

Gyalog Gyula postaaltisztet azzal vádolták meg, hogy 1917-ben régi ismerősétől, Tóth Károly urasági inastól rosszhiszeműen, értéken aluli áron vásárolt lopott holmit. Bár a büntetőeljárás során Tóth is beismerte, hogy átverte a férfit, mivel azt állította, urától kapta a holmit ajándékba, a másodfokú eljárás tulajdon elleni kihágásban Gyalogot bűnösnek találta, s 14 napi elzárásra, illetve pénzbüntetésre ítélte. A vizsgálók szerint a büntetlen előéletű férfi „*szellemileg intakt, minden kriminális jelleg nélkül való [...] másokban bízó, hiszékeny egyén*”. Minthogy pedig a szociológusi leírás szerint „*általánosan tudott ténykörülmény, hogy a volt kapitalista társadalomban egyes dús gazdag emberek [...] könnyen ajándékoztak [...] igen gyakran a tárgyak valódi értékét sem tudták*”, Gyalognak nem volt oka arra gyanakodni, hogy régi ismerőse lopott árut akarna neki eladni.¹³⁸

A kúriai likvidálás során a KKO elé került ügyben eljáró munkatársak végül a vádlott felmentését javasolták. Indoklásuk szerint a körülmények maximálisan alkalmasak voltak arra, hogy Gyalog jóhiszeműségből, gyanakvás nélkül a lopott árut megvegye. A környezettanulmány igazolta, hogy nem rossz ember, s mivel a hosszú eljárás miatt

¹³⁶ Uo. 5, 8–11.

¹³⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. sz.n. (3.)/1919. 1.

¹³⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 7/1919. 1, 4, 6.

munkájából elbocsátották, már így is súlyosan megbűnhődött. „*A dolgozó társadalom egy teljes értékű munkaerőt nyer*” Gyalog majdani felmentésével.¹³⁹

Töredékesen maradt fenn Steiner Dániel ügye, a férfiről ugyanis nem lehetett környezettanulmányt készíteni. A konkrét bűnesetről csak annyi tudható, hogy 1918 folyamán tolvaj cselédektől úgy vásárolt ingóságokat, hogy azoknak lopott voltáról jól tudott. A feljegyzés szerint ő „*városának [Pécs] leghirhedtebb orgazdaja*”, s hosszú bűnlajstroma van nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények miatt. Bár sem orvosi, sem környezeti felmérése a távolság miatt nem volt lehetséges, az ügy írója szerint egyértelmű, hogy Steinert, ha 65 éves kora ebben nem jelent akadályt, kézre kerülése esetén hosszabb kényszermunkára kell ítélni, mert rá „*a szabadságvesztés büntetés absolute semmi hatással nincsen*”.¹⁴⁰

Németh Ferenc vendéglős szintén hasonló okból került összeütközésbe a törvénnyel. Miután 1917 folyamán három alkalommal vett húst és zsírt egy Turcsán Ferenc nevű tolvajtól, előbb a háború alatt elsőfokon, majd a népköztársaság idején másodfokon is hat hónap börtönre ítélték orgazdaságért. Az indoklás szerint Németh minden bizonnyal tudatában volt annak, hogy az áru lopott, annyira feltűnően alacsony áron adták el neki. A tolvaj vallomása szerint maga is felhívta a vendéglős figyelmét az áru lopott voltára, bár ez az állítás megkérdőjelezhető.¹⁴¹

A KKO-n végzett környezettanulmány és az orvosi vélemény szerint a büntetlen előéletű Németh inkább figyelmetlenségből vagy közömbösségből került bajba, nyereszkesedési vágy vagy rossz szándék nem vezette. Erre tekintettel a börtönbüntetést nem tekintették célravezetőnek, a jogtalan haszonnal arányban álló pénzbüntetést azonban igen. Érdekes, meglehetősen atavisztikus indoklást fogalmaztak meg az ekkor 63 éves férfi korára vonatkozóan: „*Nem hagyható ezenfelül figyelmen kívül az aggok közismert zsugori volta, mely mellett a pénzbüntetés van annyira súlyos, mint a szabadságvesztésbüntetés*”.¹⁴²

Nem a jóhiszeműség, inkább a tájékozatlanság volt a fő motívum Szíjgyártó Katalin esetében a fennmaradt iratok szerint. A budafoki illetőségű, teljesen iskolázatlan napszámos már volt korábban is büntetve lopás és orgazdaság miatt. A környezettanulmány szerint szegény családból származott, apja durva, részeges ember volt, anyja pedig az őrültség jegyeit mutatta. A konkrét esetben 1918 őszén öccse, Ferenc, betört a településen egy házba, ahonnan egyebek közt ruhákat is ellopott, egy részüket nővéreére bízta, hogy adja el azokat. Ez meg is történt, a pénzből Szíjgyártó semmit nem tartott meg, mindet testvérének adta.¹⁴³

¹³⁹ Uo. 7–8.

¹⁴⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 9/1919. 1.

¹⁴¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 42/1919. 2–4.

¹⁴² Uo. 5–8.

¹⁴³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 151/1919. 2–5.

Teljesen jóhiszemű volta azonban a vizsgálat szerint nem egyszerű naivitásból fakadt, inkább erős szellemi korlátoltságból és könnyű befolyásolhatóságból. Miután nem nyereszkedett, az orgazdaság büntetését nem követte el, s ezért a javaslat az eljárás megszüntetését indítványozta. Azt azonban hozzátették, hogy Szíjgyártó havonként köteles megjelennie az OKKrI-ban. Ez azt sugallja, hogy potenciális visszaesőként tekintettek rá, s ezért szerették volna „visszailleszkedését” ellenőrizni.¹⁴⁴ Ferencet 1922-ben négy év fegyházbüntetésre ítélték, valószínűleg a fenti betörésért.¹⁴⁵

Két, orgazdasággal kapcsolatos ügy meglehetősen szorosan összefüggött amiatt az ember miatt, aki a bajt a vizsgált személyek fejére hozta. Popper Ármin rőfös raktárt vezetett feleségével együtt, illetve pénzbeszedőként dolgozott más méteráru-cégeknél. A háborús években is folytatta a törvény által addig sosem kifogásolt üzletelését. Egy régi üzletféltől, bizonyos Lichtmann Jenőnétől és egy megbízhatónak tekintett fiatalembertől, Kurcsik Sándortól vásárolt alsóneműket, melyekről később kiderült, hogy lopottak. Popper azt állította, jóhiszeműen járt el, aminek bizonyítására azt hozta fel, hogy nem nyomott áron vette meg az árut, s nyíltan, a piacon árulta. Azt is hozzátette, felültették, s Lichtmann-né később az állítólagos sértettel együtt(!) zsarolta meg, 10 000 koronát követelve azért, hogy ne jelentsék fel őt. A zsarolást visszautasította, s állítása szerint ennek köszönheti helyzetét.¹⁴⁶ Hasonlóan járt a szintén büntetlen előéletű háztartásbeli asszony, Hiller Ferencné (sz. Heisz Paula), aki saját családja alsóneműit árulta a piacon, amikor a fent említett Lichtmann-né egy Varga Lajosné nevű bűntársával együtt inget, illetve párnahuzatokat kínáltak neki eladásra. Ezeket tovább is adta, nem gyanakodva arra, hogy az áruk lopottak lennének.¹⁴⁷

A szakvélemények némileg eltérőek voltak. Popperről azt írta a vizsgáló, hogy mint ócskás kereskedő, „foglalkozásának természete hordta magával az olyan emberekkel való érintkezést”, akik alkalmasint lopnak is, mert „a foglalkozás természete olyan, hogy nem igen kutatja az áruk származásának módját”. Bár személyesen kételkedett abban, hogy Popper jóhiszeműen járt volna el – elvégre az életvitelszerűen munkanélküli Kurcsikról megkérdőjelezhetette volna, honnan jutott nagy értékű alsóruházathoz – úgy látta, objektíve nem lehet cáfolni a szavahihetőségét. Ennélfogva a KKO az eljárás megszüntetését javasolta, azzal a kitéttel, hogy ha visszaél az iránta gyakorolt jóhiszeműséggel, és bűncselekményt követ el, keményebb büntetésben részesüljön, mint amit egyébként kapott volna.¹⁴⁸ Hillerné a szakvélemény szerint „műveletlen nő”, azonban nem rossz ember, csupán korlátozott tudása

¹⁴⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 151/1919. 1.

¹⁴⁵ BFL, VII.101.c. 6136/1922.

¹⁴⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 209/1919. 1–5.

¹⁴⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 210/1919. 1–3.

¹⁴⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 209/1919. 4–5.

miatt óvatlannak bizonyult. „Jóhiszeműsége azszal a szokással is igazolható, hogy a szegényebb osztály könnyelműbb asszonyai esetleg kényszerítő nyomor nélkül is gyakran adogatják el fehérműjük egyes darabjait” – írta a javaslattevő. Hillernét óvatlansága miatt figyelmeztetni kell, de egyébként az eljárás megszüntetését javasolták.¹⁴⁹

Poppert – akit büntetlen előéletűként tartottak számon, tehát a fenti esetért valóban később sem büntették meg – 1922-ben ismét letartóztatták orgazdaság vádjával, s végül 1923-ban jogerősen hét nap elzárásra és 2400 korona pénzbüntetésre ítélték. Lichtmann-né és bűntársai sorsáról semmiféle adat nem áll rendelkezésre.¹⁵⁰

Nem tudni, hogy pontosan melyik bírósági szinten tartott a Hercz József kereskedő ellen orgazdaság és bűnpártolás vádjával indított büntetőügy, amikor a KKO-hoz került. A környezettanulmány szerint Hercz szegény, de tisztességes, mentálisan intakt családból származott, nagynak mondható vagyonát becsületesen kereste, s büntetlen előéletű volt. Úgy jellemezték: „félénk, zárkózott természet, semmiféle további üzleti ambíciói nincsenek”. A bűncselekmény gyanújára vonatkozóan a következőket jegyezte fel az előadó: a lopott linóleumot (még 1917-ben történt az eset) nem is a vádlott, hanem a felesége vette meg a tolvajtól, s önmagában az nem számított furcsának, ha valakinél linóleum „maradt” a munka után. Mohácsi József, a tolvaj, nehéz anyagi helyzetéről panaszkodva bírta rá Hercznét az üzlet megkötésére. Hercz saját bevallása szerint nem örült, mert nem szeret „kéz alatt” vásárolni, de kifizette a kialkudott árat. Néhány nappal később Mohácsi már több vég linóleummal tért vissza azt állítva, hogy ezt egy „ismerős kereskedő” nevében hozta, akit azonban személyesen elhívni nem tudott. Hercznek gyanús lett a dolog, s tudatta a tolvajjal: nincs üzlet, az árut pedig vigye el. Mohácsi azonban eltűnt, a lopott holmit az üzletben hagyva.¹⁵¹

Az orvosi vélemény szerint Hercz „kissé lassan gondolkodó ember”, s nyilván ezért lett a svindler célpontja. Ettől eltekintve azonban becsületes, erkölcsös férfi. Bűncselekmény pedig nyilvánvalóan nem történt, mi több, csak azért lehetett bírósági ügy, mert „a kapitalista társadalomrend igazságszolgáltatása rendkívül fontosnak tartotta, hogy még a gyanúját is büntesse annak, ha valaki a magántulajdon szentsége ellen vét”. Az eljárást az előadók megszüntetésre javasolták, amit a forradalmi törvényszék meg is tett.¹⁵²

Wohl Bernátné (sz. Haasz vagy Haas Ernesztin) ócskavas-kereskedő 1917 októberében többször is lopott ónlemezeket vásárolt, ezért orgazdasággal vádolták. A nő a

¹⁴⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 210/1919. 3.

¹⁵⁰ BFL, VII.102.a. 6153/1922.

¹⁵¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 261/1919. 1–5.

¹⁵² Uo. 7, 9–10.

környezeti felmérés szerint 4 elemit végzett, gyermekkorától dolgozott, részt vett családjának eltartásában és sosem volt büntetve.¹⁵³ Egy K. M. nevű 16 éves fiú egyszer megjelent nála jó pár ónkisével, aminek eredetét nem tudakolta, s azután kétszeres haszonnal adta el az állami fémközpontnak. Állítólag arra is biztatta a fiút, hogy hozzon neki még több ilyen lemezt, ha tud. A fiú tanúvallomása alapján az ügyet bizonyítottak látták, Wohlnét elsőfokon 3 hónap fogházra ítélték, amit a királyi ítélőtábla 6 hónap börtönre súlyosbított.

A szociológus vizsgáló elsősorban a háborús nehézségekben, illetve a családra nehezedő pénzügyi nyomásban látta a tett motivációját, hozzátéve, hogy tipikusan a csekély belátással rendelkező emberek bűncselekménye az orgazdaság. *„Bár a lopást kétségtelenül bűnnek tartja [...] már nem tartja bűnnek azt megvenni, a mit a másik lopott [...] ez a másik lelkiismeretét terbeli. [...] A kisebb intelligenciájú egyén, rendszerint alig ismeri fel azt a társadalmi érdeket, mely neki tiltja lopott holmink vásárlását. [...] Nagyobb intelligenciájú egyének ilyfajta bűncselekményt egyáltalán nem vagy csak nagyon ritkán követnek el”*, A konkrét javaslat *„feltételes elítélés”*, amely felfüggesztett szabadságvesztés kiszabását jelentette. További információval azonban nem rendelkezünk.¹⁵⁴

3. *Más vagyon elleni bűncselekmények*

1917-re a jegyrendszer és a romló élelmiszerellátás felvirágoztatta az „asztal alatti” kereskedelmet, erre való példa Bálint Nándorné (sz. Herz Mária) háztartásbeli és P. I. tisztviselő ellen indított bűnügy. A két újpesti nőt vesztegetéssel vádolták, mert a gyanú szerint 1917 tavaszán Bálintné havi 300 koronával vesztegette meg P.-t, hogy neki hetente 60–80 kg, lisztjegy nélküli lisztet szolgáltatson ki. (Ez P. akkori havi illetményének nagyjából a kétszerese volt.) Az üzlet 1918 februárjáig zavartalanul működött, akkor azonban lebuktak. Védelmükre azt hozták fel, nem történt korrupció, mert a forgalom utáni lisztmennyiség 2%-a („a porlás”) fölött a tisztviselő szabadon rendelkezhetett, s egyszerűen Bálintné előre megvette tőle ezt a lisztet. A forradalmi törvényszék megkereste az újpesti élelmiszerhivatalt, hogy meggyőződjön a történet igazságtartalmáról. A KKO szerint a hivatal válaszában a függvényében kell döntenie Bálintné sorsáról. Indoklásuk szerint, ha valóban törvényt sértett, azt csak nyereségvágyból tehette, hiszen mivel férje tehetősebb ékszerész, megélhetését ilyen liszt-ügylet nem befolyásolta. A vékonypénzű, alacsony származású tisztviselő P.-t a KKO

¹⁵³ Más vizsgáltakhoz hasonlóan Wohlné sem mondott igazat előéletéről, ugyanis kisebb sikkasztásokért kétszer volt jogerősen elítélve. BFL, VII.102.a. 580/1899 és 770/1909. Bár ezek nem voltak a legsúlyosabb büntettek (összesen két hét elzárást kapott értük), szükségtelen hangsúlyozni, mennyivel kedvezőbb színben tűntethette így fel magát.

¹⁵⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 377/1919. 1–3, 5.

felmentésre ajánlotta, „*minthogy ő kétségtelenül a kapitalista társadalmi rend áldozata*”.¹⁵⁵ Az ügy további fejleményeiről sajnos nincs tudomásunk.

Friedrach (vagy Fridrach) Fülöp azon kevés magasan iskolázottak egyike, akit vizsgálat alá vontak. Reálérettségit tett, több nyelven beszélt, rövid hivatalnoki pálya után a saját üzleti ötletéből (nyersméz-feldolgozás) lett jómódú ember. Azzal vádolták, hogy 1917 folyamán többször is rossz minőségű méz-ecetet értékesített nagy tételben, így megkárosítva üzletfeleit. Friedrach előadta, hogy az egyik esetben figyelmeztette üzletfelét az alacsonyabb ecettartalomra, aki azonban így is átvette a szállítmányt. A másik esetben pedig azért sikerült rosszul az oldat, mert ő Ausztriában volt, s közben az adásvétel lebonyolítását öccse végezte, aki nem szakember, s nem tudta kellően precízen felügyelni a folyamatot. A történet már önmagában is okot adhatna a kételkedésre, ráadásul a tanúk egymásnak ellentmondó vallomásokot tettek, vagy egyáltalán nem tudtak semmit.¹⁵⁶

Az orvosi vizsgálat és a környezettanulmány is az eljárás megszüntetését javasolták. Véleményük szerint a vád nem volt igazolható, mivel a „*vádolt szorgalmas ember [...] aki ismereteit a társadalom javára fogja hasznosítani. Mivel pedig más gazdasági körülmények közé jutott [...] az esetleges büntetés így neki, mint a társadalomnak csak kárára válhatna*”.¹⁵⁷ Azt nem tudni, hogy a proletárdiktatúra profitált-e a Friedrach elleni vád ejtéséből, azt ellenben igen, hogy a kereskedő a Horthy-korszakban sikkasztási ügybe keveredett, s egyéves börtönbüntetésre ítélték.¹⁵⁸

Egészen más közegbe enged bepillantást Kozák Józsefné (sz. Raffael Mária) esete. A nagyon nehéz körülmények között élő, négygyerekes, italozó hajlamú cigányasszonyt kétszer ítélték el korábban baromfilopásért. A háború ideje alatt elhitette Pacsi Jánosnéval, egy piaci kofával, hogy „babonázással” megmentheti frontkatona férje életét. A „szeánszok” során, bár a pontos összeg nem ismert, összesen 14 000 koronát csalt ki a kofától. Kozákné azt vallotta, hogy pénzt nem, csupán egy női inget kapott jóslásaiért, ám szavait kétségbe vonták, mivel a jóslás jellegéről (kártya), illetve korábbi bűncselekményeiről is hazudott a vizsgálóknak.¹⁵⁹ Ugyanakkor közvetlen bizonyíték – lévén, hogy a szeánszok mindig négy szemközt zajlottak – nem állt rendelkezésre a kicsalt pénzösszeg nagyságára nézve. Mindemellett Pacsiné is bejelentette, nem kívánja az eljárás folytatását, mert nem

¹⁵⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. 152/1919. 1–2.

¹⁵⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 341/1919. 1–4. Az iratok egy része 351-es ügyszámmal van jelezve, elütésből fakadóan.

¹⁵⁷ Uo. 4.

¹⁵⁸ BFL, VII.101.d. 4659/1929.

¹⁵⁹ A vizsgáló orvos ehhez azt a megjegyzést fűzte: „*Vádolt természetesen nem mentesítheti magát fajának tulajdonságaitól, mint amilyen a konok tagadás*”. BFL, XVI.2. 7. doboz. 391/1919. 5.

reménykedhet semmilyen kártalanításban a teljesen vagyontalan Kozákné részéről. A fenti körülményekre – illetve gyerekeire és rokkant férjére tekintettel – a KKO a büntetőeljárás megszüntetését javasolta.¹⁶⁰

Schwarcz Bernát, a váci illetőségű vegyeskereskedő szintén csalás miatt került összeütközésbe a törvénnyel. A férfit, aki a vizsgálat töredékes anyaga szerint „*egyszerű, dolgos, de hiszékeny*”, meggyőzte egy ismeretlen személyazonosságú „*galíciai notórius szélhámos*”, hogy nagy értékben hamisítsanak pénzt. Ennek érdekében a kereskedő egy vagyonos embert próbált az „üzletbe” beszervezni, aki azonban együttműködés helyett feljelentette őket. Az osztály által kiadott javaslatról és Schwarcz Tanácsköztársaság alatti sorsáról nincs hír. 1920-ban a fenti tettéért egy év hat hónap börtönbüntetést kapott,¹⁶¹ később pedig hamis tanúzás miatt ítélték hat hónap börtönre.¹⁶²

Mohácsi Béla néptanítót és feleségét, Mohácsi Bélánét szintén csalással vádolták. Az asszonyt elsőfokon 3 év fegyházra ítélték azért, mert szülőfalujában, a Zomborhoz közeli Ujszivácon több ezer koronás összegeket csalt ki a lakosoktól a háborús katonai szolgálat alóli mentesség igazolását ígérve cserébe. A fellebbviteli tárgyaláson derült ki, hogy ő csak közvetített, az igazolásokat Márki Gyula főhadnagy szerezte be és az asszony valószínűleg neki próbálhatott falazni az első tárgyaláson. A tanúk is úgy nyilatkoztak, hogy Mohácsinénak ők a pénzt közvetítői díjként adták, és nem érzik magukat megkárosítva. Férje – akiről a környezettanulmány egy visszafogott életvitelű, első generációs értelmiségi, igen értelmes ember képét festi – egyszer vett át ilyen közvetítői díjat, de azt is visszaadta, amikor a delikvens meggondolta magát. A vizsgáló szociológus szerint ilyen módon megkárosítás nem történt, ezért mindkettőjük esetében az ügy megszüntetését javasolta.¹⁶³

Csáki Lajosnét (sz. Molnár Erzsébet) bigámiával és csalással vádolták. A környezettanulmány szerint a fiatalasszony kispolgári családba, átlagos körülmények közé született, 6 elemit és 2 év háztartási iskolát végzett. Egy gyermekkori balesetben elvesztette bal szemét. Tizenöt évesen ismerkedett meg Csáki Lajos irodaszolgával, aki, miután teherbe ejtette, elvette őt feleségül, de a házasságnak nem tulajdonított semmi jelentőséget: kimaradozott, szeretőt tartott, s ha felesége ezt szóvá tette, megverte őt. Bevonulása után Csáki orosz fogságba esett, ahonnan hazatérő társai szerint eszében sem volt visszajönni, beállt a Vörös Hadseregbe és folytatta korábbi életvitelét, még a nőtől született kislánya fényképét is visszaküldte egyik bajtársával. Időközben Csákiné kórházi ápoló lett, hogy

¹⁶⁰ Uo. 1–4.

¹⁶¹ BFL, VII.101.d. 9436/1924.

¹⁶² BFL, VII.101.d. 5832/1930.

¹⁶³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1963/1919. 1–2.

eltarthassa két kisgyerekét, ahol munkája során megismerkedett és beleszertettegy Tuba Illés nevű sebesült katonába. Mivel az érzelmi mellett az anyagi okok is erre vezették, 1919 áprilisában „újraházasodott”, de ezt követően két hónapig még felvette az „előző” férje után járó hadisegélyt. Első férje ellen csak azután nyújtott be válókeresetet, hogy lebukott és eljárás indult ellene.¹⁶⁴

Az orvosi vélemény szerint Csákiné-Tubáné pontosan tudta, hogy törvényt sért, de nem érzett emiatt lelkiismeretfurdalást, mert első férje nemhogy rosszul bánt vele, de még visszatérni sem akart hozzá. A csalásról nem nyilatkozott, valószínűleg úgy érezte, hogy nem védhető álláspont, ha morális alapon már befejezettnek tekintette a Csáki-val való házasságát. Az együttes javaslat szerint bár Csákiné tudatosan követett el bigámiát, ezért őt megbüntetni nem szükséges, mert *„tettének indokai szociológiailag magyarázhatók és menthetők”*. A hadisegélyek jogtalan felvétele viszont egyértelműen csalás, s ezért a jogtalan, nagyjából 200 korona haszonnal arányos pénzbüntetésre kell őt ítélni.¹⁶⁵ 1922-ben az ügyet újra elővették, az immáron Tuba Illésnéként szereplő Molnárt elítélték mindkét vádpontban, tizennégy nap fogházbüntetéssel és 200 korona pénzbüntetéssel sújtva őt.¹⁶⁶

Bíró Ferencné (sz. Hlavács Paula) egy géplakatos felesége volt, akit azért jelentettek fel sikkasztás miatt, mert 1918 őszén állítólag ellopta azt a nagyjából 2000 korona értékű fehérneműt, amelyet szomszédasszonya adott át neki mosásra. A bűncselekmény körülményei azonban ismeretlen tettesek betörésére utaltak, ugyanis a padlást, ahová a ruhák száradni voltak kiakasztva, egyértelműen feltörték. A házkutatás is eredménytelenül végződött. Az orvosi vélemény hozzátette, a nő egyáltalán nem tűnik olyannak, mint aki titkolna valamit, vagy hazudna. A KKO szerint az elkövetés nem bizonyítható *„és ellene valamilyen intézkedésnek megtétele szociálökonomiai szempontból nem látszik célszerűnek”*. Így az eljárás megszüntetését javasolták.¹⁶⁷ 1922-ben újra letartóztatták Bíróné az ügyben, ám néhány nap vizsgálati fogság után szabadon engedték.¹⁶⁸

Kubis Józsefné (sz. Cseh Antónia) uzsorázással vádolták meg: a gyanú szerint irreális kamatokkal adott kölcsön szomszédjának. A környezettanulmány a vád nevetségességére mutatott rá. A vádlott ugyanis, noha alig múlt ötvenéves, erősen demens tüneteket mutatott, még saját születési dátumát sem tudta pontosan felidézni. Teljesen analfabéta, alig járt

¹⁶⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2869/1919. 1–3.

¹⁶⁵ Uo. 3–4.

¹⁶⁶ BFL, VII.102. a. 2687/1922.

¹⁶⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1597/1919. 2–5. A nyakatekerten megfogalmazott idézet arra utal, hogy a tisztességes viszonyok között, munkáscsaládban élő gyanúsítottat szükségtelen akár csak megfeddni is, ellentétben pl. az orgazdasággal vádolt „kereskedő” elemekkel.

¹⁶⁸ BFL, VII.102. a. 2212/1922.

iskolába. Egész életében mosónőként dolgozott; miután pedig megözvegyült, pár ezer korona megtakarítása maradt csak. Egyedül élt lakásában, s szívesen adott kölcsön kisebb-nagyobb összeget a ház lakóinak, különösen Beles Sándornénak, akivel korábban nagyon jó viszonyt ápolt. Többször is kölcsönadott neki, azonban két ilyen kölcsönnek a tőkáját, összesen 200 koronát Belesné nem fizette vissza. Kubisné polgári pert indított a pénzéért. Válaszul – arra hivatkozva, hogy egyszer 15%-os kamattal kért vissza tőle kölcsönt – Belesné feljelentette őt uzsorázásért.¹⁶⁹

Az orvosi szakvélemény szerint kizárt, hogy Kubisné előre kitervelt módon uzsorázott volna, hiszen a filléres tételek leszámolásával is gondjai voltak. A vizsgáló sokkal valószínűbbnek tartotta, hogy a ravasz szomszédasszony önként adta oda neki az arányában magas kamatokat kicsi, néhány tíz koronás összegekre, hogy aztán erre hivatkozva ne kelljen majd nagy tartozást megadnia. Ezért, minthogy bűncselekmény nem történt, a KKO az eljárás megszüntetését javasolta.¹⁷⁰

4. *Testi sértés, gyilkossági kísérlet*

Mérgezéses férjgyilkossági kísérletekből két ügy maradt fenn a KKO anyagában: egy nagyon jó állapotú, teljes ügyirat, és egy igencsak csonka iratsomó. Utóbbi Antal Jánosné (sz. Ruzs Ilona) csíkszeredai lakos bűnügye, aki állítólag háromszor próbálta zászpagyökérből¹⁷¹ készített főzettel megmérgezni a férjét. Az ügyben azonban nem tudtak intézkedni, mert ahhoz környezettanulmányra lett volna szükség, de azt a román megszállás miatt nem lehetett elkészíteni.¹⁷²

A másik hasonló kísérletre a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Úriban került sor, az elkövető H. Szabó Istvánné (sz. Kovács Mária) parasztaasszony volt, akinek életéről letartóztatása során részletes környezettanulmány készült. Ebből kiderül, hogy családi viszonyai messze voltak a normálistól, alkoholista apja sokat bántalmazta az anyját, s amikor az apa egy részeg dühroham alkalmával szöges bottal támadta meg az asszonyt, a nő agyonütötte őt egy kukoricatörő mozsárral. Lányuk hat elemi iskolát végzett, cselédként dolgozott, majd húszévesen férjhez ment. Hosszú ideig együtt éltek, azonban amikor férje 1918-ban hazatért a háborúból, teljesen elhidegült tőle, s azzal gyanúsította, hogy megcsalta őt. A férfi erőszakossá vált, egyszer majdnem agyonverte a nőt. Fiúgyerekek ugyancsak

¹⁶⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1759/1919. 1–4.

¹⁷⁰ Uo. 5–6.

¹⁷¹ A zászpa erősen mérgező liliomféle, amelyet rovar- és tetűirtásra, illetve tüsszentőpornak használtak.

¹⁷² BFL, XVI.2. 7. doboz. 10/1919. 1.

erőszakossá és részegessé vált, az asszonynak pedig ez már sok volt, s kétségbeesésében meg akart halni. Miután nem engedték, hogy halálra éheztesse magát, kitalálta, hogy „megjavítja” férjét, s beléndekmagot fog adni neki. Fogalma sem volt arról, hogy a növény mérgező, úgy gondolta, hogy az „idegességre és fogfájásra” való gyógyszer.¹⁷³ 1919 tavasza folyamán háromszor adott különböző nagyságú adagokat a beléndekmagból férjének, amely az első két alkalommal valóban nyugtató hatásúnak bizonyult, a harmadik, legnagyobb adagtól azonban előbb dührohamot kapott, majd félrebeszélte és két napig feküdt betegen. Ezután felgyógyult, de gyanakodni kezdett. Meg is találta a magvakat a kávédarálóban, s feljelentette feleségét, attól félve, hogy az életére tör.¹⁷⁴ A környezettanulmány összegzése szerint a cselekedet öröklött degenerációból, terhelt családi életből származott, és nem megkerülhető a tudatalatti szerepe sem, mivel a férjgyilkos anyjáról szóló emlékeket önkéntelenül is felidézte. A katalizátor a környezethez való viszony megromlása volt. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a babonát sem – állapították meg, mivel a nő őszintén azt hitte, hogy a beléndek valójában gyógyító erejű. Ezekből a tényezőkből alakult ki, ahogy fogalmaz a szerző, a „*degenerált paraszttasszony falusi drámája*”. Javaslat és indoklás nem készült, egy szűkszavú „tárgyalás” megjegyzés arról tanúskodik, hogy az ügyet a forradalmi törvényszék elé akarták vinni.¹⁷⁵ Arra vonatkozólag nincs adat, hogy sor került volna a tárgyalásra, Szabónét pedig a Tanácsköztársaság bukása után szabadon engedték.¹⁷⁶

K. M. súlyos testi sértés miatt került vád alá: állítólag 1917 májusában kilökött a robogó villamosból egy hétéves gyermeket, aki emiatt elvesztette a bal karját. Az elvégzett orvosi vizsgálat szerint K. minden abnormalitástól mentes ember, s a feljelentés, amelyből az ügy indult, rosszhiszeműségből történt. A gyermek maga ugrott le a villamosról, mert megijedt a közeledő kalauztól, ám semmiféle tettelegesség nem történt. A tanúvallomások sem bizonyították K. bűnösségét, így a KKO felmentésre ajánlotta.¹⁷⁷

Kappel Ignác kisérti illetőségű cipészt gyilkossági kísérlettel gyanúsították, ugyanis baltával hadonászott barátja és szállásadó gazdája, egy másik cipész felé. Kappelt a környezettanulmány során megkérdezett személyek „*bolondos, nem normális, hisztériás*” emberként jellemezték, akinek a viselkedése nagyon változékony, s szinte kényszeres módon gyűjti a szúró-vágó-ütő fegyvereket. Beteges fizikuma és együgyűsége miatt mindössze 3 elemít végzett. Gyermeki lelkű, a végtelenségig naiv ember, akit a környezete – például az

¹⁷³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1634/1919. 1–6.

¹⁷⁴ Uo. 6–10, 13.

¹⁷⁵ Uo. 13–15.

¹⁷⁶ BFL, XVI.3. 2240/1919.

¹⁷⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 12/1919. 1.

állítólag megölni akart barát – a külső szemlélő számára bántóan nyilvánvaló módon kihasznál.¹⁷⁸

A vizsgálok megértőnek mutatkoznak Kappellel. „Az ilyen embernek kis képességei érvényesítésére jóindulatú társadalmi támogatottságra van szüksége [...] hogy az álmában megjelent terített asztal mellé – melyből eddig csak a társadalom s az élet „előkelő urai” részesedtek – ő is leülhessen” – állapította meg az ajánlás. Ennek érdekében az eljárás megszüntetése mellett a cipész gyógypedagógiai kezelésére és pártfogói felügyelet alá vételét javasolták.¹⁷⁹ Sajnos nem tudni, milyen döntés született az ügyében a Tanácsköztársaság után.

Bakró Nagy Benő gyári napszámos a büntetett előéletű elkövetők közé tartozott. Erőszakos cselekményekért (hatóság elleni erőszak, illetve szándékos emberölés kísérlete) korábban több évet is ült börtönben. Az itt vizsgált eset még 1917-ben történt, amikor is a férfi a vele egy házban élő házaspárral, Czibuláékkal szóváltást követően verekedett össze. Az asszonyt összeverte, a férjet pedig úgy fejbe ütötte egy vascsővel, hogy elájult és koponyaüregi vérzést szenvedett. Az elsőfokú eljárásnál úgy döntött a bíróság, hogy nem ő kezdeményezte az erőszakot, így enyhe ítéletet kapott, másodfokon azonban ezt az álláspontot a tanúvallomások alapján megváltoztatta a fellebbviteli fórum, s 7 hónap börtönre ítélték. Érdeemes megemlíteni, hogy az ügyet nem a likvidálók utalták át az osztályhoz, hanem a vádlott kérvényezte az igazságügyi népbiztostól letöltésben lévő büntetése elengedését, amit így kiszignáltak a KKO-nak.¹⁸⁰

A vizsgálat szerint a bűncselekmény tárgyát képező verekedésről nem állapítható meg egyértelműen, hogy ki kezdte. Ezért is lehetett, hogy nem a kezdeményezést, hanem a szociális körülményeket jelölték meg kulcsfontosságúként: eszerint az elítélt egy családfő, aki egyedüli kenyérkereső, börtönbüntetése tehát kibíráhatatlan anyagi csapás lenne a családja számára. Ráadásul – mint azt kiemelték – a szabadságvesztés céltalan, mivel az idegileg terhelt, ingerlékeny, hirtelen haragú férfira semmiféle preventív hatást nem gyakoroltak előző büntetése, így vélhetően ez sem fog. Emiatt „a további büntetés elengedése indokolt”.¹⁸¹ 1921-ben a Tanácsköztársaság előtt született másodfokú ítélet jogerősségét visszaállították, s Bakrónak le kellett töltenie a hátralévő több mint négyhavi büntetést.¹⁸²

Cs. M. prostituált 1919 májusában egy kávémérésben találkozott „kollégájával” és annak szeretőjével: szóváltás kerekedett, majd pofozkodás, végül Cs. életveszélyesen megszúrta a másik nőt. Tettét kihallgatása során nem tagadta, azzal védekezett, nem akarta

¹⁷⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 135/1919. 3–8.

¹⁷⁹ Uo. 9.

¹⁸⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 141/1919. 4–6.

¹⁸¹ Uo. 2.

¹⁸² BFL, VII.101.d. 6449/1922.

megszúrni, csak magát védte. A javaslat szerint Cs. alapvetően antiszociális és munkakerülő egyén, aki „csak jó néhány évig tartó kényszermunkával lenne megjavítható”. A budapesti forradalmi törvényszék a javaslatot megfogadta, és Cs.-t öt év kényszermunkára ítélte.¹⁸³

Ferencz Józsefnek könnyű testi sértés miatt kellett felelnie. A zalai származású, 6 elemi végzett férfi mezőgazdasági munkás volt, majd Pesten szolgaként és gyárakban is dolgozott. 1914-ben bevonult, s végigharcolta a háborút egészen 1918 márciusáig, amikor a román fronton a jobb kézfejét levágta egy gránátszilánk. A különben csendes, visszafogott embert nagyon megviselte megrokkánása, indulatos és mogorva lett. Kínjában prostituáltakhoz kezdett járni, így ismerkedett meg R. R.-rel, akivel hamar egymásba szerettek. Ferencz házasságot ígért a nőnek, azonban részint a papírmunka hiányosságai, részint lelki okok miatt a szervezés nem haladt a kívánt gyorsasággal, így R. közölte, hogy inkább más férfit választ. Ferencz a szakítást követően megdühödött, s az egyik júniusi napon megvárta a nőt, amíg visszatér új udvarlójától. Miután R. nem akarta megmondani neki, hol töltötte a délutánt, rátámadt és megverte, egy másik kéjnőt pedig, aki a segélykiáltásokra közbe akart lépni, szintén bántalmazott.¹⁸⁴

Az orvosi szakvélemény szerint Ferencz azon fajta rokkantak közé tartozik, aki kifelé ugyan palástolja keserűségét, azonban elemi erejű frusztráció van benne az egészséges emberek iránt. Magáévá tette azt a téveszmét is, miszerint a műtéti vérátömlesztéssel olyan vért kapott, ami miatt kevésbé kívánja a nőket – azonban ez pszichológiai eredetű potencia – probléma, amely a rokkantság miatt van, a vérhez abszolút semmi köze. Mivel indulatkitörései az átlagénál jóval hevesebbek, a beszámíthatósága valamelyest korlátozott. Azt javasolták, hogy a törvényszék ítélje el Ferenczet, de a kiszabott büntetés végrehajtását egy évre függessze fel. Mindemellett a KKO arra is kérte a törvényszéket, hogy intézkedjen, hogy az elítélt mihamarabb egy műkhez juthasson. Külön felhívta a Népjóléti Népbiztosság figyelmét a rokkant-elhelyezés szükségességére, tekintettel arra, hogy nehéz anyagi helyzetük miatt milyen sokan követnek el bűncselekményeket.¹⁸⁵ Nem maradt fent adat Ferencz ügyének esetleges 1919 utáni felülvizsgálatáról.

Szintén könnyű testi sértést követett el Medgyesi Mária. A makói földművescsaládba született fiatal nő gyermekkorában egyszerre szenvedett tifuszból, illetve „vörhenyes és görcsös betegségben”,¹⁸⁶ amit túlélte ugyan, de a vizsgálat szerint szellemi képességei, illetve látása és hallása egyaránt károsodtak. Csupán 2-3 elemi osztályt végzett el, felnőve pedig

¹⁸³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1475/1919. 1–5.

¹⁸⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2803/1919. 1–3.

¹⁸⁵ Uo. 3–4.

¹⁸⁶ Minden bizonnyal a skarlátról van szó.

cselédnek jött Budapestre. A kérdéses eset 1918 júliusában történt: fáért állt sorba az I. kerületben, amikor egy másik nő eléje tolakodott. Összeszólalkoztak, majd Medgyesi a konyhakulcsával fejbe ütötte a tolakodót, s ezzel 8 napon belül gyógyuló sérülést okozott a halántékán. A szűkszavú orvosi vélemény szerint a gyermekkori fertőzések következtében kialakult debilitás miatt beszámíthatósága korlátozott volt. Az eredeti javaslat pénzbüntetés kiszabásáról szólt, ezt azonban kihúzták, s egy kisebb cédulán, új javaslatként az eljárás megszüntetését indítványozták. Végül a törvényszék kimondta Medgyesi bűnösségét, de egy évre felfüggesztette bármilyen szankció kiszabását, s csupán arra kötelezte, hogy 3 hónapon át jelentkezzen a KKO-nál.¹⁸⁷ Nincs információ arról, hogy a Tanácsköztársaság bukása után módosítottak-e a büntetésen.

5. Emberölés

Jenesony Sebő, a Lugos környékére valósi, román anyanyelvű napszámost lopásért korábban már büntették, később hirtelen felindulásból elkövetett emberölésért ítélték el: 1918 márciusában megölte egy munkatársát a vasútnál, amikor az kővel támadt rá. Ezért elsőfokon három év börtönbüntetést kapott, s az ősszel kiadták a börtönből mezei munkákra Alsódabasra. Itt szeptember 22-én más napszámosokkal együtt kocsmázni ment, ahonnan hazafelé tartva verekedést provokált velük egy másik társaság. Mivel többen voltak, Jenesony kést rántott, egy embert megölt, egy másikat pedig súlyosan megsebesített. Miközben Lugoson a korábbi büntetését egy évre mérsékeltek, a Pestvidéki Törvényszéken 1919 februárjában újabb 4 év fegyházra ítélték.¹⁸⁸

A vizsgálat szerint a vádlott *„erős testi és szellemi degeneráltságot örökölt [iszákos és tuberkulózis] apjától”, „hangulata a könnyel batáros”, „ismeretköre nagyon szűk”*. Tette miatt különösebb megbánást nem mutatott, úgy érezte, rá volt kényszerítve arra, hogy megtegye, s bár fogadkozott, hogy többé nem tesz ilyesmit, mivel korábban is ölt már embert, ennek nem adott hitelt a vizsgáló. A javaslat szerint Jenesony *„zárt intézeti, szigorú felügyelet alatt való dolgoztatása és ezzel egybekötött orvosi kezelésre és helyes irányú szociális nevelése, oktatása volna ajánlható”*. A proletárdiktatúra fennállásának rövidsége miatt konkrét intézkedés aligha történhetett, s nem áll rendelkezésre adat arról, hogy Jenesony elhagyta volna a váci fegyházat, ahová átszállították.¹⁸⁹

¹⁸⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2804/1919. 1–3, 9.

¹⁸⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 91/1919. 2; BFL, VII.101.c. 4322/1919; BFL, VII.101.d. 3204/1919.

¹⁸⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 91/1919. 2–4; BFL, VII.101.c. 4322/1919.

Ifjabb Hegyesi Antalt, a kiskunlacházi szabómestert szintén erős felindulásból elkövetett emberölés miatt ítélték el. Tettének kiváltó oka egy családi dráma volt: nagybátyja, Hegyesi József ravaszul kifosztotta részeges apját, minden vagyont, birtokot elvett tőle. A családjától elszakadt, nagy szegénységben, apa és anya nélkül felnövő fiú súlyos ideg- és egészségkárosodással tért vissza meglátogatni édesapját a községbe 1917 nyarán, ahol újabb igazságtalanságokkal szembesült. Tehetetlen dühében berúgott, majd lefeküdt aludni. Delíriumos álmából nagybátyja keltette fel, akivel azon nyomban vitába keveredett. Végül elvesztette a kontrollt, fegyveréhez nyúlt, s négy lövéssel megölte a férfit. Tettéért elsőfokon három év hat hónap börtönre ítélték, a Kúria 1918 augusztusában hat év fegyházra súlyosbította a büntetést.¹⁹⁰ A vizsgálat szűkszavú, de annyi leszűrhető belőle, Hegyesi az orvosi vélemény szerint skizofréniás tüneteket mutat, egyértelműen idegorvosi eset. „*Mint egy ideggyógyintézet külső ápolója, családi ápolásba való kiadása s állandó idegorvosi felügyelete javasoltatott*”, szól a végleges javaslat.¹⁹¹ Hegyesi további sorsa ismeretlen.

Monori Sándor, a fiatal géplakatos szintén családi problémákkal küzdött. Bátyja, József, alkoholista, erőszakos bűncselekmények miatt büntetett férfi volt, aki családját rettegésben tartotta. A családban mindennapos volt a báty részeg őrjöngése, mely a környezet számára szinte természetesnek hatott, így a szomszédok már fel sem figyeltek rá. Egy ilyen szokásos erőszakos jelenet vette kezdetét 1918 novemberében, amely egy zacskó dohány miatt tört ki. Sándor átmászott a ház kerítésén, hogy elvegye Mannlicher puskát őrjöngő bátyja közeléből. (Állítása szerint a puskát nem sokkal korábban a vonaton találta elhagyva.) Addig állt fegyverrel a kezében, míg József, történetesen szociáldemokrata pártértekezletre igyekezve, kicsivel később arra haladt el. Ekkor összeszólalkoztak, József fenyegetően lépett fel, s a megrettent Sándor közvetlen közletről lelőtte bátyját. Később vallomását megváltoztatta, azt állítva, bátyja nem csupán fenyegetően közelített felé, hanem késsel támadt rá, ám ennek az ügyet vizsgálók nem adtak hitelt. Monorit 10 000 korona ellenében egy hónapos fogság után szabadlábra helyezték, az ügy pillanatában pedig vörösörként szolgált a szerb demarkációs vonalon.¹⁹²

Az orvosi vélemény szerint Monori „*kevés intelligenciát mutató összeérő, szűk homlokú, benyomott halántékkal*” rendelkezik, de próbálja magát műveltebbnek, határozottabbnak mutatni. Morálisan nem érzi magát bűnösnek, mert azt mondja, gonosz embert ölt meg, s őt is csak önvédelemből. Az ügy vizsgálói fontosnak tartották leírni, hogy annak ellenére, hogy szervezett munkás, sőt, munkahelyén üzemi bizalmi volt, a kommunizmusról

¹⁹⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 148/1919. 1–2; BFL, VII.101.c. 4297/1919.

¹⁹¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 148/1919. 3.

¹⁹² BFL, XVI.2. 7. doboz. 171/1919. 2–8.

alapjaiban sem tud semmit. „*Nem bűnöző típus*”, noha szándékos emberöléssel vádolják, az orvosi értékelés szerint teljes lelki önkívületben, felindultan követte el a bűncselekményt.¹⁹³ Javaslatként annyit jegyzett meg az értékelés, hogy inkább nevelő-tanító, mint büntető jellegű ítéletet kellene Monorira kiszabni, hogy „*az új társadalomban*” a megfelelő szociális és erkölcsi ismeretek birtokában könnyebben érvényesülhessen.¹⁹⁴

Testvérvizsoly volt a gyilkosság indítéka a Filák fivérek bűnügyében is. A család hat testvére között állandó volt az összetűzés, melynek szításában a legidősebb testvér, a világeletemben fékezhetetlen és alkoholist József járt az élen. 1918 decemberében, miután József a két, hozzá lojálisabb testvérével (Ferencével és Lajossal) felkereste Jánost és Györgyöt kibékülés céljából, a kísérlet késelésbe és verekedésbe torkollott. János ugyanis alvó kisgyermekai miatt nem akarta éjnek évadján beállító részeg testvéreit beengedni a lakásba. György számára ez volt az utolsó csepp a pohárban. Másnap délelőtt felkereste rendőr öccsét, a nála tíz évvel fiatalabb Istvánt, akivel eltervelték, hogy véget vetnek a család terrorizálásának. Megittak néhány pohár bort, majd felkeresték Józsefet annak lakásán. István szolgálati fegyverével közvetlen közről egy lövéssel kivégezte az ágyában fekvő Józsefet, György pedig több késszúrással súlyosan megsebesítette Ferencet, aki túlélte a támadást. Megsebesítette József albérlőjét is, akit a sötét, kivilágítatlan szobában először összetévesztett a testvérével.¹⁹⁵

Az orvosi vélemény szerint az elkövetők terhelt családból származnak, iszákos apától és hisztériás anyától. György iszákos, István „*neurasthénia*”, mindketten kevés belátással rendelkeznek tetteik súlyát illetően. Ennél fogva pedig, hiába tervelték el azon a december 23-i reggelen testvéreik megölését, a hirtelen felindulás nagyobb szerepet játszott az ügyben, mint a kiterveltség. A vizsgáló álláspontja szerint a „*szenvedélyből elkövetett büntett*” nem gazemberekre, hanem alkalmi bűnelkövetőkre jellemző, s nem hordoz kriminológiai alapon egyértelműen megítélhető jeleget.¹⁹⁶ „*A tettért járó büntetés nagyságát csakis a társadalmi közvéleményt képviselő bíróság ítélheti meg*”, szól a végső döntés, tehát az ügyben különös körülmény figyelembevétele nélkül kell döntenie a forradalmi törvényszéknek.¹⁹⁷

A kommunista állam laikus bírósága által hozott ítélet ismeretlen, a Tanácsköztársaság bukása után Istvánt hat év, Györgyöt három év és hat hónap fegyházbüntetésre ítélték, melynek letöltését 1922-ben kezdték meg.¹⁹⁸ György, akit már

¹⁹³ Uo. 10.

¹⁹⁴ Uo. 11.

¹⁹⁵ BFL, XVI.2. 7. doboz. 385/1919. 3–8.

¹⁹⁶ Uo. 18–19.

¹⁹⁷ Uo. 2.

¹⁹⁸ BFL, VII.101.c. 6130/1922 és 6144/1922.

korábban is büntettek súlyos testi sértésért, a későbbiekben további börtönbüntetést töltött hasonló cselekmény miatt.¹⁹⁹

Kecskeméti János, a feleséggyilkos kocsis életéről részletes környezettanulmány született. Kiskőrösi napszámoscsalád egyetlen gyermeke volt, korrekt családi körülmények között nőtt fel. Öt elemít végzett, dolgos, csendes embernek írta le mindenki. Négy gyermeke született, de ideje nagy részében a családjától külön élt, ugyanis Pesten dolgozott kocsisként, illetve lóápolóként. Hamarosan azonban iszákos lett, s alkoholizmusa csak fokozódott, miután a háborúban lerokkant; 1915-ben mindkét lábfejét amputálni kellett fagyás miatt. Első felesége halálát követően, 1918 elején megismerkedett egy felszolgálónővel, Markó Máriával, akivel előbb összeköltöztek, majd összeházasodtak. Markó nem szerette újdonsült urát, csak azért ment hozzá, hogy a pénzét megszerezze, mivel Kecskeméti viszonylag tekintélyes vagyont örökölt szüleitől. A nő is alkoholista volt, rendkívül pazarolta a pénzt, s gyakran összeszűrte a leveit más férfiakkal. Ha Kecskeméti nem adott neki pénzt, gyakran szidalmazta, gúnyolta rokkantságát, s előfordult, hogy lopott is tőle. Ilyen körülmények között általánossá váltak köztük a veszekedések, mígnem az év vége felé pesti otthonukban a férfi – noha korábban sose bántotta – egy veszekedés közepén a keze ügyébe került konyhakéssel leszúrta a nőt. 1919. március 10-én háromévi fegyházra ítélték, de áprilisban a likvidálók a szabadlábra helyezéséről döntöttek. A továbbiakban újra lóápolóként dolgozott.²⁰⁰

Az orvosi vélemény szerint bár egyszerű ember („*élt és dolgozott anélkül, hogy valaha gondolkodott volna*” – szól a sommás megjegyzés), de nem bűnöző természet. A gyilkosságra az vitte rá, hogy felesége teljesen kizsigerelte, gúnyt űzött belőle, pénzét elszedte, s ezzel szemben tehetetlennek érezte magát. A katalizátor a részeg állapot volt, ugyanis idült alkoholistává vált. A belátási képesség hiányára és a fenti körülményekre tekintettel a javaslat nem börtönbüntetést tartotta hasznosnak, hanem azt, hogy alkoholbetegeket kezelő intézetbe utalják Kecskemétit.²⁰¹

Légrádi Menyhért Emil kereskedelmi alkalmazott szintén a feleségét ölte meg. A férfi hat elemít végzett,²⁰² rendezett anyagi körülmények között nőtt fel, zalai kisbirtokos gazdacsaládban. Apja rendkívül szigorú ember volt, és súlyos alkoholista, anyja ideges, beteges asszony. Maga Légrádi is világéletében izgékony, hirtelen haragú volt. Üzleteléssel foglalkozott, munkájából adódóan keresete hullámzott, hol jobb, hol rosszabb anyagi

¹⁹⁹ BFL, VII.101.d. 6671/1931.

²⁰⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 522/1919. 3–8; BFL, VII.101.e. 2029/1919.

²⁰¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 522/1919. 9–10.

²⁰² Lehetséges, hogy tévedésről vagy a vádlott általi szándékos torzításról van szó. Légrádi, mint az a fogolytörzskönyvekből kiderül, négy polgári osztály végzett. BFL, VII.102.a. 1300/1918.

körülmények között élt, ami idegileg labilissá tette. Amikor lelkileg megroppant, nem dolgozott, csak céltalanul róttá az utcákat – 1917-ben ezért, mint csavargót, 30 nap elzárásra ítélték. Feleségül vett egy fiatal eladónőt, Somogyi Idát, azonban a házasság nem volt harmonikus, sokat veszekedtek, főleg a pénz miatt. Légrádi lóverseny-szenvedélye szintén gondokat okozott. Mikor 1918 tavaszán felesége csalni kezdte, majd június elején el akart költözni tőle, Légrádi elméje végleg elborult, s a nyílt utcán rátámadt feleségére. Háromszor nyakon szúrta egy nagykéssel, amibe az asszony pár héttel később belehalt.²⁰³

Az orvosszakértő szerint Légrádi intelligens, első ránézésre átlagos pszichéjű karakter, azonban a felszín alatt betegesen egocentrikus, nagyravágyó, indulatain uralkodni képtelen „*az epilepsziás jellemhez nagyon hasonlító*” ember. Viszont egyáltalán nem tartották őt bűnöző alkatnak. Már a vizsgálat befejezése előtt – egy évi vizsgálati fogság után – feltételesen szabadlábra helyezték, s a javaslat sem volt túlságosan elmarasztaló: a férfit csupán havonkénti idegintézeti jelentkezésre, illetve „társadalmi felügyelet alá vonásra” ajánlották a KKO munkatársai.²⁰⁴ Messze nem volt ilyen megengedő a gyilkossághoz vezető személyiségi motívumokkal a forradalmak utáni ítélkezés. Légrádit 1926 májusában 14 év fegyházbüntetésre ítélte a Kúria, és egy másik ügyben sikkasztásban is bűnösnek találták.²⁰⁵ 1935-ben feltételesen szabadlábra helyezték, azonban ismét összeütközésbe került a törvénnyel: hat rendbeli lopásért újabb börtönbüntetést szabtak ki rá, s korábbi ítéleteiért kapott büntetését is ki kellett töltenie. Miután letöltötte büntetéseit, Légrádi, az egykor többre hivatott üzletkötő 1940 novemberében szabadult.²⁰⁶

Bekó András rákospalotai kőműves esetében nem személyes ellentét, hanem haszonszerzés volt a motiváció a környezettanulmány szerint. „*Annak illusztrálására szolgál, hogy a háború durvító hatása miként érzékeltetik egy alacsony intelligenciájú antiszociális alkoholista egyénen*” – ezzel a felütéssel indít a jelentés.²⁰⁷ A három elemet végzett, verekedős és iszákos Bekó esetében a megállapítás alig nevezhető túlzásnak. Már kiskorában is agresszív, verekedős volt, emellett haszonleső: az otthoni munkák elől elcsavargott, de a szomszédoknak elvégezte ugyanazt a munkát cukorkáért vagy némi pénzért. Munkahelyét gyakran váltogatta, általában összeférhetetlen személyisége miatt kellett távoznia. Rákapott az itálra, sokat kártyázott, követett el lopást is, frontszolgálata alatt is ítélték el hasonló ügy miatt. Bár a háborúban fél karjára megbénult, verekedős természetén ez sem javított. Leszerelése után kézbesítőként dolgozott, ám keresete nem fedezte dorbézolásait. Súlyos

²⁰³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1562/1919. 2–9.

²⁰⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1562/1919. 14.

²⁰⁵ BFL, VII.101.c. 8238/1926.

²⁰⁶ BFL, VII.101.c. 1269/1937.

²⁰⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1279/1919. 1.

kölcsöneit a jó módú Krausz Miksa megölésével és kifosztásával szándékozott rendezni: 1917 decemberében „bestiális kegyetlenséggel” megölte a községházán fogolyőri szolgálatot ellátó férfit. A pénzt állítólag úgy eltékozolta kártyán és mulatságokon, hogy hitelezői egy részét ki sem fizette belőle.²⁰⁸

A vizsgálat szerint Bekó „*egészen emberfeletti*” mértékben hazudik: rendszeresen váltogatta kihallgatásai során, hogy beismeri-e tettét vagy sem, és mindig megpróbált felbujtóként vagy társtettesként bemártani valaki mást, ha ő maga be is ismerte a tettét. A vagyoni indíték mellett a vizsgálat egy „szerelmi” szálat is feltárt lehetséges magyarázatként: eszerint Bekó régóta udvarolt egy özvegyasszonynak, a siker érdekében gazdag embernek állította be magát, s drága ajándékokat vett a nőnek, hogy imponáljon neki.²⁰⁹ Az ügyben ajánlás végül sajnos nem született, de nem adatolható, hogy szabadon engedték volna az akkor már másfél éve a Gyűjtőfogházban raboskodó férfit. Bekó későbbi sorsa viszont bizonyos mértékig követhető: 1920 februárjában életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték gyilkosságért és rablásért,²¹⁰ amit a Kúria is helybenhagyott. Bekót a váci fegyházba szállították át a büntetése letöltésére, azonban megszökött. Szökés közben valószínűleg egy fegyőrt is meggyilkolt. Rácz János álnéven bujkált, de 1921 augusztusában letartóztatták, s ismét bíróság elé állították. Erről az ítéletről azonban már nincsen adat.²¹¹

Skripák Károly kőműves rettenetes családi tragédiát okozott. A környezettanulmány szerint a férfi vér szerinti apja fiatalon meghalt, mostohaapja pedig erőszakos, részeges ember volt, aki őt is, anyját is, és saját, vér szerinti gyerekeit is sokat verte. Öt elemi és három ipariskolai osztályt végzett a férfi, végül kőművesként állt munkába. Anyját nagyon szerette és sokszor próbálta rávenni, hogy elköltözzön erőszakos élettársától, de az asszony végül mindig visszatért a bántalmazó férfihoz. Skripák fiatalon nősült meg, s nagyon szerette feleségét, azonban az asszony megcsalta őt katonai szolgálata idején. Az indulatos, érzelmileg labilis, s ekkorra már egy gránátnyomáson is átesett férfi előbb öngyilkosságon gondolkodott, de miután erről bajtársai nagy nehezen lebeszélték, hazatért a frontról. Feleségével összekülönbözött, s egy veszekedés során megverte őt. Az asszony emiatt elköltözött tőle.²¹²

Skripák egyedül maradt, majd 1918 végén gyerekeivel együtt visszaköltözött a szülői házba. Miután a család legtöbb tagjának munkahelye megszűnt, ekkoriban kártyázásból, zugárusításból és kisebb lopásokból éltek. 1919. Újév napján történt a tragédia: Skripák, akit

²⁰⁸ Uo. 2–7.

²⁰⁹ Uo. 7–9.

²¹⁰ BFL, VII.101.c. 4689/1920.

²¹¹ BFL, VII.102.a. 4065/1921.

²¹² BFL, XVI.2. 7. doboz. 1607/1919. 2–7.

ekkor már régóta öngyilkossági gondolatok gyötörték, mikor nagyon részeg volt, fegyvert szegezett magára, mire édesanyja azt kiabálta neki, ne hagyja egyedül, előbb inkább őt lője le. A férfi végzett anyjával, majd agyonlőtte saját öt-hat év körüli kislányát, és rálőtt kisfiára is. Ezután próbált magával is végezni, sikertelenül.²¹³ Az elmeorvosi szakvélemény szerint Skripák labilis idegzetű, „*psychopátiás alkat*”, akinek beszámíthatósága korlátozott. Még mindig szereti feleségét, de őt hibáztatja, és azt állítja, az ő hűtlenségébe ment tönkre.

A szakvélemény ezzel együtt sem mondta ki, hogy el kéne zárni őt a társadalomtól. Mi több, a javaslat ugyan „*szigorú felügyelet alá helyezés*”-re szólt, azonban emellett feltételesen szabadlábra engedést ajánlottak és a vörös hadsereghez való besorozást.²¹⁴ Az osztálynak a forradalmi törvényszékhez intézett ilyen értelmű átíratát folytán Skripákot július 8-án a budapesti távirászpótlászlóaljhoz helyezték szabadlábra.²¹⁵ A Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után, október 6-án tartóztatták le súlyos testi sértés vádjával,²¹⁶ majd 1921-ben szándékos emberölés és szándékos emberölés kísérlete büntetőben bűnösnek találták, és 12 év fegyházbüntetésre ítélték. 1921 novemberében, még büntetésének jogerőre emelkedése előtt megszökött a Szerb utcai fogházból, s egészen 1922 júniusának elejéig szökésben volt. Büntetéséből végül – a vizsgálati fogságban, illetve előzetes letartóztatásban töltött időszakokat nem számítva – egy évet töltött le, 1923 júniusában a börtönben meghalt.²¹⁷ Hogy az alig 33 éves férfi öngyilkos lett-e, avagy betegség végzett vele, arról csak találgatni lehet.²¹⁸

Kovács Magdolna egyike azoknak a cselédeknek, akiknek gyilkossági ügyéről a Vörös Újság is beszámolt. Viszonylag sok intelligencia-és pszichológiateszt maradt meg az anyagában, amelyeknek – hézagos – eredményei meglehetősen fejletlen pszichéről és intellektusról árulkodnak.²¹⁹ Az ügy előzményeihez tartozik, hogy Kovács a szeretője, Fehér József rábeszélésére többször meglopta gazdasszonyát. 1919 februárjában Fehér jegygyűrűvel lepte meg a nőt tetteiért cserébe, ám másnap egy szó nélkül tovább állt, s magával vitte a Kovács által lopott értékek – köztük egy betétkönyv – nagy részét is. Kovács napokig kétségbeesetten tipródott, hogy mitévő legyen, végül magához vett egy másik betétkönyvet, s a bankba ment, hogy annak összegét kivegye. Írástudatlansága miatt azonban

²¹³ Uo. 8–11.

²¹⁴ Uo. 12–13.

²¹⁵ BFL, VII.101.e. 2632/1919.

²¹⁶ BFL, VII.102.a. 1421/1919.

²¹⁷ BFL, VII.101.c. 6151/1922.

²¹⁸ Az egyik fogolytörzskönyv (BFL, VII.101.e. 2632/1919.) TBC-s betegnek írja le Skripákot, a későbbi törzskönyvekben ennek nem szerepel nyoma. Az a körülmény, hogy a halál napjának éppen a férfi születésnapja van bejegyezve, utalhat arra, hogy egy alkalmas pillanatban végzett magával – előéletét ismerve ez nem volna kirívó – de lehet véletlen egybeesés is.

²¹⁹ A tesztek bővebb elemzése: Trádler, 2017: 217–219.

20 000 koronát mondott a könyvben szereplő 7000 helyett, az alkalmazottak gyanút fogtak, s megtagadták a pénz kiadását. A kétségbeesett cselédet gazdája kérdőre vonta, hol járt, mire a lebukástól megrettenő nő megtámadta őt egy kézi fejszével, és véres küzdelemben szabályosan kivégezte.²²⁰ Az iratanyagból mindössze ennyit tudhatunk meg. A kommün alatt ügyét nem tárgyalták, Kovács Magdolna csak a Tanácsköztársaság bukása után került bíróság elé. Végül jogerősen 14 éves fegyházbüntetésre ítélték, enyhítő körülményként figyelembe véve pszichés problémáit, beismerését és büntetlen előéletét. Fehér Józsefet egy év börtönbüntetésre ítélte a Kúria.²²¹ Kovács a márianosztrai fegyházban töltötte büntetését 1929 októberéig, amikor is feltételesen szabadlábra helyezték.²²²

A másik gyilkos cseléd – akinek az iratanyaga sajnálatos módon nem maradt fenn – a német anyanyelvű Schmidt Anna volt. Kovácshoz hasonlóan ő is baltával gyilkolta meg gazdasszonyát. Ügye már csak azért is érdeklődésre tart számot, mert Kosztolányi feltehetően róla mintázta egyik leghíresebb alakját, Édes Annát.²²³ Abban az esetben ugyanakkor, ha a feltételezés helytálló, kijelenthetjük, hogy Kosztolányi kellő írói szabadsággal élt: amíg ugyanis Édes Anna – az őt tönkrevető bánásmód és „szerelmi” viszony hatása előtt – maga az álomcseléd, Schmidt Annáról ez nem volt elmondható. Problémás családból származott, anyja bántalmazta őt, s korábban lopás miatt kétszer is volt büntetve. Bár azt vallotta, hogy gazdasszonya megütötte őt, ennek a Vörös Újság tudósítója érezhetően nem adott sok hitelt, s a gyilkosság valódi indítékeként azt jelölte meg, hogy lebukott egy újabb lopással és ennek eltussolása volt csupán a célja. A tudósítás – szemben a tudatlan, de igyekvőnek és töredelmesnek lefestett Kovács Magdolnával – egy kifejezetten indolens, primitív nőnek állítja be Schmidtet, akit csak a szép ruhák és a kényelmes élet érdekelték.²²⁴

Schmidtet a Budapesti Forradalmi Törvényszék rablógyilkosságért kötél általi halálra ítélte,²²⁵ de az ítéletet végül nem hajtotta végre, hanem átadta a nőt a KKO-nak alapos vizsgálatra. Ez talán éppen azon a napon érhetett véget, amiről a tudósítás is megemlékezik.

²²⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz 1861/1919; Trádler, 2017: 197–199; *Bűn vagy társadalmi hatás?* 7–8.

²²¹ Trádler, 2017: 211–212.

²²² BFL, VII.102.a. 813/1919.

²²³ Vámos Henrik ügyvéd, aki a későbbiekben levelezett „egykori védencéről” Kosztolányival, a KKO munkatársa volt 1919-ben. Hogy ő volt-e az ügy vizsgálója a Tanácsköztársaság alatt, az biztosan nem tudható, ahogy az sem, Kosztolányi olvashatta-e valaha az 1926-ban már kallódó Schmidt-környezettanulmányt. Mindenesetre a gyilkosságról igen sokat cikkeztek a lapok, s azt az (egyébként téves) május 28-i dátumot közölték a gyilkosság napjaként, amikor a regénybeli Édes Anna is megöli Vízéket. L. Trádler, 2017: 194–195.

²²⁴ *Bűn vagy társadalmi hatás?* 7–8.

²²⁵ BFL, XVI.3. 2392/1919.

Intézkedni mindenesetre már nem volt idő, Schmidt fölött végül az ellenforradalmi rendszerben hoztak – életfogytiglani szabadságvesztésről szóló – ítéletet.²²⁶

Ember Nagy Sándor csizmadia a családja érdekében ragadott fegyvert. A környezettanulmány szerint a férfi elszegényedett nemesi családba született, apja erőszakos, részeges ember volt. Iskolába alig járt, nem tanult meg írni-olvasni sem. Dacára ennek, nagy kedvvel és iszonyatos munkabírással dolgozott, hogy családjának jólétet teremtsen. A Nyitra vármegyei Újgyarmaton kiépített műhelyét és gazdaságát azonban a meg nem adott kölcsönök tönkretették, ugyanis sokan iparkodtak a módos, de nem túl körültekintő, hiszékeny embert kihasználni. Ettől fogva minden maradék vagyonát kuporgatva élt családjával, majd egy közelebbről nem ismert időpontban Pestre költözve.

A gyerekei számára félretett, nagyjából 24 000 korona 1917-ig tartott ki, ekkor beházasodott a családjába egy Orosz István nevű férfi, aki sikertelen vállalkozási ötleteivel felélte apósa pénzét. Emellett rosszindulatú, erőszakos ember is volt, aki dührohamaiban agyba-főbe verte feleségét, Ember Nagy lányát. 1919 februárjában egy ilyen rohama alkalmával feleségét és annak egész családját kidobta az általa üzemeltetett – de Ember Nagy Sándor pénzén létrehozott – vendéglőből, aminek felső szintjén laktak. Miután még a téli ruháikat sem volt hajlandó a családnak odaadni, többszöri kérésre sem, Ember Nagy fegyvert vásárolt, hogy azzal kényszerítse vejét a ruhák kiadására. Izgalmában azonban rásütötte a fegyvert Oroszra és megölte.²²⁷

Az orvosi vélemény szerint, bár tény, hogy Nagy intelligenciája elég alacsony, amire meg is próbál rájátszani, sőt, szánt szándékkal gyengeelméjűnek tette magát teljesen. A tettét nem tagadta, de arra hivatkozott, hogy nem akarta elkövetni, és hogy gonosz embert ölt meg. Az orvos szerint Nagy kriminalitásához hozzájárult egészségének megromlása (szembetegség és tüdőbaj), amely már nem tette többet lehetővé, hogy intellektusát ellensúlyozó mértékben végezzen megfeszített munkát. *„Bűnös az a társadalmi rendszer is, amely ugyan hoz iskolakötelezettségi törvényt, de azt nem hajtja végre s ily fokú szellemi fejletlenségben enged életeket leélni”* – nyilatkozta elítélően a vizsgáló.²²⁸

A javaslat szerint Nagy nem teljesen beszámítható. Ennél fogva büntetőjogilag nem lehetne igazán megbüntetni, ám ennek ellenére egy rövidebb szabadságvesztés kiszabását ajánlották. Ezt azzal indokolták, hogy szerintük komoly esély van rá, Nagy a felmentést csak úgy értékelné, hogy megfelelő indokok feljogosítják őt törvényszegések büntetlen

²²⁶ BFL, VII.101.e. 869/1919.

²²⁷ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1899/1919. 1–5.

²²⁸ Uo. 6–7.

elkövetésére.²²⁹ Hogy született-e bármilyen ítélet a Tanácsköztársaság időszakában, arról nincs semmilyen adat, Ember Nagy mindenestre fogságban maradt, amíg július 31-én meg nem szökött az Igazságügyi Számvevőség irattárából, ahová feltehetően munkára rendelték ki.²³⁰ A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Vasadon tartóztatták le újra december 7-én, szándékos emberölés kísérletéért. A fogolytörzskönyv szerint a fenti esetért időközben három év fegyházbüntetésre ítélték. Az újabb ítéletre már nem került sor, Ember Nagy Sándor 1920-ban, ötvenhét évesen a Gyűjtőfogházban, valószínűsíthetően tüdőbajban elhunyt.²³¹

Buga István asztalossegéd tettének motivációja a megaláztatás volt, amikor agyonlőtte volt kedvesének udvarlóját. A férfi szegény jázsági szabócsaládba született, ezért már fiatalon bojtárkodott, pásztorkodott. Mindez elvonta az iskolától, csak 3 elemi végzettséget, végül asztalosinasnak adták. Mestere rosszul bánt vele, s gyakran megverte. 13 éves volt, amikor a család Pestre került, eleinte itt sem volt jó sora, később került emberséges mester keze alá, aki felszabadította, így inasévei véget értek. Legényként már elfogadhatóbban keresett, s teljesen átlagos munkáscsaládi életvitelt élt szüleivel, bár gyakran járt prostituáltakhoz. Szemhályogja miatt frontszolgálatra alkalmatlannak nyilvánították, ezért katonaezeit hátszágbeli munkával töltötte. Ebben az időben ismerkedett meg az akkor 16 éves Waschénda Fridával, akinek udvarolni kezdett. A lány azonban csapodárnak bizonyult és inkább egy Mészáros Lajos nevű férfit választott Buga helyett. A férfi továbblépett, nem búslakodott sokáig. Miután a háború véget ért, a népiországi szolgálat tovább.²³²

Mészáros, az új udvarló nem kedvelte Bugát. Hónapok teltek el anélkül, hogy egymással szót váltottak volna, mígnem egyszer a párok találkoztak az utcán 1919. március 6-án. Ekkor Mészáros belekötött a népiországi, mondvaszinált indokkal megütötte őt régi és új kedvese előtt, majd üldözőbe vette a konfliktusból menekülni akaró Bugát. A férfit előntötte a düh, pisztolyt rántott, mire támadója fogta menekülőre, és a lakás – ahol mindketten éltek – egyik beláthatatlan pincefolyosójába menekült. Buga elmondása szerint nem látta a sötétben, hol van Mészáros, csak elsütötte a fegyvert, mert rá akart ijeszteni, hogy ezentúl örökre békén hagyja. A lövés azonban fején találta a férfit, aki azonnal meghalt. Buga rögtön feladta magát, és – elmondása szerint – nagyon felzaklatta őt, hogy embert ölt.²³³

Az orvosi vizsgálat szerint Buga „*több testi degenerációs tünettel, reflexingerlékenységtől* *charakterizált*”. A diagnózis szerint nagyon rossz hatással voltak rá inasévei, a szegénység és a

²²⁹ Uo. 7.

²³⁰ BFL, VII.101.e. 2641/1919.

²³¹ BFL, VII.102.a. 2931/1919.

²³² BFL, XVI.2. 7. doboz. 2142/1919. 6–11.

²³³ Uo. 12–15.

düh érzése mélyen lerakódott benne az akkor elszenvedett bántalmazások hatására, s most, amikor ismét provokálták, bántották, teljesen öntudatlanul cselekedett, ítélőképessége felmondta a szolgálatot. Minden szempontból speciális helyzet volt (épp munkából tért haza, s nála volt a szolgálati fegyvere), de a vizsgáló orvos szerint egyértelmű, hogy Buga „*neuropathiás, korlátozott beszámíthatóságú egyén*”. A KKO arra tett javaslatot, hogy feltételesen helyezték szabadlábra, de tetteről mindenképpen döntsön forradalmi törvényszéki tárgyalás, addig pedig álljon „társadalmi megfigyelés” alatt.²³⁴

A fogolytörzskönyv bejegyzése szerint Bugát visszavitték június 28-án a büntető-törvényszéki fogházba, ami arra utal, hogy a Tanácsköztársaság alatt is valamiféle elzárásra ítélték. A rendszer bukása után is börtönben maradt, végül 1921-ben született jogerős ítélet, ami erős felindulásban elkövetett emberölés büntettéért háromévi börtönre ítélte. Buga a korábbi fogságban töltött idő beszámításával 1922 áprilisában szabadult a Gyűjtőfogházból.²³⁵

6. Szexuális bűncselekmények

H. A. -t, a morvaországi származású napszámost, aki vörösörként teljesített a proletárdiktatúra hónapjaiban szolgálatot, 1919 májusában tartóztatták le erőszakos nemi közöset és fajtalanság vádjával. A vád szerint több ízben megerőszakolta mostohalányát, annak 6 és 9 éves kora között, illetve kutyával is közöset. A kislánnyal való erőszakoskodás csak akkor ért véget, amikor kankó miatt kórházba kellett őt vinni. Néhány bizalmasabb viszonyban lévő szomszédnak az anya már akkor beszámolt az esetről, de feljelentésre nem került sor.²³⁶

A környezettanulmány szerint H.-t házassága többszörösen is idegileg terhelte: 1909-ben a feleséget munka közben fejbe vágta egy fa, amitől a viselkedését megváltoztató agysérüléseket szenvedett. A férj 1916-ban gránátnyomást kapott a háborúban, azóta reszketést, idegbetegségi tüneteket mutat, beszámíthatósága korlátozottnak minősíthető. Ami a konkrét vádakhoz illeti, a fajtalanságra semmi bizonyíték nincs, ellenben „*nagy mértékben valószínű*” a teljesen egybehangzó, részletes anya-lánya vallomások, illetve az igazolható, valóban megtörtént gyermekkori kankó-fertőzés okán, hogy J.-n, a kislánnyal, legalább egyszer, de feltételezhetően többször valóban erőszakot követett el H.²³⁷

²³⁴ Uo. 1, 17–18.

²³⁵ BFL, VII.102.a. 1000/1919.

²³⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 138/1919. 1–12.

²³⁷ Uo. 2, 8–10.

Mindezzel együtt a vizsgáló nem javasolta őt büntetésre, mert érvelése szerint a cselekmény elévült, a vádlott azóta nem mutatott szándékot tette megismétlésére, illetve figyelembe kell venni H. büntetlen előéletét és társadalmi helyzetéből, alacsony műveltségéből fakadó korlátoltságát. A javaslat így szól: „*Egyéni preventio tehát sürgős, a társadalmi preventio, a megtorlás szempontja pedig ez esetben nem oly lényeges, mint az, hogy a gyengelméjű és rokkant munkaképességű H[.-né] mellett családja terhelt munkaerejét és felügyeletét nem nélkülözheti.*”²³⁸ Az ügy utóéletéről csupán annyit tudunk, hogy H.-t június 7-én átadták a katonai forradalmi törvényszéknek.²³⁹

B. S.-t azzal vádolták, hogy 1917-ben két fiatalkorú falujabeli lányt közösülésre kényszerített és nemi betegséggel megfertőzött. A vizsgálat rendkívül csonka maradt, s az ügyben több lépés nem történt meg, ugyanis – bár nem megszállt területen történt az eset – a sértettek nem voltak kihallgathatók.²⁴⁰

Sch. A. vörösőrt fajtalansággal, illetve erőszakos nemi közösüléssel vádolták. 1919 májusában ugyanis a vele egy házban élő nyolcéves kislányt cukorral rávette arra, hogy nadrágon keresztül fogdossa a nemi szervét. A kislány hamarosan szóvá tette anyjának, hogy „fél a bácsitól”, ezek után került sor a feljelentésre. Az eljárás során kiderült, hogy Sch. korábban téglagyári munkásként is volt pederasztá megnyilvánulása. Az orvosi vizsgálat szerint „*exhibicionista aberrációról*” van szó, amit a kezdődő elmebetegség jelének tart.²⁴¹ Konkrét intézkedésről nincs szó, Sch.-nek későbbi sorsáról csak annyi derül ki, hogy a törvényszék utasítására május végén a Gyűjtőfogház kórházába szállították, ahonnan július 31-én távozhattott.²⁴²

F. J. bérkocsist erőszakos nemi közösüléssel vádolták. A környezettanulmány szerint a nyugat-bácskai Csonoplyáról származó F. egész életében dolgozott, iskolába nem járt. Az 1900-as évek elején jött a fővárosba, s kocsisként, illetve loápolóként dolgozott ott is. Ekkoriban sokat járt prostituáltakhoz, amíg 1908-ban meg nem házasodott. Semmi panasz nem merült fel rá munkaadóinál. 1914-ben bevonult, végigharcolta a háborút, többször megsebesült. Látszólag 1919-ben sem változott semmi, amíg egykori munkaadójának szemet nem szűrt gyengeelméjű lánya, a 15 éves H. A. terhessége. Miután a lány azt mondta, hogy F. megerőszakolta őt, az anya feljelentést tett.²⁴³

²³⁸ Uo. 2–3.

²³⁹ BFL, XVI.3. 1855/1919. Hogy miért adták át az ügyet, az nem egyértelmű. Ám hogy vörösőrök és vöröskatonák fölött „civil” és katonai törvényszék egyaránt ítéltetett, azt mutatja például az alábbi két eset: BFL, XVI.2. 6. doboz. 3930/1919, illetve BFL, XVI.2. 1. doboz. 251/1919.

²⁴⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 189/1919. 1.

²⁴¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1360/1919. 1, 8–9.

²⁴² BFL, XVI.3. 2011/1919.

²⁴³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2802/1919. 1–4.

Mind a környezettanulmány, mind az orvosi vélemény azt mondja, F. egy sarokba szorított ember ravaszságával védekezett: története szerint a lány sokat járt utána, és arra kérte, hogy „tegyen úgy vele, mint a P. bácsi”. A kocsis némi szabódás után egy részeg pillanatában ráállt erre, s ezután egy darabig viszonyt folytattak. Mindezt azonban semmilyen orvosi vizsgálat, vagy indirekt bizonyíték nem támasztotta alá: az történt, hogy F. két ízben bezárta és megerőszakolta a nagyon befolyásolható, lassú felfogású lányt, akit annál is könnyebb volt irányítani, mert régóta ismerte. Az orvos-szakértő szerint még a szó szoros értelmében erőszakot sem kellett feltétlenül tennie a lány fogyatékosága és kihasználhatósága miatt. A környezettanulmány arról is beszámol, hogy F. sokszor próbált lányokhoz, illetve fiatal nőkhez közeledni, de azok visszautasították, vagy egyenesen kinevették a negyvenes éveiben járó, ősz férfit. Feltehetően emiatt fordult a gyengeelméjű lány felé a figyelme – ott így vagy úgy, de nem érhetette visszautasítás.²⁴⁴ A KKO konkrét ajánlása nem maradt ránk, annyi tudható, hogy F.-t átadták a forradalmi törvényszéknek, amely augusztus 1-jén öt év kényszermunkára ítélte tettéért. A Tanácsköztársaság bukása után azonban a forradalmi törvényszék ítéleteinek felülvizsgálata megkezdődött, s Faragó augusztus 11-én kiszabadulhatott. További sorsa ismeretlen.²⁴⁵

F. Gy. fajtalansági ügyének különös érdekessége, hogy az abban hozott elmarasztaló javaslat abszolút ellentétben áll a *Proletárjog* hasábjain a férfitprostituációról közzétett elképzelésekkel. A környezettanulmány szerint a Nógrádból származó F. az átlagosnál jobb módú parasztszaládba született, de apja brutális, iszákos ember volt, sokszor verte a családját. Életét alapvetően meghatározta az, hogy hétéves korában nagyjából három méter magasról leesett az épülő pincébe és koponyasérülést szenvedett, ami maradandó agykárosodást okozott nála. Fiatal korában túlélte egy agyhártyagyulladás is. Hat osztályt járt, de írni-olvasni sem tanult meg, a számokat csak százig ismerte, az is nehézkesen ment neki. Fogyatékosága miatt sokat csúfolták, bántották, ami nagyon zárkózottá tette: szűk családján kívül csupán prostituáltakkal állt emberi kapcsolatban.

Szexuális kapcsolata más férfiakkal tizenhárom éves korában kezdődött. Családjuk akkori bérelője rávette arra, hogy pénzért orális aktust folytasson vele, s ez a „viszony” nagyjából egy évig zajlott. Már évek óta Pesten élt és dolgozott – gyakran váltott munkát, mert nehéz felfogásával visszaélve sokszor megrövidítették munkáltatói – amikor egy nyilvános vécében egy férfi szexuális ajánlatot tett neki, amit F. elfogadott. Ezt még több homoszexuális alkalmi kapcsolat követte, amikért saját bevallása szerint mindig pénzt kapott.

²⁴⁴ Uo. 5–8.

²⁴⁵ BFL, XVI.3. 2885/1919.

Hozzátette, felajánlkozó háziasszonnyal is folytatott szexuális kapcsolatot pénzért. A pénzen egyébként, mint keresete nagy részén is, nyilvánosházba járt, a többi pedig hazaadta édesanyjának.²⁴⁶

F. többször is bajba került felajánlkozásai miatt: 1911-ben hatóság elleni erőszakért ítélték el három hónap fogházra,²⁴⁷ 1918-ban pedig szemérem elleni vétség miatt három napra,²⁴⁸ végül 1919 májusában, amikor egy titkosrendőrnek ajánlkozott fel.²⁴⁹ Bár a vizsgálók érdeklődését ez nem keltette fel, de F. lopás miatt is volt kétszer büntetve.²⁵⁰ Mindemellett egy közelebbről nem ismert időpontban Budapest területéről is kitiltották.

Az orvosi vélemény szerint F. önállótlán, gyengeelméjű ember, akinek „*érdeklődése a vegetatív életen túl nem terjed ki*”. Saját korlátoltságának tudatában volt, és próbálta erre fogni tettét, de ahhoz már nem volt elég intelligens, hogy ne bonyolódjon ezzel a szándékával szinte azonnal ellentmondásba. A vélemény kiemelte, hogy a „szobaúrral” kamaszgyerekként folytatott viszonyából valószínűleg azt fogta fel, hogy a férfiakkal folytatott orális közösülés egy tiltott, de jövedelmező dolog, s ezért állandó pénzszerzési módként kezdett rá tekinteni. A javaslat szerint F. gyengeelméjűként nem tud „*beteges sexualis hajlamainak*” parancsolni, s ezért, mivel társadalmilag közveszélyes,²⁵¹ zárt intézetben helyezendő el. A viszonylag jónak értékelt testi ereje miatt a fizikai munkára fogást sem zárták ki.²⁵²

N. B. J-t, a büntetett előéletű szövőmunkást sógornője vádolta meg nemi erőszakkal. A környezeti vizsgálat szerint N. B. apja iszákos, goromba ember volt, de amíg anyja élt, elviselhető légkör uralkodott szegedi otthonukban. A második feleség azonban elhanyagolta apja előző házasságából származó gyermekeit, s iskolába íratás helyett inkább a ház körül dolgoztatta őket. József ennek köszönhetően csupán négy elemi végzett. 15 évesen tolvaj, csavargó fiatalok bandájába került, lopásokat követett el, többször volt fogházban, majd javítóintézetben is. 1907 és 1915 között összesen hat hónapot sem töltött szabadlábon: ha kiszabadult, hamarosan újra lopott, legtöbbször élelmiszert, öfenntartási céllal. A börtönökben többször is homoszexuális viszonyt folytatott más rabokkal, ezért viszonylag sok időt töltött magánzárákában. Az utolsó szabadulása után bevonultatták, azóta bűncselekményt nem követett el. Kihallgatása során azt bizonygatta, hisz „az új társadalmi

²⁴⁶ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2814/1919. 1–15.

²⁴⁷ BFL, VII.101.e. 4299/1910.

²⁴⁸ BFL, VII.104.a. 54/1918.

²⁴⁹ BFL, XVI.3. 2332/1919.

²⁵⁰ BFL, VII.101.e. 7026/1913; BFL, VII.104.a. 438/1916.

²⁵¹ A homoszexuális aktusoknak a korban folytatott büntetőjogi és pszichológiai megítélése körüli vitákról bővebben Lászlófi–Nagy–Trädler, 2017: 50–59.

²⁵² BFL, XVI.2. 7. doboz. 2814/1919. 15–16.

berendezkedésben”, s támogatja a tanácsuralmat, mert abban bíz, hogy az tisztességes megélhetést fog neki biztosítani. Azt is kijelentette, hogy nem akar többet semmilyen bűncselekményt elkövetni.²⁵³

A konkrét büntettről a férfi öccsének felesége, N.-né azt vallotta, hogy sógora egy március közepi reggelen, amikor már férje nem volt otthon, rámászott és megerőszakolta. (J. januárban költözött bátyjához Pestre, de miután áprilisban összevesztek, távozott a lakásból. A feljelentést ezután tették.) N.-né késve tett feljelentését azzal indokolta, férjének csak később mondta el, mi történt, mert nem akarta, hogy a férje dühében esetleg megölje Józsefet. A vádlott szerint a feljelentés abszurd, merthogy ő impotens, nem is tehetett ilyesmit. N.-né csak ellene akarta hangolni a férjét, mert bosszantotta, hogy ott él velük. Elismerte, hogy tett egy arra utaló mondatot, hogy kettejük között volt valami, de ezt csak azért csinálta, hogy kellemetlenséget okozzon vele az asszonynak, aki örökké fúrta őt.²⁵⁴

Az orvosi vizsgálat szerint N. B. nem impotens, fizikailag képes lehetett erőszak végrehajtására, nem ítéltető meg azonban egyértelműen, mi is történt valójában. Az orvoslélektani megállapítás szerint J. egy passzív, nehézkes ember, és nem feltételezhető róla az a fajta agresszív aktivitás, amit egy nemi erőszak végrehajtása igényel. A vallomások alapján igaznak fogadták el, hogy beleszeretett öccse feleségébe, de ez nem bizonyíték az erőszakra. Megállapíthatatlan, hogy volt-e bármiféle szexuális érintkezés, és konszenzuálisan zajlott-e. „*A Putifárné esete örök, kérdés nem e ismétlődött e meg most a jelen esetben is?*” – teszi fel a kérdést a vizsgáló orvos. Álláspontja szerint semmi nem zárja ki, hogy a nő volt a kezdeményező, ha történt bármi is, az erőszakvaddal pedig csak a kényelmetlenné vált férfitől akar szabadulni.²⁵⁵ Tekintve, hogy N.-né a rendelkezésre álló adatok szerint sosem kedvelte férje testvérét, ez utóbbi állítás valószínűsége legalábbis megkérdőjelezhető.

A KKO a bizonyíthatatlannak tartott vád ejtését javasolta, s figyelmét N.B. tolvajlásokkal kapcsolatos problémáinak szentelte inkább. Azt ajánlotta, sorozzák be a férfit a vörös hadseregbe, majd leszerelése után küldjék vissza hozzájuk további intézkedésre, ugyanis a gyenge akaratú férfi csak hatásos társadalmi kontroll alatt fog tudni problémamentesen dolgozni. A Budapesti Forradalmi Törvényszék június 27-én pontosan ilyen értelmű ítéletet hozott az ügyben.²⁵⁶ A Tanácsköztársaság bukása után sem található nyoma annak, hogy az ügyet – ami a rendelkezésre álló adatok alapján meglehetősen zavaros – újra elővették volna. Ellenben az kiderül a fogolytörzskönyvekből, hogy N.B. 1919-ben

²⁵³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2821/1919. 2–7.

²⁵⁴ Uo. 7–9.

²⁵⁵ Uo. 10–13.

²⁵⁶ Uo. 1–2, 14–15.

ismét egy év börtönt kapott lopásért, 1921 januárjában pedig – feltehetően kevéssel szabadulása után – újra letartóztatásba került, s 1922-ben hatéves fegyházbüntetésre ítélték, ismét lopásért.²⁵⁷

Kolisch (vagy Kollisch) Gyula vendéglőst azzal vádolták, hogy a család galántai vendéglőjében bordélyházat üzemeltetett, s az általuk alkalmazott pincérnők valójában prostitúcióban is részt vettek. Az ügy még 1917-ben kezdődött, a perben Kolisch édesanyját a bíróság bűnösnek találta kerítés büntetében és elsőfokon hat hónap börtönre ítélte. Kolisch ekkorra bevonult katonának, ellene addig felfüggesztették az eljárást. Az ügy, amennyire tudható, egyetlen, kétes szavahihetőségű tanú vallomásán alapult.²⁵⁸

Kolisch a kihallgatáson saját maga és édesanyja ártatlanságát hangsúlyozta, az ügyről pedig azt mondta, az egész eljárás Döbrentey Sándor járási főszolgabíró mesterkedésének következménye, aki neki évek óta haragosa. *„Hogy a szállodában mi történt, arról ő nem tud semmit, illetőleg legfeljebb elnézték azt, ami országos szökés”*. Vagyis azt a mindennaposnak mondható jelenséget, hogy a pincérnők „mellékesen” a testüket árulták a tehetős vendégeknek, rossz szándékkal eltűlozták. Mivel *„a főbíró terrorisztikus eljárása valószínűtlennek nem látszik”*, a KKO perújrafelvételt javasolt az egész ügyben, a viszonyok konszolidálódása után lefolytatandó helyszíni vizsgálattal.²⁵⁹ A Kolisch család a KKO vizsgálatának idejére már helyi érdekeltségükön, az inkriminált vendéglőn túladva Pestre költözött. Valószínűleg ebben része volt a jó hírnevüket alaposan kikezdő, de igaztalannak tűnő vádnak.

7. Egyéb esetek

Krón Emil ügye rendkívül töredékes, csak a forradalmi törvényszék felmentő ítélete maradt meg belőle. A csonka eset érdekességét az adja, hogy Krónt (és társait), akiket árdrágítással vádoltak, „megtévedt proletárként” ábrázolták. Bár más fennmaradt anyag esetében is az látszik, hogy többnyire kaptak még egy esélyt a KKO-tól a bajba került árusok, ha büntetlen előéletűek voltak, az viszonylag ritka, hogy piaccal kapcsolatos foglalkozást űző személyeket „proletárként” említsenek.²⁶⁰

Bak Imrét okirathamisítással vádolták, ügyét a likvidáló bizottság tette át a KKO-hoz. Az eredetileg cserzővargaként dolgozó, azt tudóbaja miatt félbehagyni kényszerülő Bak négy polgárit végzett, s rendkívül olvasott, tájékozott embernek tartotta magát, de a

²⁵⁷ BFL, VII.101.c. 5892/1922.

²⁵⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 55/1919. 6–7.

²⁵⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 55/1919. 2–3.

²⁶⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 299/1919.

környezettanulmány szerint mégsem igazán az. Bár állítása szerint „sokat” olvasott Kantot és Marxot, semmiféle pontos fogalma nem volt róluk, ahogy a marxizmusról sem. Ennek ellenére meggyőződéses szocialistának mondta magát. A vizsgáló hipotézise szerint az ellentmondás hátterében az áll, hogy a makacs, becsvágyó ember dacból választotta magának az ideológiát, nem bármiféle racionális meggyőződésből.²⁶¹

Maga a bűncselekmény úgy történt, hogy 1917 során egy üzlettársa 450 kg cérna ígéretében 500 korona foglalt adott neki. Mikor az áru sehol sem volt, visszakövetelte a pénzét, Bak azonban nemhogy a pénzt nem adta meg, a vád szerint a nyugtát is megsemmisítette, az üzlettársnak pedig azt állította, hogy a szél kifújta azt a kezéből. Az új nyugtát dohányzsinegről állította ki, nem cérnáról, ami sokkal kisebb értékű. Az árut továbbra sem adta át. Noha tanúk voltak arra, hogy a két nyugtán szereplő áru eltért egymástól, illetve leszállítást azóta sem végezte el, Bakot nem marasztalta el a vizsgálat. A különben szűkszavú orvosi szakvélemény dicsérte őt, mint szavahihető, a társadalomba könnyen illeszkedő embert. A környezettanulmány egyenesen azt a sommás megállapítást tette, hogy a bűncselekmény, ha be is bizonyosodna, „nem ütközik a mai világrendbe”, s Bak egész egyénisége azt sugallja, hogy nem társadalomellenes karakter, hasonló bűnöket nem fog elkövetni.²⁶² Tisztázatlan, hogy jutottak a vizsgálók a fenti meggyőződésre annak alapján, hogy megállapították, Bak egy kivételesen önfejű, dacos, önmagáról vetítő ember, s a bűncselekmény ügyében sem tisztázható bizonyosan. Más, hasonló személyiségjegyekkel bíró vizsgált személyekkel szemben korántsem voltak ilyen elnézőek.

Wilheim Ferenc tisztviselő zsarolás és rablás miatt került letartóztatásba. Környezettanulmánya egy, e bűncselekmények esetében nem tipikusnak mondható hátteret tárt fel: Wilhelm gazdag családba született, gyárigazgató édesapjának köszönhetően rendkívül jól élt, fiatalon beutazta Európát és az Újvilágot, jól keresett, több nyelven beszélt. Rendkívül előnytelen kinézete miatt azonban sokat csúfolták diáktársai, emiatt nem kedvelte az emberek társaságát. Már gyerekkorában is szenvedett egyfajta kényszerbetegségben, amely a háborúban elszenvedett gránátnyomás után elviselhetetlen terhet rótt a családjára. 1918 elejére Wilhelm gyakorlatilag elmebeteg lett, dührohamai alkalmával terrorizálta családját, különösen nővéreit, akiket állítólag szépségük miatt nagyon gyűlölt.²⁶³ A hadikórház elmeosztályán ismerte meg Vajka Jenő őrmestert, ezt a rendkívül szuggesztív, de rosszindulatúnak leírt embert, aki 1919 elején rávette, hogy működjön együtt vele és egy másik bűntársával, egy Bálóné nevű vendéglős megzsarolásában. Az „akció” során sört

²⁶¹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 395/1919. 1–4.

²⁶² Uo. 4–6, 12–14.

²⁶³ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1530/1919. 1–8.

rendeltek, majd közölték, hogy a vendéglős megszegte a szesztilalmat, és feljelentik ezért. Wilhelm, mint régi törzsvendég, azért kellett, hogy ha szükséges, győzködjön Bálónét arról, hogy akkor jár jobban, ha fizet a szélhámosoknak. A következő akció Wilhelm volt főnöke, Guttmann tőzsdebizománnyal szemben irányult: itt a svindlerok elhatározták, hogy kommunista zendülőknél kiadva magukat betörést hajtanak végre, majd a lánya életének fenyegetésével zsarolnak ki egy nagy összeget a férjéből. A sekélyes jogi ismeretekkel rendelkező Wilhelm a szimpla zsarolást nem érzékelte, de a fegyveres betörés súlyát már igen, és megtagadta a részvételt. Mivel Vajka egy másik társa közben leleplezte az akciót, őt is letartóztatták, mint résztvevőt.²⁶⁴

A KKO ajánlása nem maradt ránk, ám a fogolytörzskönyvből kiderül, hogy Wilhelm június 17-én ideiglenesen szabadlábra került.²⁶⁵ Későbbi rabosításáról nincs információ, lehetséges, hogy ejtették a vádak ellenére, vagy orvosi kezelés alá került hisztériája miatt. Az őt bajba keverő Vajka tekintélyes bűnlajstrommal rendelkezett: a szóban forgó zsarolási és rablási esetek mellett orgazdaságért, közokirat-hamisításért, majd később többrendbeli csalásért is elítélték a Horthy-korszakban.²⁶⁶ Feltételezhetően sosem hagyott fel bűnözői életvitelével, mert még az ötvenes években, közel 60 éves korában is többször ítélték el hasonló bűncselekmények vádjával.²⁶⁷

Rózsa Lajos operaénekes becsületsértési ügye inkább mulatságosnak titulálható. A rövid ügyleírás szerint egy koncert szünetében autogramvadász nézők tódultak be az öltözőbe. A fáradt Rózsa nem akart aláírogatni és visszautasította a rajongókat, amit Grosz Győző rossz néven vett, és félhangosan tett egy cinikus megjegyzést, mire Rózsa állítólag az öklét rázta felé és közelebből ismeretlen becsületsértő kijelentéseket tett. Az ügygel a KKO nem kívánt érdemben foglalkozni, Rózsa viselkedését egyszerűen a feljelentő provokálásának tudták be.²⁶⁸

Sz. S. és Todorov Béla ellen a hamis és tiltott játék miatti feljelentés szintén meglehetősen nevetséges körülmények között született. A két rokkant katona a Timót utcai hadigondozóban volt utókezelésen. Itt naphosszat kártyáztak, hogy múlassák az időt – habár ezt a Tanácsköztársaság betiltotta. Az egyik ilyen kártyaparti alkalmával tekintélyes összeget nyertek partnereiktől: egyikük erre csalást kiáltott és feljelentést tett, majd meggyőzte nála is többet vesztő társát, hogy tegyen ő is feljelentést, úgy visszaszerezheti a pénzét. Az ügyről

²⁶⁴ BFL, XVI.2. 7. doboz. 1530/1919. 8–11.

²⁶⁵ BFL, VII.102.a. 287/1919.

²⁶⁶ BFL, VII.101.c. 5543/1921.

²⁶⁷ BFL, VII.101.d. 7161/1950., BFL, VII.101. V0180/1951.

²⁶⁸ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2309/1919. 1.

ennél többet nem tudunk meg, ahogy utóéletéről sem, csupán a korszakban dívó kártyázási szokásokról kapunk némi információt.²⁶⁹

Bozsik Pálné (sz. K. Szabó Júlia) takarítónő hatásági közeg megsértése miatt került szembe a törvénnyel. Az eset mindössze annyit jelentett, hogy Bozsikné mindenáron fel akart férni egy tömött villamosra, miután már több elment előtte. Egy vörösőr felszólította, hogy szálljon le, mert a lépcsőn állt, aminek nem tett eleget. Igazoltatni akarta, mire a nő az alteste felé mutatott azzal, hogy „ez az ő igazolványa”. A környezettanulmány szerint Bozsikné rendkívül szabadszájú asszony, aki „szinte gyermeki módon nem tud önkritikát gyakorolni” abban, hogy mit mond és kinek. Mindemellett, mondja a vizsgáló, prostituáltak mellett dolgozik, s az ő obszcenitásukból is valószínűleg átvett. Tettét azonban láthatóan megbánta. A javaslat szerint háromnapnyi fogházra ítélik el, ami az előállításától eltelt idővel kitöltöttnek is vehető. Ennyi büntetés a KKO reményei szerint már elégséges prevenció lesz hasonló esetekre.²⁷⁰

Bár a KKO a politikai bűntettek hátterével nem foglalkozott, két olyan esetről mégis tudunk, ahol politikai bűncselekménnyel vádolt személyeken végeztek orvosi vizsgálatot.²⁷¹ Az egyik a cinkotai asztalossegéd, Nagy István esete volt: a férfit a helyi munkástanács izgatással vádolta, amiért állítólag szidta és akasztófával fenyegette meg őket. Nagy kitartott állításai mellett, hangsúlyozva, nem ellenforradalmár, épp ellenkezőleg, az a baja a tanáccsal, hogy az „*kis polgári burzsoákból áll, és keresztény szocialistákból*”. A túlbuzgó kommunistát a KKO-hoz küldték vizsgálatra, ahol azt állapították meg, hogy beszámíthatóságában korlátozott. A forradalmi törvényszék emiatt a vád alól felmentette őt.²⁷² A másik eset Tóth Sándor László tanítóé volt, akit azért tartóztattak le, mert a kommunizmust becsmérlő megjegyzéseket tett egy dömsödi étteremben. Letartóztatása után megtalálták nála a naplóját, melyben az alábbi megjegyzés szerepelt más hasonló kifakadások mellett: „[...] *sem ruha, sem cipő, sem élelem! Hát ez a kommunizmus! Reszketetek akik így félre mertétek vezetni a hiszékeny embertömeget. Akasztófára velük.*” Tóthot a vizsgálati fogság során beutalták a KKO-hoz orvosi véleményezésre; az értékelés szerint ideges, érzékeny, mentálisan kissé labilis ember, aki felfokozott idegállapotban írta és mondta a vád tárgyát képező kifakadásokat. Az osztály jelentésének hitelt adtak, s a vádat ejtve Tóthot szabadlábra helyezték.²⁷³

²⁶⁹ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2813/1919. 1–8.

²⁷⁰ BFL, XVI.2. 7. doboz. 2929/1919. 1–3.

²⁷¹ Ha hihetünk Kádárnak, ez nem kuriózum, mert minden politikai vádlotton végeztettek rutin-elmévizsgálatot. L. Kádár, 1959: 469. Rövidebb feljegyzések valóban vannak más politikai vádlottaknál is a Budapesti Forradalmi Törvényszék megmaradt anyagában, de nincs több szakvélemény, s messze nem mindegyik vádlott iratanyagában találkozni hasonlóval.

²⁷² BFL, XVI.2. 2. doboz. 1484/1919. fol. 3r–11r.

²⁷³ BFL, XVI.2. 2. doboz. 1930/1919. fol. 1r–6r.

V. Összegzés

A Kísérleti Kriminológiai Osztály megmaradt ügyei táblázatos formátumban is viszonylag jól csoportosíthatóak a fentebb ismertetett gyűjtőkategóriák mentén:

Bűncselekmény típusa	Vizsgált ügyek száma
Lopás	26
Orgazdaság	8
Más vagyon elleni bűncselekmények	8
Testi sértés/gyilkossági kísérlet	8
Emberölés	11 ²⁷⁴
Szexuális bűncselekmények	7
Egyéb, a fentiek közé be nem sorolható bűncselekmények	8 ²⁷⁵

A Kísérleti Kriminológiai Osztály megmaradt ügyeinek áttekintő táblázata

Kevéssé meglepő első ránézésre a vagyon elleni bűncselekmények primátusa, s azon belül is a lopási esetek kimagasló száma. Inkább annak fényében érdekes, mennyire húzódnak meg a háttérben nem is annyira a tolvajoknak, mint magának a magántulajdonnak a vizsgálata. Az kimutatható az iratanyagból, hogy a vizsgálók egy része nyíltan azt az attitűdöt képviselte, miszerint szegény emberek megélhetésre irányuló lopásait nem tartották valódi bűncselekménynek. Egy fokkal még érdekesebb, hogy a karrier-bűnözőknek is, nem egy esetben felajánlották az enyhe, inkább nevelő jellegű büntetéssel a jó útra térés lehetőségét. Inkább statisztikai torzításnak, mint vizsgálati tendenciának tudnám be vizont azt, hogy erőszakos vagyon elleni bűncselekmény (rablás, kifosztás) eseteivel gyakorlatilag nem találkozni az iratokban.

Erőszakos bűncselekmények ellenben tekintélyes számban találhatók az iratanyagban, s igazán ez sem mondható meglepőnek. A befejezett emberölés felülreprezentáltságát az magyarázhatja, hogy „mániásokat”, a társadalomból beszámíthatatlanság miatt kizárandó embereket kerestek, illetve azt vizsgálták, mi visz rá

²⁷⁴ Schmidt Anna szintén feldolgozott gyilkossági ügyét ebben a statisztikában nem tüntettem fel, mert maga az iratanyag egyáltalán nem maradt meg. Ez a magyarázata annak, hogy miért csak 76 ügy szerepel a táblázatban.

²⁷⁵ Hasonló megfontolás alapján, ám éppen ellentétes előjellel bekerült viszont a statisztikába a két politikai vádlott elmevizsgálata. Noha nem az Osztály szűkebb anyagában voltak, szervesen hozzátartoznak ahhoz a szűknek mondható corpushoz, amely alapján az elemző vizsgálatra lehetőségem nyílt, így szerepeltetésüket indokoltnak tartom.

valakit arra, hogy embertársával végezzen. A fennmaradt esetekben őrülség, hirtelen felindulás, anyagi vagy érzelmi okból előre elterveltség egyaránt megjelenik. A testi sértés, illetve a nemierőszak nagyszámú esetei – ahogy a gyilkosságoké is – inkább frusztrált, kétségbeesett, agresszióját a pillanat hevében kiélő embereket mutatnak, mint aljas szörnyetegeket, bár néhány bűneset átlépi ezt a nehezen objektivizálható határt. Ezeknél az eseteknél érezhető talán leginkább a vizsgálók összehangolatlansága, s némileg talán magukra utaltsága. Rendkívül tarka ajánlások születtek ezen esetekben, s bizony korántsem mindegyiket érezheti az utókor olvasója igazságosnak.

Az „egyéb” esetek rendkívüli sokfélesége azt mutatja, a két nagy számú és komoly közérdeklődésre is számot tartó bűnelkövetési forma mellett az Osztály „tapogatózott” más irányokba is, ám például a szerencsejáték-szenvedély vagy a becsületsértés társadalmi és pszichés motivációjának kutatásában aligha volt lehetőségük nagy ügycorpust felhalmozni.

Mivel működésük napjairól és vizsgált ügyeikről pontos számok nem állnak rendelkezésre, a KKO munkatársainak leterheltsége nehezen mérhető. Ha az ügyek és működésük idejének nyers, becsült adatait vesszük alapul az ismert munkatársakra vetítve, akkor arra juthatunk, hogy egy orvos-jogász „páros”²⁷⁶ egy nap átlagosan 2–3 ügygel foglalkozhatott. Tekintve, hogy a komplettebben megmaradt vizsgálati anyagok jelentős időráfordításról tanúskodnak, ez komoly leterhelésnek mondható. A törvényszék utasítására végzett idegorvosi vizsgálatok pedig ebbe még nem is tartoznak bele, hiszen azok iratanyagát nem a KKO-n iktatták, így nem lehet velük még gondolkísérletben sem számolni.

A KKO-nak, mint az kitűnik, deklarált célja az volt, hogy egy, a korábbiakat meghaladó, „szociálisabb” jogszolgáltatási rendszer támasza legyen, a múlt bűnügyeibe is visszanyúlva, amennyiben ez a saját maguk által felállított elvek mentén szükségesnek látszott. Kiemelt szerepet szántak az osztálynak a Tanácsköztársaság büntetőkódexének létrehozásában, országos intézetté alakulásuk pedig egyértelműen abba az irányba tett lépés volt, hogy a tudományos segítséget más törvényszékek ítélkezésénél is meg tudják adni. Jogtörténeti csoportjuk révén pedig a korábbi büntetőjogi gyakorlatról is igyekeztek számot adni, jóllehet a tudományos célt meglehetősen elfogult eszközök kísérték. Tervbe vették a környezettanulmányi rendszer integrálását a büntetőeljárásokba is.

A KKO munkájában a radikális nézeteket valló, fiatal orvos- és jogászgeneráció volt a meghatározó: galileisták, illetve politikailag a polgári radikálisokhoz és a munkáspártokhoz húzó emberek alkották a személyi állományt, a jogászok körében bizonyosan, de feltehetően

²⁷⁶ Szintén egyszerűsítés: semmi nem bizonyítja, hogy a KKO munkatársai leosztott, állandó párokban dolgoztak volna minden ügyükön.

az orvosokat illetően is. Feltárássra váró, talán megoldhatatlan kérdés az, volt-e, lehetett-e olyan a KKO munkatársai között, aki egyáltalán nem szimpatizált a tanács hatalommal, inkább csak a szakmai kihívást látta az ügyekben. Mindenesetre a Tanácsköztársaság bukása után legtöbbjük, úgy fest, zavartalanul folytathatta életét és praxisát. Súlyos retorzió egyedül László Jenőre érte, s őt sem a környezeti vizsgálatokban betöltött szerepéért.

Munkájuk során a KKO munkatársai általában valóban törekedtek a minél megalapozottabb tudományos alátámasztásra és indokolásra, de ez nem ment zökkenőmentesen az orvosok képzettségi sokszínűsége, illetve a szociológusi feladatokkal megbízott jogászok feltételezhető képzettségi buktatói miatt. Gondot jelenthetett a rutintalanság is a törzsgárda fiatalabb korából adódóan, ezt is voltak talán hivatottak ellensúlyozni az olyan nagy formátumú szaktekintélyek előadásai, mint Moravcsik Ernő. Minden bökkenő ellenére a vádlottak vélhető vagy tényszerű ártatlanságának megállapításában jó hatékonysággal dolgoztak.

Mindemellett életben tartották azt a szándékot, ami a „krónikus” bűnözők társadalomtól való elzárására irányult. Krónikus bűnözőnek azonban nem csak azt minősíthették, aki tekintélyes priusszal rendelkezett: a léha, munkakerülő életmódot a karrierbűnözői léttel hozták összefüggésbe, s az ilyen esetekben szigorúan ítélték. Prostitúált vádlottak esetében is – némileg meglepő módon – nem az út szélén hagyott, de többre érdemes perditaként közelítettek a vádlotthoz, hanem kimondva-kimondatlanul azt olvasták a fejükre, hogy nem végeznek valódi munkát, csak gazdag férfit akarnak fogni és henyélni, ezért pedig társadalmilag haszontalanok. Ez a hozzáállás azért is érdekes, mert meglehetősen ellentétben áll a vizsgálók más esetben tanúsított szociális érzékenységgel, vagy egyenesen naivnak mondható megközelítésével.

Különösen nehéz az utókor dolga azon ügyekkel, ahol a KKO munkatársai vádelejtéssel egyértelműen bűnösnek bizonyult embereket engedtek szabadlábra, s nem csak a fentebb már említett lopási esetekben. Mindez arra enged következtetni, a „társadalmi veszélyesség” fogalmáról nem volt egy egyértelműen megállapított minimum, s nagyon sok múlt az egyes vizsgálók gondolkodásán, mentalitásán. Szintén elgondolkodtató, hogy a segítő szándék mellett a lenézés is megjelenik egyes vizsgálók részéről, amennyiben „alacsonyabb rendűnek” „gondolkodástól mentesnek” vagy egyszerűen testi jegyei alapján „degeneráltak” minősítettek bizonyos vádlottakat. Nem mentesek a verdiktek, illetve megfigyelések az erősen sztereotip gondolkodástól sem: az öregembert „a közmondásos agg zsugoriság” miatt ítélték pénzbüntetésre, a cigány vádlott büntettet tagadó magatartásán

pedig azért nem ütköznek meg, mert a tagadást nagyon jellemző cigány tulajdonságnak tartják.

Problémát okozott a rendelkezésre álló adatok valódiságának bizonyítása, vagy az elhallgatott adatok felderítése is. Vádlottak adott esetben letagadhattak neveltetésükből, iskolázottságukból, súlyosabb esetben börtönéveikből. Sok sebből vérző vallomásaik ellenőrzésére pedig nem mindig nyílt mód akár a hadi helyzet, akár egyszerűen csak az országban uralkodó közigazgatási káosz miatt. A hibás adatok hibás diagnózisokhoz és döntésekhez vezethettek. Olyan eset is előfordulhatott, hogy a rutintalan vizsgálókat a karrierbűnöző manipulálta, meggyőzte őket – valójában erősen kétséges – életmódváltási szándékáról és ilyenformán enyhe ítéletet csikart ki belőlük. Természetesen lehetetlen az ilyesmit bizonyítani, de valószínűleg ez történhetett azokkal a tolvajokkal, akik tekintélyes bűnlajstrommal kerültek a KKO elé, s aztán majdhogynem rögtön visszaestek.

A forradalmi törvényszék a KKO intézkedéseit bizonyíthatóan respektálta, elfogadta, s azok szerint ítelt. Akár politikai vádlottak is megmenekülhettek a súlyosabb retorziótól, ha a beszámíthatatlanságukat az osztály orvosai megállapították. Főleg ez jelent olyan többletinformációt, aminek fényében érdekes gondolatkísérlet lehet, hogy mivé forrhatta volna ki magát (egyáltalán kiforrhatta-e volna magát) a Magyarországi Tanácsköztársaság e kevéssé ismert kezdeményezése.

A proletárdiktatúra bukását követően hozott ítéletek egyértelműen jelzik a két szankció-felfogás közötti különbséget, a királyi törvényszékek előtt a szociális helyzet és a szegénység nem volt kibúvó a bűncselekményekre, de sokszor még a zavart elmeállapot sem. Ugyanakkor az is látszik az ítéletek alapján, hogy a Horthy-korszak bíróságai is tettek különbséget gyilkos és gyilkos, tolvaj és tolvaj között. Az egyén jellemzőinek és életvitelének (például a bűnözői múlt vagy annak hiánya) bíróság általi megállapításához nincs feltétlenül szükség forradalomra; a „régí világ” bíróságai sok olyan jogszolgáltatási vívmánnyal rendelkeztek, amit a proletárdiktatúra újként tűzött a zászlájára. A különbséget az jelentette, hogy a Monarchia – és az ellenforradalmi rendszer – klasszikus, akaratszabadságon alapuló bűnözésfelfogása azt mondta: aki bűnös, szabad akaratából bűnözött, tehát bűnhődjön. Az „új eljárás” azonban azt mondta: aki bűnös, az sokszor csak a körülmények áldozata, s rehabilitációt érdemel, nem büntetést. A kriminológia-tudomány ezt a vitát, a szabad akarat kontra determinizmus kérdést a mai napig nem zárta le. A történésznek nem lehet dolga eldönteni a kérdést, csupán rögzíteni a történelmi felvetéseket, kísérleteket, s a megvalósulásukkal kapcsolatos eredményeket és problémákat.

Végezetül egy régi „kéreőről” kell említést tennem. Bónis György, a neves jogtörténész az itt többször is idézett tanulmányának végén megemlíti: *“Részletes tanulmányt érdemelnének azok a javaslatok, amelyeket a kriminológiai osztály munkatársai az ügyek elintézésére tettek”*.²⁷⁷ Jelen munka tehát egy közel 60 éves felvetést kíván teljesíteni, s megmutatni vele a magyar történettudománynak mindazt, ami a Tanácsköztársaság egy szinte teljesen elfelejtett társadalomformáló kísérletéből ránk maradt.

²⁷⁷ Bónis, 1959: 309.

VI. Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL, VII.101.c. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Fegyenc törzskönyvek.

BFL, VII.101.d. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Rab törzskönyvek.

BFL, VII.101.e. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Fogoly törzskönyvek.

BFL, VII.101.p. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Elítéltek törzslapjai.

BFL, VII.102.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntető Törvényszéki Fogház iratai. Fogoly törzskönyvek.

BFL, VII.104.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntető Járásbírósági Fogház iratai. Fogoly törzskönyvek.

BFL, XVI.2. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék iratai.

BFL, XVI.3. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai.

Sajtóanyag

Proletárjog, 1919

A proletárállam büntetőjoga. 1919. április 12.

A jogszolgáltatás régi szervezetének likvidálása. 1919. június 14.

A hadviselő kapitalizmus kriminalitása. Az Országos Kriminológiai Intézet közleményeiből. 1919. augusztus 2.

Balázs, 1919

Balázs Emil: Szemelvények a likvidáló budapesti büntetőtörvényszék irataiból. 1919. június 14; 1919. június 28.

Földesi, 1919a

Földesi Kálmán: A proletárállam büntetőjoga. Általános rész. 1919. márc. 29.

Földesi, 1919b

Földesi Kálmán: A proletárállam büntetőjoga. Különös rész. 1919. április 5.

Hámor, 1919

Hámor Andor: Liszt. 1919. július 5.

Kádár, 1919a

Kádár Imre: Kriminológiai alapkérdések. 1919. július 19.

Kádár, 1919b

Kádár Imre: Aktuális kriminálpolitikai reformok. 1919. július 12.

Östreicher, 1919a

Östreicher Andor: Irányelvek a proletárbüntetőbíráskodásban. 1919. ápr. 5.

Östreicher, 1919b

Östreicher Andor: A bűnözés és a büntetett fogalmához. 1919. július 5.

Szirmay, 1919

Szirmay István: Adatok a budapesti forradalmi törvényszék működéséről. (1919. március 26 – június 10.). 1919. július 12.

Neumann, 1919

Neumann Antal: Az orvospszichológus szerepe az igazságszolgáltatásban. 1919. augusztus 2.

Magyar Nemzet, 1959

„A. G.”: Vallomások 1919-ről. 1959. február 21.

Pesti Hírlap, 1919

[Cím nélkül] 1919. május 10.

Vörös Újság, 1919

Bűn vagy társadalmi hatás? 1919. augusztus 2.

Szakirodalom

Bónis, 1959.

Bónis György: Adatok a Budapesti Forradalmi Törvényszék működéséhez. *Levéltári Közlemények* 1959/29. 293–312.

Domokos, 2012.

Domokos Andrea: Kriminálpedagógiai és kriminálpszichológiai irányzatok a kriminológiában Magyarországon a XIX–XX. század fordulóján. *Miskolci Jogi Szemle* 2012/1. 12–20.

Ferenczi, 1914.

Ferenczi Sándor: Bűntények lélekelemzése. *Szabadgondolat* 1914/1. 13–15.

Földes, 1889.

Földes Béla: *A bűnügy statisztikája. Sociológiai tanulmányok*. Budapest, Eggenberger. 1889.

Földvári, 1971.

Földvári József: A Magyar Tanácsköztársaság büntetőpolitikája. In: Szotáczi Mihály (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról (1919–1969)*. Pécs, Pécsi Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar. 1971. 65–72.

Gödöny, 1969.

Gödöny József: Kriminológiai törekvések a Magyar Tanácsköztársaságban és az Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet. *Belügyi Szemle* 1969/3. 80–86.

Irk, 1912.

Irk Albert: *Kriminológia I. Krimináletiológia*. Budapest, Politzer. 1912.

Kádár, 1959.

Kádár Imre: Országos Kísérleti Kriminológiai Intézet a Tanácsköztársaságban. *Jogtudományi Közöny* 1959/9. 468–472.

Kádár, 1963.

Kádár Miklós: Dr. Rákos Ferenc. *Jogtudományi Közöny* 1963/12. 670–671.

Lászlófi–Nagy–Trádler, 2017.

Lászlófi Viola – Nagy Zsófia – Trádler Henrietta: „Fajtalanság”, pszichoanalízis és kriminológia a Magyar Tanácsköztársaságban. F. Gy. esete a Kísérleti Kriminológiai Osztály anyagában. In: Kovács Janka – Lászlófi Viola – Trádler Henrietta (szerk.): *Sic Itur ad Astra* 66. Budapest, Korall Társadalomtörténeti Egyesület. 2017. 45–76.

Lőrincz, 1989.

Lőrincz József: Kármán Elemér, a fiatalkorúak bírása és pedagógusa. *Módszertani Füzetek* 1989/3. 53–59.

Perényi, 2012.

Perényi Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914*. Budapest, L' Harmattan. 2012.

Rákos, 1953.

Rákos Ferenc: *Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban*. Budapest, K.n. 1953.

Rónai, 1909.

Rónai Zoltán: Cesare Lombroso antroposzociológiája. *Huszádik Század*, 1909/XX. kötet. 453–463.

Sarlós, 1961.

Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1961.

Schönwald, 1974.

Schönwald Pál: Tervek a büntetőjog rendszerének átalakítására a Magyar Tanácsköztársaságban. In: Csizmadia Andor (Szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok III*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1974. 45–55.

Szabó, 1979.

Szabó András: *Haladó eszmék a büntetőjogi gondolkodásban a Tanácsköztársaság idején*. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A tanácshatalom jogpolitikája 1919-ben*. Budapest, MJSZ. 1979. 173–183.

Török, 1906.

Török Aurél: A bűnügyi embertanról. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXXIII. kötet 6. füzet. Budapest, 1906. 263–287.

Trádler, 2017.

Trádler Henrietta: Az igazi Édes Annák. In: Kovács Janka–Lászlófi Viola–Trádler Henrietta (szerk.): *Sic Itur ad Astra* 66. Budapest, Korall Társadalomtörténeti Egyesület. 2017. 191–226.

Vámbéry, 1913.

Vámbéry Ruzssem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 1913.